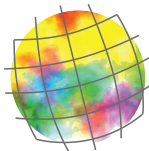

FOLIA GEOGRAPHICA

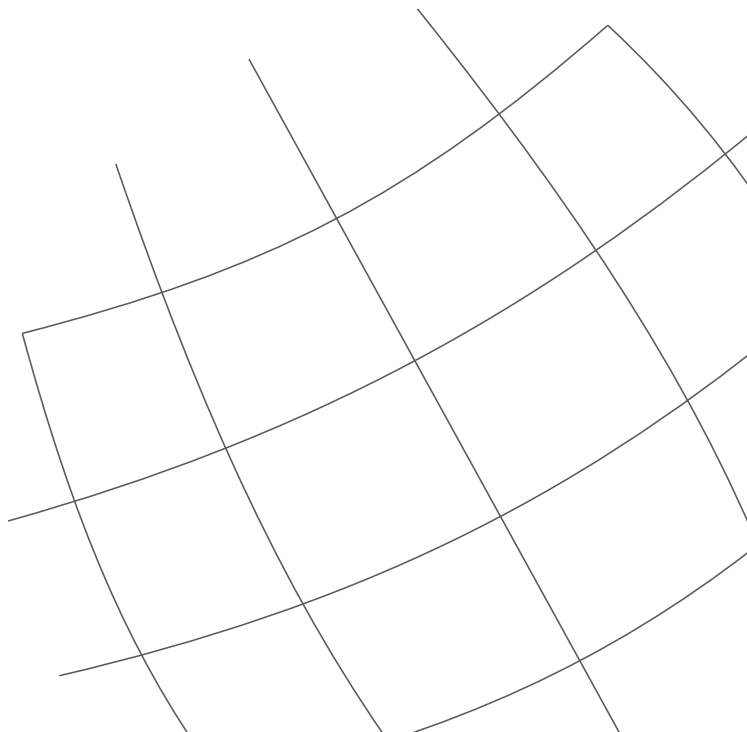
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

ISSN 1336-6157 (hard copy), ISSN 2454-1001 (online)

FOLIA GEOGRAPHICA

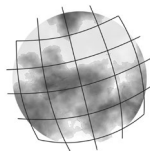
Volume 59, 2017, No. 1

FOLIA GEOGRAPHICA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

ISSN 1336-6157 (hard copy), ISSN 2454-1001 (online)

FOLIA GEOGRAPHICA

Volume 59, 2017, No. 1

VOJVODJEVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

International scientific journal for theory, research and practice
of geography and related disciplines

FOLIA GEOGRAPHICA

Volume 59, 2017, No. 1

Special Issue: **Tourism & Destination Marketing**

is part of the research project KEGA 046PU-4/2015

Executive editor:

doc. RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD. (*University of Prešov, Slovakia*)

Editor-in-Chief:

prof. RNDr. René Matlovič, PhD. (*University of Prešov, Slovakia*)

International editorial board:

Vladimír Baar (*University of Ostrava, Czechia*), Jerzy Bański (*Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland*), Stan D. Brunn (*University of Kentucky, Lexington, USA*), Frédéric Dumont (*University of Science and Technology, Lille, France*), Zoltán Gál (*Hungarian Academy of Sciences, Pécs, Hungary*), Chia-Ming Chang (*Soochow University in Taipei, Taiwan*), Pavel Chromý (*Charles University in Prague, Czechia*), Alexandru Ilieș (*University of Oradea, Romania*), Vladimír Ira (*Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia*), Robert Ištók (*University of Prešov, Slovakia*), Antoni Jackowski (*Jagiellonian University in Cracow, Poland*), Peter Jordan (*Austrian Academy of Sciences, Vienna, Austria*), Milan Konečný (*Masaryk University in Brno, Czechia*), Pavol Korec (*Comenius University in Bratislava, Slovakia*), Gábor Kozma (*University of Debrecen, Hungary*), Kazimierz Krzemień (*Jagiellonian University in Cracow, Poland*), Lučka Lorber (*University of Maribor, Slovenia*), Piotr Migoń (*University of Wrocław, Poland*), Eva Michaeli (*University of Prešov, Slovakia*), Rahman Nurković (*University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina*), Ján Ošťáhel' (*University of Prešov, Slovakia*), Neil Reid (*University of Toledo, USA*), Adrian Smith (*Queen Mary, University of London, United Kingdom*), Martin Sokol (*Trinity College, Dublin, Ireland*), Zoran Stiperski (*University of Zagreb, Croatia*), Zdeněk Szczyrba (*Palacky University in Olomouc, Czechia*), Massimiliano Tabusi (*University for Foreigners of Siena, Italy*), Ladislav Tolmáči (*Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia*), Christian Vandermotten (*Free University of Brussels, Belgium*), Jozef Vilček (*University of Prešov, Slovakia*), Florin Žigrai (*Vienna, Austria*)

This journal is available online:

<http://www.foliageographica.sk>

Publisher:

University of Prešov, Ul. 17. novembra 15, 080 01 Prešov, Slovakia

ISSN 1336-6157 (hard copy)

ISSN 2454-1001 (online)

EV 4949/14

CONTENT

Kvetoslava Matlovičová, Martina Husárová

HERITAGE MARKETING A MOŽNOSTI JEHO VYUŽITIA PRI ROZVOJI
TURISTICKEJ DESTINÁCIE – Prípadová štúdia hradu Čičva
POTENTIAL OF THE HERITAGE MARKETING IN TOURIST DESTINATIONS
DEVELOPMENT – Čičva castle ruins case study

5

Juliana Krokusová, Bibiána Miščíková, Tomáš Pasternák, Silvia Slivková

THE LANDSCAPES OF DEATH:
RELATION BETWEEN WAR, DEATH AND TOURISM

36

Ján Kozoň, Radoslav Klamár

ŠSTATISTICKÉ ÚDAJE Z CESTOVNÉHO RUCHU V KONTEXTE POTRIEB
A OČAKÁVANÍ ICH ŽIADATEĽOV
STATISTICAL DATA FOR TOURISM IN THE CONTEXT OF THEIR APPLICANT'S
NECESSITIES AND EXPECTATIONS

60

Natália Koščová, Mária Koščová

PODMIENKY ROZVOJA WILDLIFE WATCHING TURIZMU
NA SLOVENSKU – Súčasný stav ponuky wildlife lokalít
CONDITIONS FOR WILDLIFE WATCHING TOURISM DEVELOPMENT
IN SLOVAKIA – Current Status of Wildlife Areas Offer

82

HERITAGE MARKETING A MOŽNOSTI JEHO VYUŽITIA PRI ROZVOJI TURISTICKEJ DESTINÁCIE

Prípadová štúdia hradu Čičva

POTENTIAL OF THE HERITAGE MARKETING IN TOURIST DESTINATIONS DEVELOPMENT

Čičva castle ruins case study

Kvetoslava MATLOVIČOVÁ^{A*}, Martina HUSÁROVÁ^B

Received: January 16, 2016 | Revised: January 26, 2017 | Accepted: February 10, 2017

Abstract

The phenomenon of heritage tourism and the possibility of marketing, we will in this study are given in both the theoretical and the empirical level. In theory we touch certain issues defining heritage marketing and management as well as a possible perspective access to them. In the empirical level we will point to the existing cultural potential castles and ruins in Slovakia, with particular focus on example of ruins Čičva. We indicate the most promising areas of strategy development of heritage tourism in the tourist destination Čičva.

Key words

Heritage, heritage marketing, tourism, destination marketing, castle Čičva

ÚVOD

V súvislosti s pojmom „*heritage*“ sa zrejme mnohí čitatelia zamyslia nad jeho významom resp. nad tým, ako vlastne tento anglický výraz preložiť do slovenského jazyka. Asi sa zhodneme v tom, že jednoslovný ale najmä jednoznačne presvedčivý ekvivalent slovenčina nemá. Riešení je v takýchto prípadoch viac. Prvým je vytvorenie výstižného neologizmu. Nám sa však takýto nájsť nepodarilo. Druhým, v tomto prípade azda najčastejšie používaným riešením je trochu nepraktické viacslovné označenie - *prírodné a kultúrne dedičstvo*, ktoré však pomerne presne vystihuje pôvodne jednoslovné anglické označenie. Iste je možné namietat, že predsa doslovný preklad z anglického jazyka je „*dedičstvo*“. Toto označenie má v našom jazyku veľmi

A* University of Prešov, 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovakia
kvetoslava.matlovicova@unipo.sk (corresponding author)

B 3MONT plus, Kalinčiakova 2468/4A, 09301, Vranov nad Topľou
mh.husarova@gmail.com

1 V anglickom jazyku sa pomerne často označenie „*cultural and natural heritage*“ nahrádza jednoslovným „*heritage*“. Jeho použitie sa však nestretáva s nejednoznačnosťou do takej miery ako u nás, keďže pre „*dedičstvo*“ má angličtina aj iné fonologicky odlišné termíny.

široký význam presahujúci konotáciami skutočný zámer, ktorý je anglickým „heritage“ sledovaný. V slovenčine je výraz „dedičstvo“ najčastejšie spájaný s významom *odkázaný majetok v dedičskom konaní* (v angličtine aj *inheritance*). To je aj dôvodom prečo označenie „marketing dedičstva“ pôsobí skôr zmätočne. UNESCO v tomto prípade používa ako alternatívne slovenské označenie aj slovné spojenie „svetové dedičstvo²“, no jeho použitie pôsobí zavádzajúco ak hovoríme o významom lokálnych reliktoch minulosti. Treťou možnosťou je používať anglikanizmus *heritage*, resp. *heritage marketing* ako *terminus technicus*. K tejto možnosti sa prikláňame, pretože ju považujeme za praktické riešenie minimalizujúce možné nedorozumenia.

CIELE PRÍSPEVKU

Fenoménu heritage a možnostiam jeho marketingu sa budeme v tejto štúdii venovať tak v teoretickej ako aj v empirickej rovine. Ide o často diskutovanú tému na mnohých úrovniach (národnej, regionálnej ako aj na úrovni miest a obcí), ktorej popularita z pohľadu využitia pri rozvoji turizmu na Slovensku v ostatných rokoch narastá. Na príklade zrúcaniny hradu Čičva poukážeme na isté doposiaľ nevyužitú možnosti rozvoja tohto málo navštevovaného miesta a naznačíme najperspektívnejšie oblasti smerovania stratégie rozvoja tejto rodiacej sa turistickej destinácie. Pri koncipovaní štúdie sme využili štandardný metodologický aparát, predovšetkým obsahovú analýzu, opis, situačnú analýzu, expertné interview a pre vizualizáciu dát aj niektoré kartografické metódy.

HERITAGE A HERITAGE MARKETING – NIEKOĽKO POZNÁMOK K ICH VYMEDZENIU

Prírodné a kultúrne dedičstvo (heritage) možno vnímať ako proces prostredníctvom ktorého objekty, udalosti, miesta, zvyklosti, osobnosti a ich interpretácie odvodené na základe minulosti sú transformované do skúsenosti v prítomnosti a pre prítomnosť (Ashworth 2012, s. 2, 3). Je to tiež premyslene vytváraný výsledok aktuálnych politických, sociálnych alebo ekonomických potrieb. Takto vymedzené *heritage* musí byť od počiatku chápané nie len ako prístup ktorý bol ale aj je prostriedkom pre pochopenie minulosti v súčasnosti (Ashworth 1997). Kľúčové prepojenie minulosti so súčasnosťou prostredníctvom dochovaných hmotných aj nehmotných

2 „Tento pojem vznikol na základe Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva z roku 1972. Spomínaný dohovor vychádza z myšlienky, že na svete existujú miesta (či už prírodné alebo vytvorené ľuďmi) s takou výnimočnou hodnotou pre celý svet, že by mali byť považované za dedičstvo celého ľudstva (nielen za dedičstvo oblasti, krajiny, regiónu), ktoré by zároveň požadovalo zvláštnu ochranu, aby mohlo byť zachované aj pre ďalšie generácie. Dohovor je výnimočný v tom, že v sebe spája ideu ochrany prírody s ochranou kultúrnych pamiatok. Kladúc veľký dôraz na úlohu miestnych komunít slúži dohovor ako prostriedok na riešenie problémov týkajúcich sa klimatických zmien, rýchlej urbanizácie, masového turizmu, udržateľného socio-ekonomického rozvoja, prírodných katastrof a iných problémov súčasnosti.“ (UNESCO 2016)

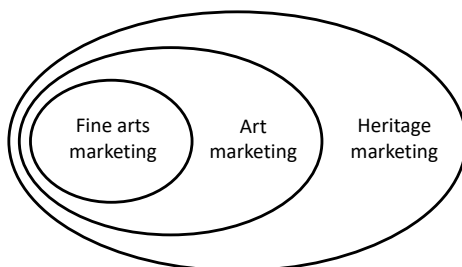

reliktov prostredia je v centre pozornosti *heritage marketingu* (Graham a kol. 2000). Nie len že má schopnosť transcendovať čas a umožniť minulosti existovať v prítomnosti ale zohráva dôležitú úlohu aj pri formovaní prítomnosti (Ashworth 2012).

Heritage marketing sa postupne formoval z málo sofistikovanej podoby založenej na podpore osobných odporúčaní a takpovediac podomácky vyrobených informačných letákov nešikovne snažiacich sa osloviť aspoň publikum na lokálnej úrovni do formy moderného, masového a neraz aj agresívneho heritage marketingu (Paskaleva-Shapira 2007), usilujúceho sa upútať pozornosť stále väčšími informáciami zahltenej verejnosti a predat' zvolené turistické destinácie.

Heritage marketing resp. marketing kultúrneho a prírodného dedičstva je jednoznačne vymedzený v zmysle produktu, na ktorý explicitne jeho označenie odkazuje. Podľa niektorých autorov (napr. Johnová 2008, s. 28) je však označovaný aj ako súčasť tzv. *art marketingu*. Napriek tomu, že slovenský ekvivalent prívlastku „art“ marketing odkazuje významom na jeho užšie chápanie ako *umenie* (z toho potom marketing umenia), uvedené označenie používa Johnová (2008) aj v oveľa širšom význame ako: *marketing kultúrneho dedičstva a umenia*. Následne špecifikuje termín *fine arts* pre *marketing* ako marketing výtvarného umenia.

Z nášho pohľadu je však označenie *heritage marketing* t. j. *marketing prírodného a kultúrneho dedičstva* potrebné vnímať širšie (viď obr. 1). V označení „*heritage marketing*“ je totiž obsiahnutá istá sémantická odchýlka, ktorá ho rozširuje - okrem *kultúrneho* je v ňom obsiahnuté aj *prírodné dedičstvo* (čo vyššie zmienený význam „art marketing“ vylučuje).

Obr. 1 Pozícia heritage marketingu vo vzťahu k jeho príbuzným formám

Pri klasifikácii heritage marketingu môžeme naraziť na isté pochybnosti o jeho zaradení z perspektívy zámeru dosahovať zisk. Misiura (2006, s. 2) ho v tomto smere radí skôr k formám *neziskového marketingu* a tvrdí, že primárnym motívom pre jeho realizáciu by mala byť konzervácia resp. obnova kultúrneho a prírodného dedičstva. Generovanie zisku v komerčnom zmysle (vyjadrené ako peňažný benefit) považuje len za prostriedok, ktorý má tomuto cieľu napomôcť (Matlovičová, Kolesárová 2012; Matlovičová et al. 2012). Preto ako ďalej uvádza sú mnohé neziskové organizácie

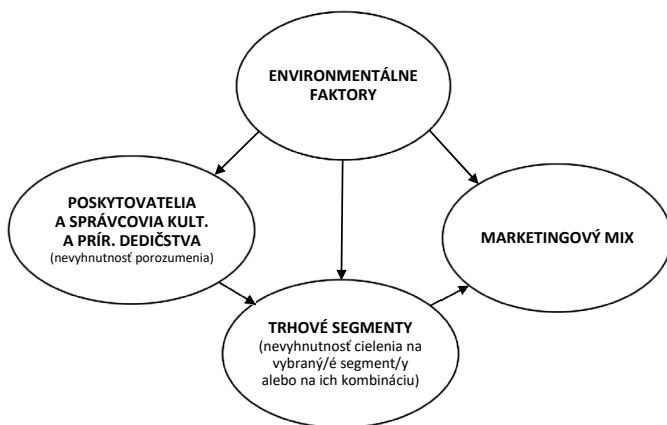

pôsobiacie v oblasti ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva nútené „generovať zisk“, prostredníctvom doplnkových komerčných aktivít ako je prevádzkovanie maloobchodnej činnosti (najčastejšie predaj suvenírov), reštauračných zariadení, stánkov s občerstvením, organizovaním rôznych komerčných podujatí či iných platebných služieb jednoznačne prináležiacich do oblasti profit-marketingu. Dichotómia profit a non-profit cieľov heritage marketingu predstavuje jeho kľúčovú problémovú oblasť pri nastavovaní marketingového mixu. Ukazuje sa totiž, že udržateľnosť rozvoja turistickej destinácie je v takomto prípade závislá na schopnosti optimalizovať intenzitu rozvoja tak, aby nebola narušená rovnováha celého systému turistickej destinácie (Matlovičová 2008). Maximalizácia benefitov (zvyčajne za cenu nadmernej návštevnosti) v tomto prípade môže viesť k znehodnoteniu, resp. nezvratnému poškodeniu ba dokonca až k úplnému zničeniu hlavnej turistickej atrakcie – kultúrnej pamiatky, prírodnej oblasti resp. špecifického objektu. Aj z komerčného pohľadu nadmerný turistický záujem a s ním spojené negatívne dôsledky vplyvu na predmet ochrany, vedú k postupnému poklesu významu atrakcie a k následnej strate záujmu zo strany turistov. Ako príklad by sme tu mohli uviesť jaskyne *Lascaux* (pri Montignac na juhozápade Francúzska) či *Altamira* (v Santillana del Mar na severe Španielska), ktorých nadmerná návštevnosť začala spôsobovať vážne problémy. Hrozilo, že vzácne nástenné maľby staré približne 35-tisíc až 13-tisíc rokov budú trvalo zničené turistami vydychovanou vlhkosťou a mikroorganizmami. Preto boli obe pre verejnosť uzavreté (*Lascaux* v roku 1963 a *Altamira* v roku 2002). Ako náhradné riešenie bola vybudovaná pre návštevníkov identická kópia ich častí³. Aj napriek strate autenticity zážitku z návštevy repliky, predsa len alternatívne suplenty reality dokázali poskytnúť dostatočne atraktívnu skúsenosť a udržať návštevnosť na takej úrovni, aby pokryla nevyhnutné náklady spojené s prevádzkou a ochranou pôvodných vzácných historických objektov pre budúce generácie.

V každom prípade masívny rozvoj heritage marketingu v posledných rokoch viedol k veľkému tlaku na vzácne a v mnohých ohľadoch aj zraniteľné miesta s cennými prírodnými a kultúrnymi pamiatkami zo strany narastajúceho počtu turistov. Ako naznačili vyššie spomenuté príklady, súčasne s rastúcim dopytom rastie intenzita úsilia zameraná na nájdenie stále efektívnejších a premyslenejších foriem heritage manažmentu (Landorf, 2009; Pénczes et al. 2014; Kozma et al. 2014; obr. 2).

Aspekt zachovania, ochrany, vzkriesenia, pripomínania a stvárnovania minulosti môže byť prezentovaný v prítomnosti celým radom spôsobov. Ashworth (2012) identifikoval tri paradigmatické prechody v prístupe k minulosti, ktoré boli a aktuálne aj sú uplatňované v procese tvorby prostredí, pôvodne vytvorených v minulosti, slúžiace dnes už zabudnutým potrebám. Zoradil ich chronologicky podľa

3 Kópia *Lascaux* bola otvorená v roku 1983 a je označovaná ako *Lascaux II*. Návštevníci si v nej môžu prezrieť identické repliky *Sály býkov* a axiálneho výklenku. Kópia jaskyne *Altamira* v mierke 1:1 bola otvorená v roku 2001 a je súčasťou expozície 300 m vzdialeného múzea.

Obr. 2 Zhrnutie generických princípov uplatňovaných v kontexte heritage marketingu. Zdroj: Misiura (2006, s. 3)

toho ako boli introdukované: od *a) zachovania*, cez *b) ochranu* až k *c) heritage*. Jednotlivé etapy nemajú podľa neho presne stanovené hranice a zo súčasného pohľadu predstavujú charakterom vrstevnatú štruktúru prístupov, kreovaných postupne, nabaľovaním na existujúce. Inými slovami každé štádium je rozšírením pôvodného o novú perspektívu tak, že simultánne uchováva predošlé a súčasne sa všetky vzájomne prestupujú (Ashworth 2012).

Jednotlivé štádiá, ktorými prechádzal vývoj „heritage myslenia“ popísal profesor Gregory J. Ashworth (2012, s. 4-11) nasledovne:

- a) *Paradigma zachovania reliktov minulosti*. V tomto štádiu sú zachovanie a rozvoj vnímané kontradiktórne. Zachovanie je vnímané ako ochrana pred zmenou resp. snaha o minimalizovanie efektov zmien. Rozvoj je teda považovaný za nepriateľa v procese uchovávaní reliktov minulosti pre budúcnosť. Akýkoľvek pokus o kompromis v duchu paradigmy zachovania minulosti vedie k oslabovaniu ochrany, resp. nedostatočnému rozvoju. V tomto prípade sa teda vylučuje dosiahnutie cieľa „rozvojom zachráň“. Ako príklad Ashworth (2012) uvádza väčšinu gotických katedrál v Európe, ktoré boli postavené na zbúraných pozostatkoch predošlých chrámov. Ochrana sa v tomto štádiu prístupu k reliktom z minulosti vníma rigidne bez ohľadu na prípadnú možnosť iného využitia (napr. historického objektu k iným účelom nekorešpondujúcim s pôvodným). (Ashworth 2012)
- b) *Paradigma ochrany reliktov minulosti*. Ide o ochranu vnímanú širšie ako budovanie prostredia – ide o zmysluplnú ochranu vedúcu v konečnom dôsledku k zachovaniu reliktov minulosti. Teda pripúšťa sa aj opätovné využívanie artefaktov, objektov či prostredia ako súčasť procesu ich ochrany do budúcnosti. Takéto prístupy sú označované tiež ako adaptívne opätovné použitie reliktov minulosti. (Ashworth 2012)

- c) *Paradigma prírodného a kultúrneho dedičstva*. Toto je štádium ďalšieho posunu v chápaní ochrany prírodných a kultúrnych pamiatok. Tie sú vnímané ako transmisívny prostriedok historicity prispievajúci k mnohým súčasným sociálnym, politickým a ekonomickým potrebám. Zaznamenávame tu isté módné trendy prezentovať isté vybrané relikty, udalosti či časti histórie v súčasnosti. Paradoxne hlavným cieľom v tomto prípade nie ani tak uchovávanie čohokoľvek z minulosti ale iba využitie minulosti pre súčasné ciele – ako determinant ďalších zdrojov. Podľa Lowenthala (1985) je „*heritage skôr o kreovaní niečoho ako o ochrane reliktov minulosti*“. Proces zachovania a ochrany minulosti je tu teda posunutý do roviny výberu a ochrany určitého, predošlými generáciami zanechaného, dedičstva pre budúcnosť. Ashworth ale v tejto súvislosti upozorňuje, že z pohľadu naplnenia hlavného cieľa ochrany heritage, je potrebné venovať najväčšiu pozornosť zodpovedaniu troch otázok: kto robí selekciu, na základe akých kritérií a akú má v celom procese zodpovednosť. (Ashworth 2012)

Aj napriek tomu, že uvedené vývojové štádiá heritage myslenia boli odvodené na základe pozorovaní prístupov v podmienkach západoeurópskych krajín, s istým oneskorením ich pozorujeme aj na Slovensku. Považujeme preto za užitočné, ak si kompetentní vyjasnia naznačené problémové oblasti v rámci plánovania procesov ochrany a rozvoja prírodného a kultúrneho dedičstva už v iniciálnej fáze plánovania.

Obozretnosť je na mieste už pri iniciálnych úvahách o samotnej podstate heritage. Podobne ako minulosť aj heritage je potrebné vnímať kontextuálne a podľa Gregory Ashwortha a Briana Grahama (2005) aj v množnom čísle, čiže mať na zreteli viaceré možné minulosti či kultúrne a prírodné dedičstvá (*heritages*) vo vzťahu k danému objektu. Následne z toho plynie diverzita možností využitia a tvorby marketingových produktov na báze mnohonásobnosti producentov heritage – tak verejných ako aj súkromných, oficiálnych ale aj neoficiálnych, vlastných aj cudzích (v zmysle pôvodu) (Ashworth and Graham, 2005). Ich uspokojenie z pohľadu dosiahnutia zamýšľaných cieľov je veľkou výzvou, pretože zvyčajne sú celkom odlišné. Preto je neraz väčšina úsilia v plánovacom procese venovaná snahe o zosúladenie rozdielnych predstáv o heritage manažmente.

HRADY AKO SÚČASŤ KULTÚRNEHO DEDIČSTVA A ICH KULTÚRNY POTENCIÁL

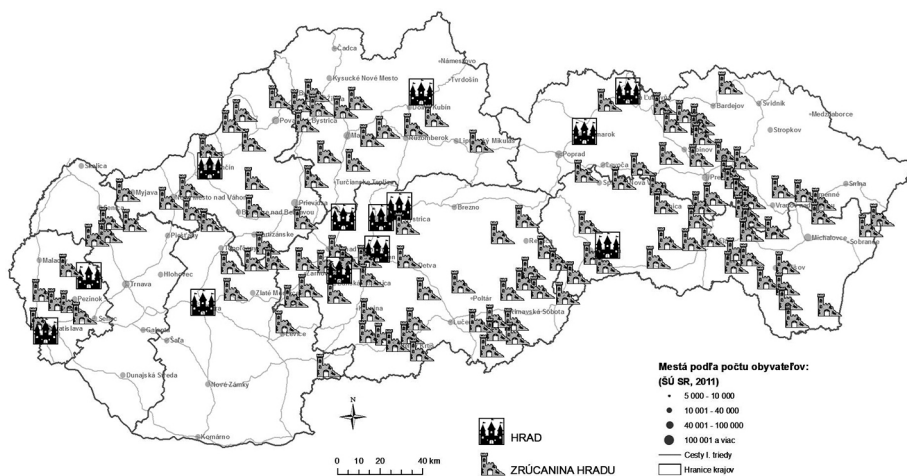
To čo je predmetom záujmu v rámci heritage marketingu t.j. súbor elementov tak hmotného ako aj nehmotného charakteru je označované ako kultúrny potenciál (*cultural potential*). Ide tu predovšetkým o hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo (rôzne historické objekty, artefakty, zvyky a tradície, podujatia, gastronómiu, kultúrne produkty a pod.) ale aj kultúrne organizácie a kultúrne inštitúcie a podpornú infraštruktúru t. j. nevyhnutné kultúrne zázemie (Lenovský 2008; Dubská, Michalík 2012; Dávid et al. 2011).

Kým v prípade *cultural potential* máme na mysli skôr kvantitatívne vyjadrenie využiteľného heritage v zmysle akejsi „pasportizácie využiteľných signifikantných prvkov histórie“ a podpornej infraštruktúry turistickej destinácie, v prípade *kultúrnej hodnoty heritage (cultural value)*, máme na mysli kvantifikáciu finančnú. Ide o rôzne odhady hodnoty diel, zbierok, objektov, vlastníckych práv a pod. najmä pre potreby poistenia, vyplatenia nálezného či iných dôvodov. Aj sa tu opierame o veľmi subjektívne názory, neraz líšiac sa aj zásadným spôsobom, sú žiadané zo strany autorít zodpovedných za ich správu a rozvoj. Napokon využívajú sa aj v marketingovej komunikácii ako dôveryhodný prostriedok zvyšovania atraktivity propagovaného heritage.

V marketingu kultúrneho dedičstva sa nezriedka stretne aj s odhadmi tzv. kultúrneho kapitálu (*cultural equity*), ktorý sa chápe oveľa širšie ako komplex možných prínosov heritage pre turistickú destináciu, t.j. okrem finančného aj nefinančný, mentálny či behaviorálny kapitál (napr. môže vplývať na zvyšovanie atraktivity územia ako miesta pre bývanie, s následným zvýšením cien nehnuteľností v zázemí turistickej destinácie či ceny služieb).

Medzi pamiatky so značnými rezervami vo využívaní kultúrneho potenciálu na Slovensku rozhodne patria hrady. Podľa Encyklopédie slovenských hradov (Plaček, Bóna 2007) sa na Slovensku nachádza 168 hradov, pričom 109 z nich eviduje Pamiatkový úrad Slovenskej republiky ako kultúrne pamiatky (obr. 3). Aj keď vyše 70 z nich sa zachovalo len v podobe ruín, ich poloha zvyčajne na vyvýšenom mieste, s výhľadom na zaujímavú prírodnú scenériu poskytuje využiteľný základ pre vytvorenie atraktívneho turistického produktu.

Obr. 3 Hrady a zrúcaniny hradných objektov na Slovensku

Zdroj dát: Križanová, Puškárová (1990); Plaček, Bóna (2007); Gurňak, Hujová (2014)

Zmapovať ich kultúrny potenciál je rozhodne neľahká úloha. V r. 2011 spustilo Ministerstvo kultúry SR pilotný projekt ich záchrany resp. podľa možností aj obnovy, ktorý je zaujímavý aj zo sociálneho hľadiska, keďže bol postavený na prioritě zapojenia dlhodobo nezamestnaných. Za posledných päť rokov fungovania priniesol pozitívne výsledky a preto sa súčasná vláda SR rozhodla v ňom pokračovať. Zásadným problémom pre angažovanie sa v uvedenom národnom projekte plánujúcom obnovu aj iných stredovekých hradných pamiatok s využitím finančných prostriedkov z európskych fondov, je identifikácia majiteľov hradov resp. hradných komplexov (pozemkov, nehnuteľností, zbierkových predmetov a pod.). Práve vyjasnenie komplikovaných a neprehľadných vlastníckych vzťahov, ktoré prešli vyvlastňovacími a reštitučnými procesmi je veľkou brzdou v snažení o ich záchranu (napr. Gurňák, Hujová 2014).

Samozrejme že konzervácia, obnova či dobudovanie hmotných atribútov stredovekých hradov na Slovensku nie je jediným problémom rozvoja turizmu v oblastiach ich lokalizácie. Aktuálne trendy v heritage turizme už prekonalí dominanciu statickej ponuky a posunuli jej charakter do podoby interaktívnych podujatí. Súčasní najmä zahraniční turisti požadujú a z domovských krajín sú často aj zvyknutí nie len na vysokú úroveň doplnkových služieb ale očakávajú aj sprievodné aktivity, ktoré im priblížia heritage prostredníctvom celej palety rozličných foriem zážitkov (napr. trojdimenzionálne projekcie, nočné tematické zábavné podujatia, predstavenia v netradičných priestoroch s možnosťou zapojenia návštevníkov, živé rekonštrukcie historických udalostí a pod.). Využitelných inšpirácií pre slovenské hrady je v tomto smere dostatok aj v okolitých krajinách napr. Poľsku, Českej republike či Maďarsku.

Ako ukazuje mapa (obr. 3) kultúrny potenciál hradov na východe Slovenska je dostatočne veľký a v mnohých prípadoch len čaká na svoje využitie. Okrem národnej kultúrnej pamiatky (NKP) Spišský hrad, ktorá je zapísaná aj na zozname UNESCO medzi najvyhľadávanejšie patria Krásna Hôrka, ruiny hradu Jasov, hrad v Starej Ľubovni a v mestský hrad v Kežmarku. (všetky na zozname NKP Slovenska), Predmetom záujmu turistov sú však aj ďalšie NKP zručaniny hradov: Čičva, Hanigovce, Jasenov, Kamenica, Kapušiansky hrad, Markušovce, Plaveč, Turniansky hrad, Šarišský hrad a Veľký Kamenec. V Prešovskom a Košickom kraji je možné nájsť aj ďalšie hrady resp. ich pozostatky, ktoré patria k obľúbeným cieľom víkendovej turistiky najmä obyvateľov z blízkeho okolia.

V ďalšej časti štúdie podrobíme podrobnejšej analýze zručaninu hradu Čičva zaradenej na zoznam Národných kultúrnych pamiatok Slovenska.

PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA HRADU ČIČVA

Hrad Čičva sa nachádza v katastrálnom území obce Sedliská, okres Vranov nad Topľou (obr. 4, 5).

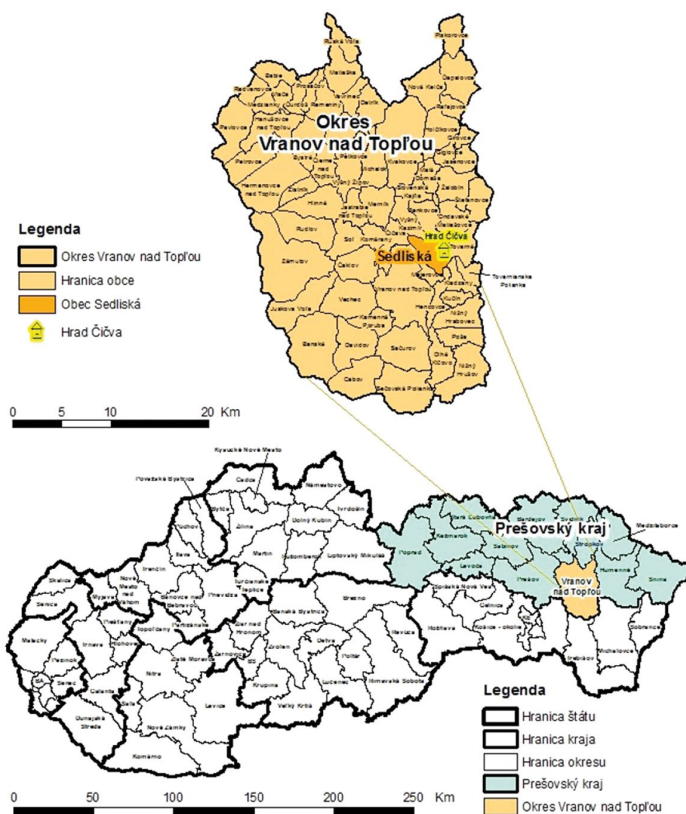
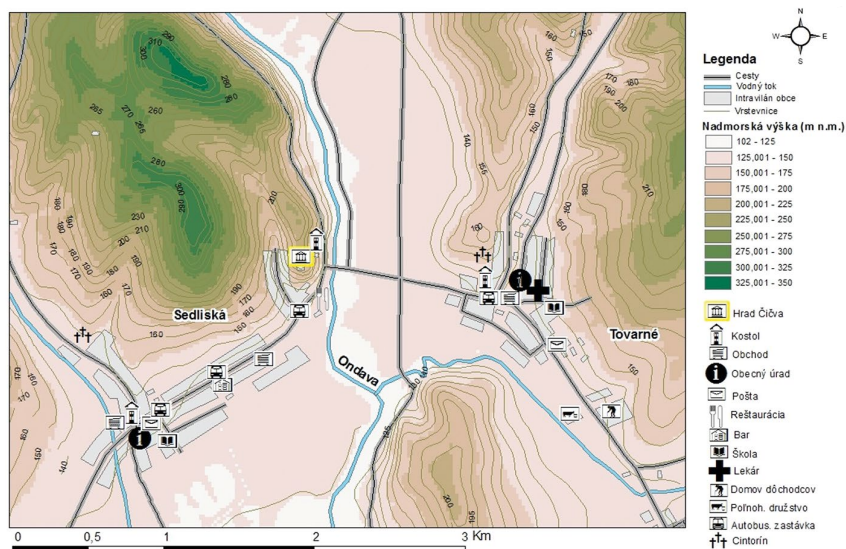
Od Vranova nad Topľou je vzdialený približne 10 km. Z pohľadu zahraničného turistického potenciálu je v dosahu jednodenných návštevníkov z Poľska (82 km od hraničného priechodu Vyšný Komárnik – Barwinek), Maďarska (74 km od priechodu Slovenské Nové Mesto) ale aj Ukrajiny (70 km od hraničného priechodu Vyšné Nemecké).

Obr. 4 Zrúcanina hradu Čičva v obci Sedliská

Hrad Čičva plnil v minulosti významnú strážnu funkciu, k čomu ho predurčovala poloha na križovatke starých obchodných ciest spájajúcich mestá Vranov nad Topľou, Humenné a územie od maďarského mesta Sárospatak až po Poľsko. Leží nad údolím rieky Ondavy a v tom čase strážil cestu údolím Ondavy na Dukliansky priesmyk respektíve na sedlo Dujava – kde sa napájala na jednu z vetiev poľskej cesty (viď mapa cestnej siete na Slovensku v 15. stor. in Kršák ed. 2009, s. 106).

Hradný kopec, na ktorom sa Čičva vypína, je známy svojim osídlením už z mladšej doby kamennej, bronzovej a pamätá si obdobie Keltov a Slovanov (Škubla 2014). Prvý krát sa zmienka o majetku Čičva spomína už v roku 1270, keď vo vtedajšej dobe územie známe ako „*terra Chychwa*“ získal od kráľa Štefana V. predok pánov z Rozhanoviec – magister Reynold (Hrad Čičva 2016). Jeho predkovia postavili popri ceste do Poľska údolím Ondavy strážny gotický hrad - „*castrum Chychua*“. V roku 1309 páni z Rozhanoviec darovali pozemky synom Jána Gercheho za preukázané služby, avšak neexistujú žiadne dôkazy o tom, žeby hrad vo vtedajšej dobe už stál (Škubla 2014). Prvý krát, sa ako hrad s kontrolnou a strážnou funkciou nad obchodnou cestou, spomína v roku 1316 (Škubla 2014). V rokoch 1410 a 1414

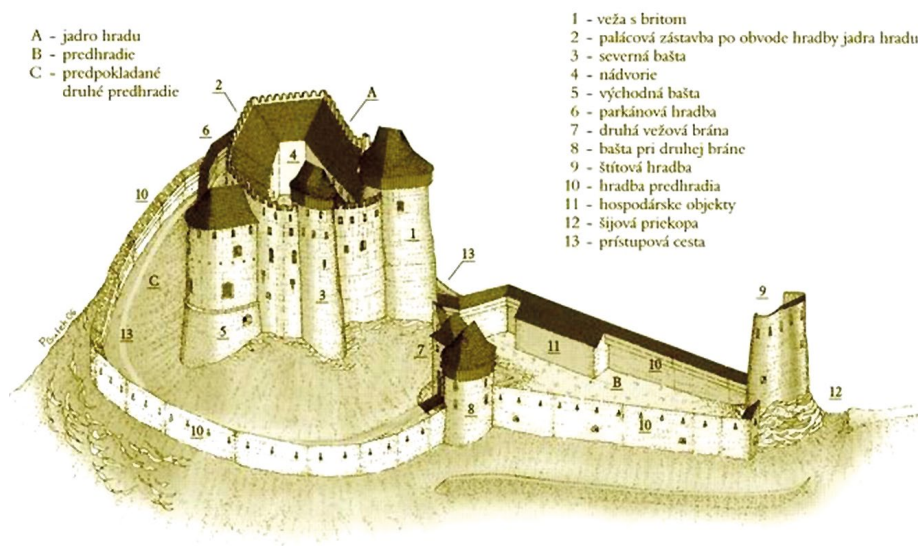
Obr. 5 Poloha hradu Čičva

kráľ Žigmund pánom z Rozhanoviec potvrdzuje panstvo Čičva a v listinách uvádza, že k nemu patrí aj hrad Čičva, ktorý bol postavený ich predkami (Hrad Čičva 2016). V 16. storočí boli ku kamennej veži, palácu v južnej časti, cisterne v severnej časti hradného areálu a obvodovému opevneniu sa dobudované aj dve bašty – delová bašta talianskeho typu a menšia bašta v predhradí (Škubla 2014). Hrad bol vybudovaný v románsko-gotickom slohu. Pravdepodobne najvýznamnejším architektonickým prvkom na hrade Čičva a takisto aj v slovenskej architektúre hradov je okrúhly bergfrit s britom, ktorý chránil hrad zo severozápadnej strany. Podľa rekonštrukcie jeho podoby z konca 17. storočia, ktorú zostavil Ing. P. Gutek, pozostával z troch častí – jadra hradu, predhradia a predpokladaného druhého predhradia (obr. 6; Hrad Čičva 2016; Slámka 2011).

V 16.-18. storočí niekoľko krát zmenil majiteľa aj správco. Posledných majiteľov, rodinu Barkóczy, si v roku 1909 uctili výstavbou rodinnej hrobky, ktorá sa nachádza priamo pri prednej prístupovej ceste vedľa miestneho cintorína (obr. 7). Ide o jednoduchú prízemnú stavbu s obdĺžnikovým pôdorysom, ktorá je zasadená do svahu hradného kopca. Hrobka nikdy neslúžila svojmu účelu. Zosnulí členovia rodiny Barkóczy sú pochovaní na miestnom cintoríne pod masívnymi náhrobnými kameňmi (Hrad Čičva 2016). Táto dobre zachovalá a mohutná stavba je dnes vo vlastníctve obce Sedliská. Žiaľ stále zostáva nevyužitá.

Nasledujúce obdobie neprinieslo hradu výraznejšie pokusy o záchranu, čo sa podpísalo na jeho aktuálne zlom stave.

Obr. 6 Rekonštrukcia podoby hradu z konca 17. storočia podľa Ing. Petra Guteka
Zdroj: Slámka a kol. (2011); autor rekonštrukcie podoby: Ing. Peter Gutek

Obr. 7 Hrobka rodiny Barkóczy, Národná kultúrna pamiatka

Zdroj: Hrad Čičva 2016

Hlavní aktéři rozvoja heritage turizmu na hrade Čičva a v jeho okolí

Dobrovoľnícke aktivity spojené so záchranou hradu

V súčasnosti možno za hlavného aktéra pokúšajúceho sa koordinovať turistické aktivity na hrade a v jeho okolí Občianske združenie Pro futuro hradu Čičva (OZ PFHC). Ide o združenie niekoľkých dobrovoľníkov (aktuálne 11 členov) z obce Sedliská a príľahlých obcí, ktoré vzniklo koncom roka 2014. Jeho cieľom je hrad Čičva chrániť, postupne obnovovať a zveľaďovať do podoby, ktorá bude schopná generovať primeraný turistický dopyt a následne tak prispievať k rozvoju celej príľahlej oblasti Podčičva.

Na obnove hradu Čičva sa pracuje intenzívne od založenia OZ a to aj napriek personálnym a finančným limitom. Združenie organizuje pravidelné dobrovoľnícke brigády, ktorých cieľom je odstránenie náletovej zelene, úprava prístupových ciest a oprava rozpadnutých múrov (obr. 8).

Obr. 8 Výsledok dobrovoľníckych prác OZ Pro futuro hradu Čičva

Kedže hrad Čičva je v Slovenskom pamiatkovom fonde zapísaný ako národná kultúrna pamiatka, preto podlieha prísny reguláciám a nariadeniam zo strany Pamiatkového úradu SR (v prípade hradu Čičva zo strany Krajského pamiatkového úradu v Prešove). Na strane druhej však štatút NKP mu umožňuje čerpať finančnú podporu zo strany štátu vo forme dotácií. V tomto prípade je veľmi prínosným dotačný program „*Obnovme si svoj dom*“, v rámci ktorého Ministerstvo kultúry SR v spolupráci s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny podporuje nie len obnovu a rozvoj kultúrneho dedičstva na Slovensku, ale aj zamestnanosť v danom regióne (Ministerstvo kultúry SR 2011). OZ PFHC tento dotačný program využilo a začiatkom roka 2016 mu bola zo strany štátu pridelená finančná podpora vo výške 15 000 eur. Uvedené prostriedky boli využité nie len na financovanie stavebných úprav na hrade a taktiež poslúžili na architektonicko-historický výskum.

Oblasťná organizácia cestovného ruchu (OOCR) Horný Zemplín a Horný Šariš

Ďalšou organizáciou do pôsobnosti ktorej spadá aj územie hradu Čičva je OOCR Horný Zemplín a Horný Šariš. Oficiálne začala svoju činnosť 1.6.2012 otvorením kancelárie na Mestskom úrade v Humennom. Jej hlavným cieľom je podporovať turizmus v danom regióne prostredníctvom lepšej spolupráce medzi zapojenými aktérmi a účinnej propagácie členských regiónov Slovenska doma aj v zahraničí. Organizácia pôsobí v humenskom, sninskom, vranovskom a medzilaboreckom regióne (Humenné 2016). „*Jej členmi sú: mesto Humenné, mesto Snina, mesto Vranov nad Topľou, mesto Medzilaborce, obec Malá Domaša, Stanislav Socha, Kaiser, s.r.o. – Hotel Alibaba, Ladislav Jurpák, Vihorlat resort, Klub vojenskej histórie Beskydy, Mgr. Martin Drob-ňák, Karpatské drevené cerkvi, n.o, Ing. Daniela Galandová, Hotel Karpattia Humenné, MS systém, s.r.o. Košice, Ing. Gabriela Kuzmová, Penzión Aston Humenné, Iveta Jaškaninová, Reštaurácia Kotva a Fénix – detská organizácia, o. z, Mgr. Jozef Talarovič*“ (Horný Zemplín Horný Šariš OOCR 2016).

Iné organizácie a inštitúcie podporných turistických služieb

Za účelom nepriamej podpory turizmu boli Prešovským a Košickým samosprávnym krajom zriadené aj ďalšie organizácie, inštitúcie či subjekty, ktorých pôsobnosť pokrýva územie hradu Čičva resp. jeho zázemia. Ich zameranie a aktivity možno zaradiť do kategórie doplnkové resp. podporné služby pre turizmus. Ide hlavne o kultúrne inštitúcie, údržbu ciest, stredné školy, sociálne zariadenia a pod.

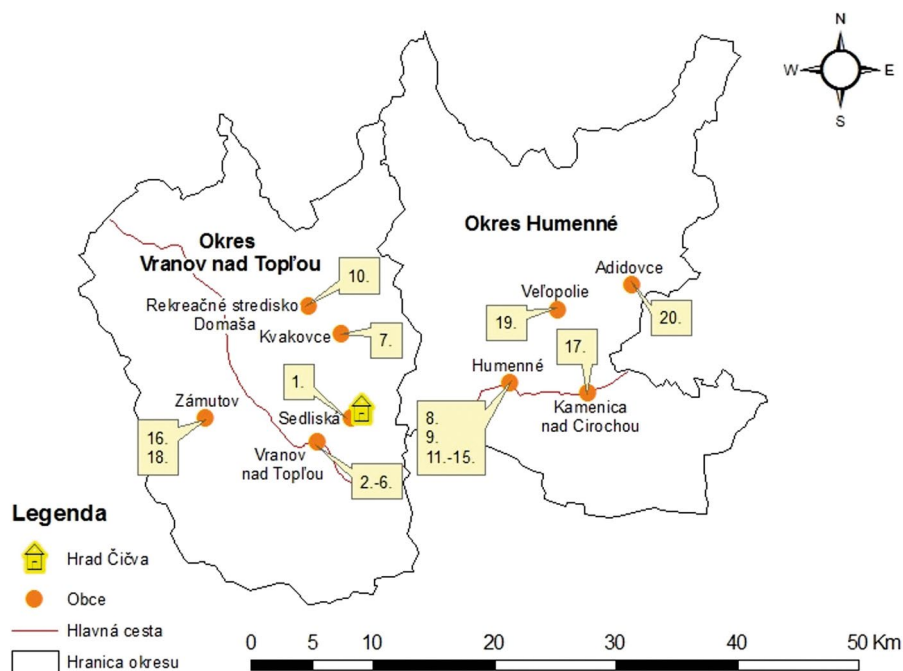
Existujúca sieť turistických služieb okolí hradu Čičva

Úroveň poskytovaných služieb je jedným z faktorov, ktoré sa podieľajú na formovaní imidžu turistickej destinácie. Výhodou hradu Čičva je jeho dopravná dostupnosť a priame dopravné napojenie na okresné mestá Humenné a Vranov

nad Topľou, no predovšetkým dobrá konektivita do neďalekej rekreačnej oblasti Veľká Domaša (priame dopravné spojenie).

Podľa Štatistického úradu SR (2016) bolo v okresoch Vranov nad Topľou a Humenné v roku 2014 evidovaných spolu 33 ubytovacích zariadení, z ktorých 20 je vzdialených do 30 km od hradu. Sú lokalizované priamo v centre mesta alebo v neďalekých atraktívnych prírodných oblastiach s možnosťou turistiky (obr. 9, tab. 1).

Obr. 9 Ubytovacie zariadenia v okolí hradu Čičva
(Vysvetlivky k číselným hodnotám v mape sú uvedené v tab. 1)

Najbližším ubytovacím zariadením je *Reštaurácia a penzión Čičva*, ktoré sa nachádza vo vzdialenosti asi 170m od hradu pri hlavnej ceste. Okrem kvalitných stravovacích služieb ponúka aj podkrovné ubytovanie s celkovou kapacitou 9 lôžok (Reštaurácia Čičva 2016). Reštaurácia v súčasnosti spolupracuje s hradom Čičva - poskytuje občerstvenie pri organizovaných brigádach a podujatiach, spolupodieľa sa na propagácii hradu a zabezpečuje predaj propagačného materiálu o hrade. Počas celého roka je návštevníkmi najvyužívanejším zariadením v bezprostrednej blízkosti hradu.

Z ďalších podporných turistických služieb sa 7 km od hradu v obci Topoľovka nachádza požičovňa lodí *Alcea*, ktorá využíva prítomnosť vodných tokov (Laborec, Ondava, Cirocha, Topľa, Latorica a Bodrog) a organizuje ich splavovanie. Vo svojej

Tab. 1 Ubytovacie zariadenia v okolí hradu Čičva

	Vzdialenosť od hradu Čičva (v km)		Adresa
1.	Reštaurácia a penzión Čičva	0,2	Sedliská 151, 094 09 Sedliská
2.	Ubytovňa Domova mládeže	7,5	Lúčna 1055, 093 01 Vranov nad Topľou
3.	Penzión House Hamm	8,2	Bernolákova 1109, 093 01 Vranov nad Topľou
4.	Mestská športová hala	9	Dr. C. Daxnera 87, 093 01 Vranov nad Topľou
5.	Hotel Patriot***	10	Boženy Němcovej 1, 093 01 Vranov nad Topľou
6.	Penzión Família***	11,8	Čemernianska 251/48, 093 01 Vranov nad Topľou
7.	Hotel Zelená Lagúna****	12	Kvakovce 26, 094 02 Domaša rekreačná oblasť Dobrá
8.	Hotel Karpatia***	14,5	Čsl. Armády 1377, 066 01 Humenné
9.	Penzión Milénium**	14,8	Štefánikova 39, 066 01 Humenné
10.	Garden hotel Domaša	14,8	Rekreačná oblasť Domaša, Stredisko Dobrá 423
11.	Hotel Alibaba***	15,3	Námestie slobody 51, 066 01 Humenné
12.	Penzión Aston	16,7	Laborecká 81, 066 01 Humenné
13.	Areál Pohody-Penzión u Račka	18,8	Brestov 824, 066 01 Humenné
14.	Penzión Proxima	19	Štefánikova, 066 01 Humenné
15.	Penzión Baccara	20,9	Brestov 826, 066 01 Humenné
16.	Penzión Opál	21,7	Zámutov 423, 094 15 Zámutov
17.	RZ Lesík	22,4	Kamenica nad Cirochou 677, 067 83 Kamenica nad Cirochou
18.	Bilikova chata***	23,1	Ranč Zaľubova Zámutov, 094 15 Zámutov
19.	Ranč Veľopolie	23,3	Veľopolie 129, 067 31 Veľopolie
20.	Penzión Obšitník*	30	Adidovce 9, 067 32 Vyšný Hrušov

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Grešner a Chudina (2015, s. 46-49)

ponuke má niekoľko výletných splavov – od niekoľko hodinových až po celodenné. Jedným z nich je aj splav rieky Ondava so začiatkom v obci Slovenská Kajňa až po obec Sedliská s vylodením pod hradom Čičva. (Alcea požičovňa lodí 2016).

K rozšíreniu a zatraktívneniu turistickej ponuky v sledovanej oblasti prispelo výrazným spôsobom aj vybudovanie *Rekreačného areálu Lysá Hora*, situovaného v 5 km vzdialenej obci Vyšný Kazimír. Prírodný areál sa nachádza v tichom prostredí na brehu rybníka. Jeho súčasťou je amfiteáter s kapacitou približne 200 miest, ktorý je využívaný hlavne počas kultúrnych podujatí v letnom a jarnom období. Turistom je k dispozícii aj bazén s toboganom, vonkajšie altánky s ohniskami, reštaurácia, vonkajší bufet a detský areál. Výhodou pre rozvoj turizmu na hrade Čičva je, že s areálom ho spájajú turistické chodníky, v letných mesiacoch veľmi obľúbené. Postupné rozrastanie rekreačného areálu spolu s medziročným nárastom

návštevnosti viedlo k plánom na ďalšie rozšírenie turistických služieb. V najbližších rokoch sa pripravuje výstavba ubytovacieho zariadenia. Okrem letnej sezóny je areál využívaný aj v zime. Miestny rybník pri dostatočných mrazoch slúži ako prírodná plocha pre korčuľovanie a bazén využívajú otužilci a prívrženci zimného plávania.

Využitelné prostriedky a možnosti marketingovej komunikácie heritage produktu Čičva

Medzi najčastejšie využívané prostriedky komunikácie patria masovokomunikačné prostriedky ako televízia, rozhlas, rôzne periodiká (najmä noviny, časopisy a iná tlač). Veľmi rozšíreným elektronickým masovokomunikačným prostriedkom je aj internet, ktorý zmenil náš pohľad na dostupnosť najrozmanitejších informácií bez ohľadu na vzdialenosť, keďže pre ich online šírenie vzdialenosť nepredstavuje takmer žiadnu prekážku.

a) Regionálne televízne a rozhlasové stanice

Na území východného Slovenska pôsobí 7 regionálnych televíznych staníc – *HNTV* (vysiela od r. 1993), *TV NAŠA* (vysiela od r. 1996), *TV B52* (vysiela od r. 2002), *Televízia Východ* (vysiela od r. 2007), *TV REGION* (vysiela od r. 2009), *TV7* (vysiela od r. 2011) a *Televízia Zemplín* (vysiela od r. 2015). Ich činnosť je zameraná predovšetkým na spravodajstvo z regiónu a dokumentárnu tvorbu. Predmetom ich záujmu je široká oblasť tém zo života na východnom Slovensku – mapujú spoločenské a športové podujatia, možnosti trávenia voľného času, dianie v školstve, regionálnej politike a široký okruh tém prezentovaných formou diskusií či rozhovorov so známymi osobnosťami a pod. Výsledkom ich vzájomnej spolupráce je vysielanie programov resp. dokumentov aj z iných lokálnych televízií. Pre podnikateľské subjekty a rôzne inštitúcie ponúkajú možnosti propagácie vo forme reklamných spotov ako aj možnosť občianskej inzercie. Súčasťou dokumentárnej tvorby a spravodajstva je propagácia kultúrnych a prírodných pamiatok, zaujímavosti a pripravovaných podujatí v danom regióne. Tieto aktivity zohrávajú dôležitú úlohu v edukácii, zvyšovaní kultúrneho povedomia a lokálpatriotizmu miestnych obyvateľov, ktorých považujeme za najdôležitejších aktérov v procesoch uchovávaní a zveľaďovania heritage v regióne.

V rámci digitálneho vysielania je väčšina týchto televíznych staníc divákovi dostupná na celom území Slovenska. Podľa počtu zobrazení videí regionálnych televízií v internetovej databáze *YouTube* v r. 2016 sa na 1. mieste s vyše 700 000 zobrazeniami umiestnila televízia *TV7*. Druhá najsledovanejšia z východoslovenských regionálnych TV bola *TV NAŠA Košice*, ktorá sa umiestnila na 3. mieste, *VTN Vranov* (zahŕňa aj *TV B52*) na 4. mieste a *Humenská televízia* (*HNTV*) na 9. mieste (*TV REGION* 2013; *Televízia Východ* 2016; *TV NAŠA* 2015; *Televízia TV7* 2012; *Televízia Zemplín* 2012; *VTN Vranov* 2016; *HNTV* 2016).

Podobne ako televízne stanice, aj rozhlasové stanice sa svojich poslucháčov snažia informovať o aktuálnom dianí v regióne. Ich cieľovými skupinami sú poslucháči všetkých vekových kategórií so záujmom o kultúrno spoločenské dianie, šport ale aj politické dianie v danom regióne (Rádiá 2016). Medzi najčastejšie pre účely propagácie využívané FM rádiá pokrývajúce územie východného Slovenska patria: Rádio Regina – regionálne vysielanie (vysiela od r. 1991), Rádio Kiss (vysiela od r. 1993), Rádio Košice (vysiela od r. 2007), Rádio Prešov (vysiela od r. 2008). V súčasnosti sú veľmi obľúbeným marketingovým komunikačným prostriedkom aj regionálne internetové a satelitné rádiá - Rádio Paf (vysiela od r. 1968), Rádio 9 (vysiela od r. 1971), ŠtuRKO (vysiela od r. 2006) a Rádio Širava (vysiela od r. 2013).

b) *Printové médiá – periodiká využiteľné pre propagáciu hradu Čičva*

Obľúbeným zdrojom informácií o dianí na východnom Slovensku sú aj periodiká. Niektoré z nich presahujú pokrytím regionálny charakter – sú dostupné na území celého Slovenska: Týždenník Pod Vihorlatom, Týždenník Podvihorlatské noviny, Týždenník Humenské noviny, Mesačník Vranovský hlásnik, Týždenník Vranovské noviny, Vranovské novinky, Týždenník Spektrum, Týždenník Slovenský východ ako aj regionálne prílohy celonárodných denníkov Pravda a SME (denník Korzár). Svojim čitateľom prinášajú informácie z daného regiónu, z oblasti kultúry, športu, práce, zdravia a podobne. Sú určené pre čitateľov všetkých vekových kategórií a vydávané v denných, týždenných alebo mesačných intervaloch.

c) *Internet a on-line komunikácia v heritage marketingu sledovanej oblasti*

Internet sa vďaka relatívne pohodlnému a rýchlemu prístupu k prakticky neobmedzeným informáciám z celého sveta, stáva stále populárnejším nástrojom využívaným pre účely heritage propagácie. Využívajú ho jednak jednotlivci ako aj organizácie, inštitúcie a iné spoločnosti. Prezentácia akýchkoľvek podnikateľských subjektov alebo iných organizácií prostredníctvom internetových stránok je dnes už samozrejmosťou. Ich absencia z hľadiska zamýšľaného rozvoja či nevyhnutného udržania a zamýšľaného zvyšovania konkurencieschopnosti spoločnosti predstavuje dnes už zásadný problém. Tzv. *dot.com éra* naplno zasiahla aj oblasť turizmu. Okrem on-line nákupov tovarov a služieb nevyhnutných pre organizáciu pobytu, môžu návštevníci internetových stránok získať takpovediac jedným kliknutím aj množstvo užitočných informácií o pamiatkach, turistických informáciách, sprievodných podujatiach a pod. Oblasť heritage turizmu ponúka celý rad on-line nástrojov, ktoré môžu značným spôsobom vylepšiť zážitok z návštevy zvolenej atrakcie.

O problematike hradov a kultúrneho dedičstva je pre potenciálnych turistov aj v našich podmienkach k dispozícii niekoľko internetových a interaktívnych stránok na sociálnej sieti Facebook. Z vytypovaných 21 internetových stránok sa o hrade

Čičva dozvedáme len na 11 z nich. Konkrétne sú to: www.catsrum.sk, www.dejiny.wbl.sk, www.hrady.sk, www.hrady-zamky-kastiele.sk, www.kamnavylet.sk, www.pamiatky.net, www.pamiatkynaslovensku.sk, www.po-kraj.sk, www.region-slovensko.sk, www.slovenskehrady.sk a www.turistikaonline.sk. Problémom je, že informácie na nich nie sú častokrát správne. Najčastejšia chyba ktorá sa vyskytuje je samotný názov hradu - správne pomenovanie „Čičva“ je zamieňané nesprávnym „Čičava“ (pravdepodobne to súvisí s nesprávnym odvodením z názvu rovnomennej obce v okrese Vranov nad Topľou⁴). Pre aktivistov na hrade Čičva by bolo vhodné pokúsiť sa rozšíriť elektronickú propagáciu na tematicky súvisiacich stránkach, ktoré aktuálne nie sú využívané napr. o www.hrady-zamky.org, www.castleland.eu, www.dovolenkaslovensko.eu, www.krasneslovensko.eu, www.muzeum.sk, www.slovakia.com, www.slovenskepovestikdebolotambolo.webnode.sk, www.hrad.wbl.sk, www.zemplinske-hrady.sk a www.zachranmehrady.sk.

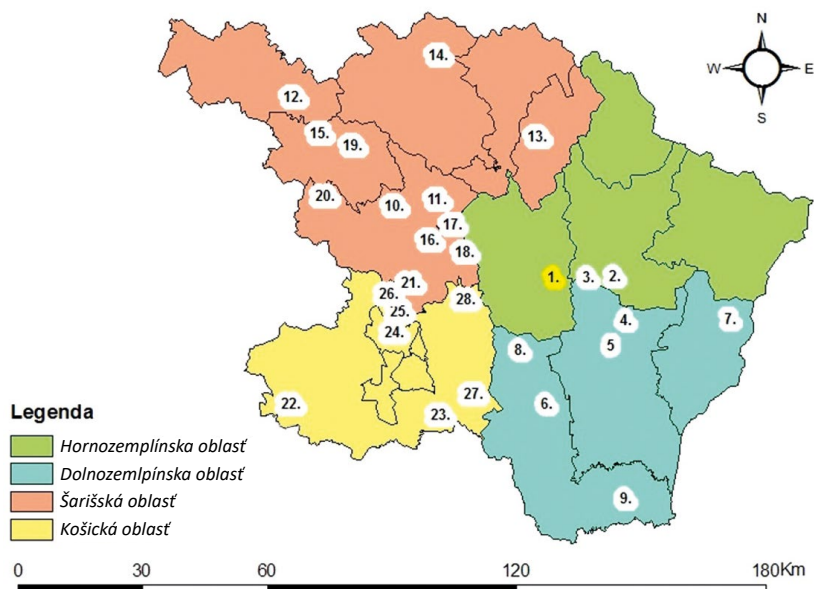
Možnosti rozšírenia ponuky v rámci heritage turizmu o vybrané hradné objekty v okolí Čičvy

Z pohľadu využitia kultúrneho potenciálu hradov v rámci uceleného heritage produktu sme sa sústredili na územie Horného a Dolného Zemplína, Šarišskej a Košickej oblasti, ktoré sme vymedzili nasledovne:

- *Šarišská oblasť* - okresy: Prešov, Sabinov, Stará Ľubovňa, Bardejov, Svidník, Stropkov;
- *Hornozemplínska oblasť* - okresy: Vranov nad Topľou, Humenné, Medzilaborce, Snina;
- *Dolnozemplínska oblasť* - okresy: Trebišov, Michalovce, Sobrance;
- *Košická oblasť* - okresy: Košice, Košice – okolie (obr. 10).

V tabuľke (tab. 2) uvádzame zoznam vybraných hradov v predmetnom území štyroch vyššie uvedených oblastí a existujúcich občianskych združení, samospráv obcí v kompetencii kt. je starostlivosť o nich. Niektoré z uvádzaných hradov sú už zaniknuté alebo prestavané na iné historické budovy. Ide o *Michalovský hrad*, *Stropkovský hrad*, na mieste ktorých dnes stoja kaštiele, hrad *Kysak*, hrad *Bodoň*, hrad *Lipovec* v Kecerovskom Lipovci, po ktorom dnes už nezostali žiadne stopy, *Skárošský hrad*, hrad *Sokol*, hrad *Lipovec* v Lipovciach a zrúcanina *hradu Csonkavár* v Kráľovskom Chlmcí, po ktorých zostali už len posledné múry (Zemplínske múzeum 2014; Severovýchod Slovenska 2016; Slovenské hrady 2016; Obecný úrad obce Skároš 2016; Obecný úrad obce Sokol 2016; Obecný úrad mesta Kráľovský Chlmec 2016). Výber sme realizovali s ohľadom na možnosti spolupráce s OZ Pro futuro hradu Čičva.

4 Názov hradu Čičva je uvádzaný nesprávne ako Čičava aj v publikácii: Kollár D., Nešpor J. (2007): Hrady najkrajšie zrúcaniny. Kultúrne krásy Slovenska, Dajama na s. 120-123

Obr. 10 Vybrané hradné objekty v Hronoskej, Dolnozemplínskej, Šarišskej a Košickej oblasti. (Vysvetlivky k číselným hodnotám v mape sú uvedené v tab. 2)

Tab. 2 Prehľad inštitúcií v ktorých kompetencii je starostlivosť o hrad, resp. organizácie aktívne v oblasti záchranu, uchovania prípadne rozvoja turizmu na hrade

Existujúce občianske združenia (OZ), resp. samospráva obce v kompetencii kt. je starostlivosť o hrad			
HOROZEMPLÍNSKY REGIÓN			
1	Hrad Čičva	Pro futuro hradu Čičva	www.hradcicva.sk
2	Hrad Jasenov	Združenie na záchranu Jasenovského hradu	www.zachranahradu.wix.com/jasenov
3	Hrad Brekov	Združenie na záchranu Brekovského hradu	www.brekov.eu
DOLNOZEMPLÍNSKY REGIÓN			
4	Viniansky hrad	Zemplínsko-užská hradná cesta	www.zemplinske-hrady.sk
5	Michalovský hrad	zaniknutý hrad	-
6	Hrad Parič	Samospráva mesta Trebišov	www.trebisov.sk/kulturne-pamiatky
7	Hrad Tibava	OZ TIHRAC	-
8	Hrad Bačkov	súkromný vlastník	-
9	Zrúcanina hradu Csonkavár	zaniknutý hrad	-

ŠARIŠSKÝ REGIÓN			
10	Šarišský hrad	OZ Hradba Šariš	www.obcianske-zdruzenie-hradba-saris.webnode.sk
			www.sarisskyhrad.sk
		OZ Rákociho cesta	www.hrad.wbl.sk
			www.rakoczi.wbl.sk
		OZ Aeternitas	www.aeternitas.sk
		OZ Správcovia pravých pokladov storočí	-
		Samospráva mesta Veľký Šariš	www.velkysaris.sk
11	Kapušíansky hrad	Samospráva obce Kapušany	www.kapusany.sk
12	Hrad Plaveč	Samospráva obce Plaveč	www.plavec.sk
13	Stropkovský hrad	<i>zaniknutý hrad</i>	-
14	Zborovský hrad	OZ na záchranu Zborovského hradu	www.hradzborov.sk
15	Kamenický hrad	OZ Kamenná veža	www.kamennaveza.sk
16	Zbojnický hrad	OZ Rákociho cesta	www.hrad.wbl.sk
		Samospráva obce Ruská Nová Ves	
17	Hrad Šebeš	Samospráva obce Podhradík	www.podhradik.sk/obnova-hradu-sebes
		OZ Rákociho cesta	www.hrad.wbl.sk
18	Hrad Bodoň	<i>zaniknutý hrad</i>	-
19	Hanigovský hrad	OZ Novum Castrum	www.novum.castrum.sk
20	Hrad Lipovec	OZ Rákociho cesta	www.hrad.wbl.sk
		<i>zaniknutý hrad</i>	
KOŠICKÝ REGIÓN			
21	Obišovský hrad	Samospráva obce Obišovce	www.hrad.wbl.sk
		OZ Rákociho cesta	
22	Turniansky hrad	OZ Castrum Thorna	www.castrumthorna.eu
23	Skárošský hrad	<i>zaniknutý hrad</i>	-
24	Košický hrad	OZ Castellum Cassovia	www.kosickyhrad.sk
25	Hrad Sokol'	<i>zaniknutý hrad</i>	-
26	Kysacký hrad	<i>zaniknutý hrad</i>	-
27	Hrad Slanec	OZ Zachráňme hrad Slanec	www.hradslanec.sk
28	Hrad Lipovec	<i>zaniknutý hrad</i>	-

V Hornozemplínskom regióne sme sa sústredili na tri hrady - hrad Čičva, hrad Brekov a hrad Jasenov. Na všetkých troch pôsobia občianske združenia, ktorých cieľom je rekonštrukcia hradu, starostlivosť o dochované pozostatky a ich prezentácia širokej verejnosti. *Združenie na záchranu Brekovského hradu* má hrad Brekov v prenájme už od roku 2008. Oproti *Združeniu na záchranu Jasenovského hradu*, ktoré vzniklo v roku 2011, ide o najdlhšie pôsobiace OZ v regióne. S finančnou podporou Ministerstva kultúry SR a Európskeho sociálneho fondu (ESF) v rámci Operačného programu *Zamestnanosť a sociálna inklúzia* sa združeniu podarilo zrealizovať na hrade už štyri projekty, vďaka ktorým bolo možné realizovať značnú časť rekonštrukčných prác. Aj v nasledujúcom období preto plánujú pokračovať v rozpracovanom projekte obnovy: „*Hrad Brekov 2016*“. Tak ako takmer všetky ostatné OZ aj *Združenie na záchranu Brekovského hradu* sa usiluje o zvyšovanie povedomia o hrade. Preto je jedným z kľúčových cieľov OZ stimulovať medziročný nárast návštevnosti hradu prostredníctvom každoročne organizovaných kultúrno-historických podujatí. Medzi najznámejšie eventy patrí „*Silvestrovský výstup na hrad Brekov*“ a workcamp „*IVW Brekov*“ za účasti zahraničných dobrovoľníkov, ktoré sa realizujú pravidelne od založenia OZ. V roku 2015 mali svoju premiéru aj „*Drugethovské slávnosti*“, ktoré prilákali približne 500 hradných návštevníkov. Novinkou pod hradom Brekov je novopostavené hradné múzeum, ktoré by malo disponovať odborným sprievodcom, nálezmi z archeologických výskumov a suvenírmi. Jeho otvorenie sa plánuje na rok 2016 (Brekov 2016).

Podobne ako *Združenie na záchranu Brekovského hradu*, aj *Združenie na záchranu Jasenovského hradu* rok čo rok zveľaďuje hrad Jasenov realizovanými projektmi podporenými Ministerstvom kultúry SR a ESF v rámci OP *Zamestnanosť a sociálna inklúzia*. Pravidelne usporadúva podujatie pod názvom „*Stretnutie občanov Jasenova a Chlmca*“ a „*Noc hradných zrúcanín*“, do ktorej sa hrad Jasenov zapája spolu s ďalšími hradmi Slovenska (Záchrana hradu 2016). V organizovaní kultúrno-historických podujatí nie je spomenuté OZ veľmi aktívne. Podľa predsedu Združenia na záchranu Jasenovského hradu Alexandra Daňa (2015, realizované interview) vytvorenie a celková organizácia kultúrnych podujatí na hrade leží zvyčajne na pleciach jedného, prípadne dvoch alebo troch ľudí, nehovoriac o tom, že tieto aktivity vykonávajú dobrovoľne ako členovia združenia. Je to preto podľa neho časovo a psychicky náročná činnosť, keďže okrem tohto „hobby“ sa venujú aj svojej práci, ktorá ich živí. Možno ale dodať, že takto to funguje vo väčšine OZ s dobrovoľníckou základňou. Ich aktivita je postavená na ochote angažovať sa činnostiam spojenými so záchranou hradov predovšetkým vo svojom voľnom čase.

Šarišský hrad je azda najznámejším hradom spomedzi uvedených hradov. Púta nie len svojou rozlohou, ale aj množstvom OZ, ktorých vznik je dôsledkom rozdielnych názorov a zlej komunikácie medzi jednotlivými členmi, no predovšetkým nerešpektovania mesta Veľký Šariš, ako jediného vlastníka Šarišského hradu.

V roku 2006 bolo vytvorené prvé *OZ Rákociho cesta*, ktoré až do roku 2011 fungovalo bez výraznejších problémov. Zlom nastal počas spustenia pilotného projektu „*Záchrana torzálnej architektúry*“ podporeného Ministerstvom kultúry a Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny. Rozpory vo vnútri združenia viedli napokon k odchodu niektorých jeho členov. *OZ Rákociho cesta* patrí medzi tie aktívnejšie združenia, za čo vďačí svojej členskej základni a dĺžke svojho pôsobenia. Vo svojich začiatkoch vypracovalo *Stratégiu rozvoja Šarišského hradu* a jedným z jeho hlavných cieľov bolo aj vybudovanie turistickej cesty, ktorá by spájala všetky miesta viažuce sa k rodu Rákociovcov. V súčasnosti sa snaží o rozvoj šiestich hradov v blízkom okolí mesta Veľký Šariš (hradu Obišovce, Soľnohradu, hradu Šebeš, Šarišského hradu, hradu Lipovec a Kapušianskeho hradu). Aktívne participuje na projekte *Prešovská hradná cesta*, ktorá má za cieľ podporu rozvoja heritage turizmu v meste Prešov a jeho okolí (obr. 11; Rákoczi 2016; O. z. Hradba Šariš 2015).

Prešovská hradná cesta

Obr. 11 Prešovská hradná cesta - Zakladajúca listina. Digitalizovaný detail z verejnej informačnej tabule spracovaný Ing. Mgr. Jozefom Kotuličom
Zdroj: Rákoczi 2016; Kotulič J. (2016)

Návrh možných oblastí smerovania marketingovej stratégie turistickej destinácie Čičva

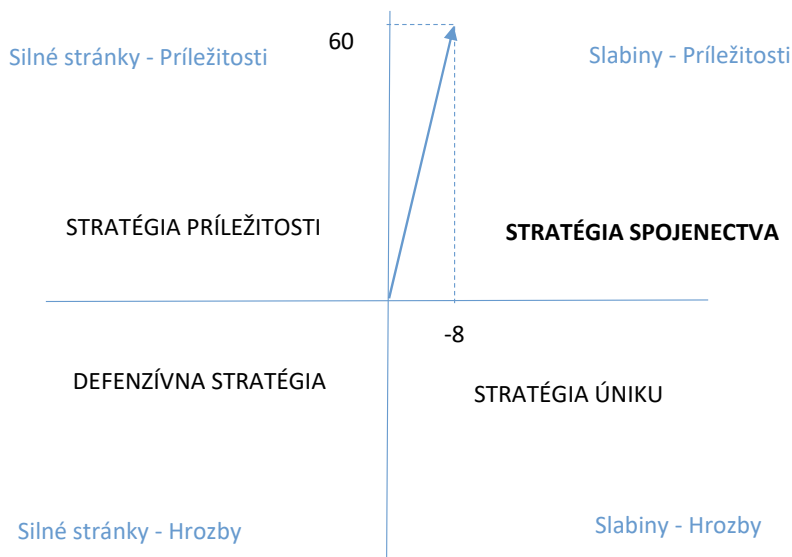
Východiskom pre vyhodnotenie súčasného stavu a návrh možných riešení z pohľadu strategického cieľa - zvýšiť návštevnosť hradu, bola SWOT analýza (tab. 3). Tento analytický nástroj nám poslužil pre návrh optimálnej stratégie rozvoja sledovaného územia (obr. 12).

Tab. 3 SWOT analýza možného zvýšenia počtu turistov na hrade Čičva

<i>Cieľ: Zvýšenie počtu turistov na hrade Čičva</i>			
Silné stránky		Slabé stránky	
Dobré vzťahy OZ PFHC s obcou Sedliská (podpora a spolupráca)	8	Nedostatočne upravený areál hradu	-7
Pestrá odborná štruktúra členskej základne OZ PFHC	5	Nebezpečenstvo úrazu	-7
Členstvo OZ PFHC v záujmovom združení Zachráňme hradu - podpora	7	Chýbajúce toalety	-10
Hrad je výrazný imidžotvorný prvok okresu Vranov nad Topľou	7	Nezhody medzi členmi OZ PFHC	-8
Vizuálna odlišiteľnosť zachovaných ruín hradu	8	Nedostatočná propagácia hradu a hradných aktivít	-8
Grófká Alžbeta Báthoryová spätá s históriou hradu – prvok posilňujúci imidž hradu	7	Absencia historických expozícií artefaktov priamo na hrade	-7
Rovinaté predhradie hradu – využiteľné pre infraštruktúru, podujatia	8	Nedostatok financií	-5
Krajinársky atraktívne okolie hradu	7	Nedostatok suvenírov	-5
Napojenie hradu na turistický chodník	6	Nedostatok podujatí	-5
Dopravná dostupnosť	9	Poškodená zadná prístupová cesta	-10
Poloha vo vzťahu k iným hradom	5	Nelegálna skládka odpadu pod hradom	-10
Turistický atraktívny objekt rodinnej hrobky rodiny Barkóczy	7	Slabá spolupráca OZ PFHC s miestnymi podnikateľskými subjektmi	-10
	84		-92
Príležitosti		Ohrozenia	
Prítomnosť Kyslíkovej dráhy popri prístupovej ceste na hrad	8	Padanie murív ohrozujúce návštevníkov	-10
Blížkosť okresných miest Vranov nad Topľou, Humenné a Stropkov	5	Nízky dobrovoľnícky potenciál	-5
Blížkosť poľskej a maďarskej hranice	5	Legislatívne obmedzenia	-7
Parkovisko pod hradom – momentálne nevyhovujúce	10	Nezodpovední vodiči prichádzajúci na hrad	-5

Obecné kultúrno-historické podujatia každoročne realizované pod hradom	10	Neznámy vlastník hradu	-10
Využitie možnosti čerpania prostriedkov z Ministerstva kultúry SR a ESF v rámci OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia	10	Vandalizmus	-8
Prítomnosť remeselníkov pod hradom	8	Rozpad združenia OZ PFHC pre nezhody členov	-8
Nevyužitá blízkosť rekreačnej oblasti Domaša	7		
Nevyužívaná blízkosť hradu Jasenov a Brekov	7		
Realizovanie kombinovaných splavov na rieke Ondava spoločnosťou Alcea	5		
Prítomnosť Reštaurácie Čičva pod hradom	5		
Blízkosť Rekreačného areálu Lysá Hora	5		
Vybudovanie múzea v nevyužitom objekte hrobky rodiny Barkóczy	10		
	113		-53

Obr. 12 Diagram SWOT analýzy cieľa - zvýšenie počtu turistov na hrade Čičva

Nami realizovaná situačná analýza ukázala, že pre dosiahnutie stanoveného cieľa - zvýšenia počtu návštevníkov by malo *OZ Pro futuro hradu Čičva* využiť stratégiu tzv. *spojenectva*, ktorá sa zakladá na využití núkajúcich sa príležitostí, čím by si posilnila svoju pozíciu na trhu a postupne by dokázala eliminovať početné nedostatky. Na využitie príležitostí však nemá aktuálne dostatok vnútorných síl, preto sa odporúča „spojenectvo“ t.j. získanie strategického partnera resp. partnerov (napr. sieťovaním s inými subjektami, občianskymi združeniami, podnikateľmi, či samosprávnymi orgánmi a pod.), ktorí by jej umožnili naplno využiť doposiaľ nevyužitý potenciál a existujúce možnosti rozvoja.

Keďže sa *OZ Pro futuro hradu Čičva* (OZ PFHC) angažuje v rozvoji heritage turizmu pomerne krátko (len od októbra 2014), náš výber smerovania spočíval v návrhu stratégie orientovanej na štyri základné oblasti (podrobnejšie sme ich rozobrali v tab. 4):

- a) *Historický potenciál hradu* – skoncipovanie námetov ponuky a organizácia podujatí s historickou tematikou. Vytvorenie múzea v objekte rodinnej hrobky rodiny Barkóczy, sústredenie existujúcich artefaktov a potenciálnych muzeálnych exponátov; organizované prehliadky hradu s kvalifikovaným sprievodcom. Rozšírenie ponuky prehliadok s profesionálnym výkladom (napr. nočné prehliadky, sústredené na špecifickú tému ako je stredoveká gastronómia, móda, zvyky a pod.)
- b) *Skvalitnenie turistickej infraštruktúry* – kľúčové pre zvýšenie návštevnosti hradu bude oprava prístupových ciest na hrad (najmä tej najkratšej). V marketingovej komunikácii by sa následne mala objaviť informácia o tom, že Čičva je teda ideálna pre „krátku“ zastávku aj pre tranzitujúcich turistov. Leží priamo pri hlavnom cestnom ťahu Vranov nad Topľou – Svidník a od parkoviska je vzdialený len 15 minút chôdze s malým prevýšením 65 m. Pre zlepšenie prístupu na hrad by bolo vhodné skvalitniť aj turistický chodník spájajúci Čičvu s rekreačným areálom Lysá Hora. Žiadaným doplnkom by malo byť okrem už spomenutého múzea vytvorenie turistického informačného centra s predajňou suvenírov. V plánoch miestnych aktivistov je aj úprava spevnenej plochy pre organizovanie pravidelne sa opakujúcich eventov.
- c) *Nájdienie strategického partnera* prípadne viacerých partnerov pre organizáciu podujatí a získavanie finančných prostriedkov z Ministerstva kultúry SR a ESF v rámci OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia;
- d) *Propagácia hradu* – elektronické médiá, školy, informačné materiály a 3D reklama. Pozitívne referencie šírené ústnym podaním, predstavujú jednu z najdôležitejších a najúčinnějších foriem propagácie turistickej destinácie, preto považujeme za potrebné neustále oslovovať a rozširovať okruh priaznivcov hradu Čičva (napr. vernostné programy, klub priateľov hradu Čičva a pod.). Správny výber nástrojov marketingovej komunikácie by mal byť cestou k osloveniu širokej verejnosti, so zacielením predovšetkým na kľúčový segment – rodiny s deťmi (alternatívne aj skupiny mladých ľudí a dôchodcov).

Tab. 4 Návrh smerovania stratégie rozvoja hradu Čičva

Vízia: Transformácia hradu Čičva na turistickú atrakciu regionálneho významu			
Strategický cieľ: Dobudovať a skvalitniť turistickú infraštruktúru			
Špecifické ciele			
Skvalitnenie materiálno-technickej základne	Rozšírenie ponuky tematických podujatí a sprievodcovských služieb	Zlepšenie propagácie	Rozšírenie kooperácie
Vybudovanie múzea -koncentrácia doposiaľ nájdených historických artefaktov a predmetov na jednom mieste	Rozšírenie festivalu Slávnosti remesiel pod hradom Čičva o podujatia pre deti	Obnova a skvalitnenie existujúceho turistického značenia a informačných tabúl	Spolupráca s turistickými informačnými centrami, cestovnými kancelárkami a s podnikateľskými subjektmi v regióne (napr. rekreačný areál Lysá Hora)
Oprava prístupových ciest na hrad	Pravidelné tematicky zamerané hradné podujatia (Hradné kino, večerné prednášky historikov, nočné prehliadky hradu, Šermiarsky festival, Stredoveký jarmok, Čičviansky hradný karneval, Stredoveký gurmánsky festival, Letné hradné kino, Beh okolo hradu, Hradná škola pre deti a i.)	Vytvorenie kalendára podujatí a jeho diseminácia (outdoorová a printová reklama)	
Vytvorenie turistického informačného centra s predajňou suvenírov		Propagácia na elektronických médiách (pravidelná aktualizácia internetovej stránky hradu) a sociálnych sieťach (Instagram, Twitter, Youtube, Fecebook,	Kooperácia s ostatnými hradmi Horného Zemplína (hrad Brekov, hrad Jasenov) - spoločná propagácia a podujatia
Vybudovanie spevnenej plochy pre organizovanie pravidelne sa opakujúcich eventov	Pravidelné víkendové prehliadky pre rodiny s deťmi		
Skvalitnenie turistického chodníka spájajúceho hrad s rekreačným areálom Lysá Hora	Vytvorenie mobilnej aplikácie – virtuálny sprievodca hradom		Koordinácia aktivít existujúcich subjektov: spoločnosť Alcea, reštaurácia Čičva a OZ PFHC

ZÁVER

Bohatá história, neobyčajná architektúra a zaujímavé prírodné prostredie radia hrad Čičva k pamiatkam so silným, ale doposiaľ aj značne nevyužitým potenciálom. V porovnaní s inými hradmi východného Slovenska má určité nedostatky v realizácii kultúrno-historických podujatí, v šírke a pestrosti ponuky a doplnkových služieb, v propagácii aktivít združenia a tiež samotného hradu, ako navštívenia hodnej turistickej atrakcie. Občianske združenie *Pro futuro hradu* Čičva, ktoré v súčasnosti vystupuje ako hlavný aktér v rozvoji turizmu na hrade Čičva, kvôli svojmu krátkemu pôsobeniu doposiaľ nezrealizovalo žiadne hradné podujatie. Jednou z možností,

ktorá by mohla podporiť zmenu tejto situácie, je spolupráca s existujúcimi subjektmi miestneho turizmu. V okolí hradu Čičva je niekoľko podnikateľských subjektov, ktoré by mohli byť z hľadiska spolupráce istým prínosom. Prvým z nich je Reštaurácia Čičva, ktorá je situovaná v tesnej blízkosti hradu a okrem stravovacích služieb ponúka aj ubytovacie služby. Druhým potencionálnym partnerom by mohla byť spoločnosť *Alcea*, ktorá pravidelne organizuje splavy na riekach východného Slovenska, nevynímajúc ani rieku Ondava pod hradom Čičva. Tretím subjektom je Rekreačný areál Lysá Hora, ktorý je prepojený s hradom Čičva prostredníctvom turistickej trasy.

Spolupráca uvedených subjektov by nepochybne prospela rozvoju turizmu v oblasti Podčivý ale napriek tomu ju nemožno preceňovať. Na rozvoj heritage turizmu v zmysle kreovania ponuky vo Vranovskom okrese je potrebné nazerať komplexne. Existujúce kultúrne a prírodné bohatstvo regiónu ktoré je jeho súčasťou, by malo byť vnímané skôr ako cenný bonus, využiteľný doplnok k iným turistickým aktivitám. Rozhodne samo o sebe nebude postačovať ako atrakcia schopná generovať dostatočný dopyt. Na mieste je preto triezvosť v očakávaní možných benefitov pre dosiahnutie udržateľnej prosperity.

Podakovanie

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu KEGA č. 046PU-4/2015: *Diverzifikácia a posilnenie interdisciplinárneho a aplikačného charakteru geografickej edukácie - vydanie učebnice: Destinálny marketing pre geografov*; projektu VEGA č. 1/0165/15: *Pro-poor turizmus ako nástroj trvalo udržateľného rozvoja marginalizovaných komunit a sídiel na východnom Slovensku* a projektu APVV-15-0306: *Kooperatívne aktivity miestnych samospráv a meranie ich účinnosti a efektívnosti*.

LITERATÚRA

- ALCEA POŽIČOVŇA LODÍ. (2016). Oficiálna stránka spoločnosti Alcea- požičovňa lodí [online]. [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <http://www.alcea.sk/>
- ASHWORTH, G. J. (1997). Conservation as Preservation or as Heritage: Two Paradigms and Two Answers. *Built Environment* 23(2), s. 92–102
- ASHWORTH, G. J., GRAHAM, B. (eds). (2005): *Senses of Place: Senses of Time*. Aldershot: Ashgate, Routledge, 1. vydanie, 240 s.
- ASHWORTH, G. J. (2012). Preservation, Conservation and Heritage: Approaches to the Past in the Present through the Built Environment. *Asian Anthropology*, 10:1, 1-18, DOI:10.1080/1683478X.2011.10552601
- BREKOV. (2016). Oficiálna stránka Združenia na záchranu Brekovského hradu [online]. [cit. 2016-03-17]. Dostupné z: www.brekov.eu
- DAŇO, A. (2015). Konferencia „Zachráňme hrady Slovenska“, Humenné, 21. novembra 2015. Osobná komunikácia.

- DÁVID L., TÓTH G., BUJDOSÓ Z., REMENYIK B. (2011). The role of tourism in the development of border regions in Hungary, *Romanian Journal of Economics* 32: (2)
- DUBSKÁ M., MICHALÍK B. (2012). Mapovanie a využiteľnosť kultúrnych hodnôt a aktivít. Klasifikácia a evalvácia kultúrneho dedičstva ako predpoklad jeho využitia. Národná osveta 11-12/2012, Národné osvetové centrum, Bratislava, s. 33-36
- GRAHAM B. A KOL. (2000). *Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*. London: Arnold.
- GREŠNER, V., CHUDINA O. (2015). Horný Zemplín [online]. [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: http://www.hornyzemplin.sk/pictures/brozura/relax_sport_zdravie.pdf
- GURŇAK D., HUJOVÁ A. (2014). Hrady a zámky Slovenska – faktor rozvoja cestovného ruchu v rámci strednej Európy, *Geografické informácie* č. 1, s. 44-53
- HNTV, 2016. Oficiálna stránka Humenskej televízie [online]. [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: <http://hntv.sk/>
- HORNÝ ZEMPLÍN HORNÝ ŠARIŠ OOCR. (2016). Oficiálna stránka OOCR Horný Zemplín a Horný Šariš [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://www.hornyzemplin.sk>
- HRAD ČIČVA. (2016). Oficiálna stránka Občianskeho združenia Pro futuro hradu Čičva [on-line]. [cit. 2016-01-16]. Dostupné z: <http://www.hradcicva.sk/htmls/ohrade.htm>
- HRAD ČIČVA. (2016a). *Stanovy združenia* [online]. [cit. 2016-02-13]. Dostupné z: <http://hradcicva.sk/dokumenty/PFHC%20Stanovy.pdf>
- HUMENNÉ. (2016). Oblastná organizácia cestovného ruchu Horný Zemplín a Horný Šariš v Humennom [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <https://www.humenne.sk/Aktuality-a-oznamy/Oblastna-organizacia-cestovneho-ruchu-Horny-Zemplin-a-Horny-Saris-v-Humennom/>
- HUSÁROVÁ M. (2016). Marketingová stratégia rozvoja cestovného ruchu na príklade hradu Čičva, magisterská práca, Prešovská univerzita v Prešove, FHPV PU, 157 s.
- KOTULIČ J. (2016). Digitalizovaný detail z verejnej informačnej tabule. Prešovská hradná cesta. Zakladajúca listina. Ing.Mgr.Jozef Kotulič, Vytvorené: 10. marec 2016, CC BY-SA 4.0, File: Prešovská hradná cesta16Slovakia.jpg [online]. [cit. 2016-10-10], voľne dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Pre%C5%A1ovsk%C3%A11_hradn%C3%A1_cesta
- KOZMA G., BUJDOSÓ, Z. RADICS ZS. (2014). The characteristic feature of training camps in a lesser-known region: a Central European case study, *Geojournal of Tourism & Geosites* 7: (2)
- KRIŽANOVÁ, E., PUŠKÁROVÁ, B. (1990). *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*. Bratislava: Šport, slovenské telovýchovné vydavateľstvo, 256 s.
- KRŠÁK P. (Ed.) (2009). *Ottov historický atlas – Slovensko*. Ottovo nakladateľstvo, Praha, ISBN: 978-80-7360-834-7, 560 s.

- LAUKO, V., GURŇÁK, D., KRIŽAN, F., TOLMÁČI, L. (2013). *Geografia Slovenskej republiky - humánna geografia*. Bratislava: Geo-grafika, ISBN 978-80-89317-23-3.
- LENOVSKÝ, L. (2008). Cestovný ruch ako kulturologický fenomén. In: Kontexty kultúry a turizmu. 2008, 1, 1, s. 17 - 22.
- JOHNOVÁ R. (2008). *Marketing kultúrneho dedičstva a umění. Art marketing v praxi*. Grada, Praha, ISBN 978-0-247-2724-0, 288 s.
- LANDORF C. (2009). *Managing for sustainable tourism: A review of six cultural World Heritage Sites*. Journal of Sustainable Tourism 17 (1):53
- LOWENTHAL D. (1985). *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press, 516s.
- MATLOVIČOVÁ K. (2008). Place marketing process - theoretical aspects of realization, *Folia Geographica*, 12, PU Prešov, s. 195-224.
- MATLOVIČOVÁ K. (2011). Analýza interného imidžu mesta Prešov, *Folia Geographica*, 17, Ročník LII, ISSN 1336-6149, ISSN 1336-6157, PU Prešov, s. 217-241
- MATLOVIČOVÁ K., KOLESÁROVÁ J. (2012). Place branding – význam a možnosti využitia v rozvoji územia, *Folia Geographica*, 19, Ročník LIV., ISSN 1336-6149, ISSN 1336-6157, PU Prešov, s. 160-170
- MATLOVIČOVÁ K., SOVIČOVÁ I., MALINOVSKÝ B. (2012). Turizmus Holandska - analýza vybraných ukazovateľov, *Folia Geographica* 19, Ročník LIV., ISSN 1336-6149, ISSN 1336-6157, PU Prešov, s. 171-183
- MINISTERSTVO KULTÚRY SR. (2011). Oficiálna stránka Ministerstva kultúry SR [online]. [cit. 2016-01-27]. Dostupné z: <http://old.culture.gov.sk/kulturne-dedictvo>
- MISIURA S. (2006). *Heritage Marketing*. Elsevier, Oxford, ISBN-10: 0-7506-6318-9, 280 s.
- OBEČNÝ ÚRAD MESTA KRÁĽOVSKÝ CHLMEC. (2016). 16. marec 2016. Telefonická komunikácia.
- OBEČNÝ ÚRAD OBCE SKÁROŠ. (2016). 16. marec 2016. Telefonická komunikácia
- OBEČNÝ ÚRAD OBCE SOKOL. (2016). 16. marec 2016. Telefonická komunikácia
- O.Z. HRADBA ŠARIŠ. (2016). Oficiálna stránka OZ Hradba Šariš [online]. [cit. 2016-03-17]. Dostupné z: obcianske-zdruzenie-hradba-saris.webnode.sk
- PASKALEVA-SHAPIRA K. A. (2007). New paradigms in city tourism management: Redefining destination promotion. *Journal of Travel Research* 46 (1):108
- PÉNZES J., BUJDOSÓ Z., DÁVID L., RADICS Z., KOZMA G. (2014): Differing development path of spatial income inequalities after the political transition - by the example of Hungary and its regions, *Ekonomika Regiona / Economy of Region* 2014: (1)
- PLAČEK, M., BÓNA, M. (2007). *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava: Slovart, 2007. 392 s.
- RÁKOCZI. (2016). Oficiálna stránka OZ Rákociho cesta [online]. [cit. 2016-03-17]. Dostupné z: <http://rakoczi.wbl.sk/>

- REŠTAURÁCIA ČIČVA. (2016). Oficiálna stránka Reštaurácie Čičva [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: <http://www.restauraciacicva.sk/index.html>
- RYAN J., SILVANTO S. (2009). The World Heritage List: The making and management of a brand. *Place Branding and Public Diplomacy*. Vol. 5, 4, s. 290–300
- SEVEROVÝCHOD SLOVENSKA. (2016). Oficiálna stránka Krajskej organizácie cestovného ruchu Severovýchod Slovenska [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://www.severovychod.sk/o-nas/>
- SLÁMKA, M. a kol. (2011). *Kamenní strážcovia II*. Bratislava: Slovenský skauting. ISBN 978-80-89136-83-4. 230 s.
- SLOVENSKÉ HRADY. (2016). Hrad Kysak [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.slovenskehrady.sk/hrad-kysak/>
- ŠKUBLA, Pavol, 2014. *Hrady, zámky a kaštiele Slovenska*. Bratislava: PERFEKT. ISBN 978-80-8046-640-4. 254 s.
- ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR. (2016). Oficiálna stránka štatistického úradu [online]. [cit. 2016-01-15]. Dostupné z: <http://slovak.statistics.sk/>
- TELEVÍZIA TV7. (2012). Oficiálna stránka televízie TV7 [online]. [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: <http://www.tv7.sk/>
- TELEVÍZIA VÝCHOD. (2016). Oficiálna stránka Televízie Východ [online]. [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: <http://www.vychod.tv>
- TELEVÍZIA ZEMPLÍN. (2012). Oficiálna stránka televízie Zemplín [online]. [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: <http://www.tvzemplin.sk/>
- TURISTIKA (2016). Turistické trasy [online]. [cit. 2016-01-16]. Dostupné z: <http://turistika.oma.sk/5777>
- TV NAŠA (2015). Oficiálna stránka televízie TV NAŠA [online]. [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: <http://www.nasa.sk/>
- TV REGION. (2013). Oficiálna stránka televízie TV REGION [online]. [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: <http://regiontv.eu/>
- UNESCO. (2016). Svetové dedičstvo v SR. Oficiálne stránky Organizácie Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), [online] dostupné na: <http://www.unesco.sk/Svetove-dedictvo-v-SR>, citované: 22.9.2016
- VTN VRANOV. (2016). Oficiálna stránka Vranovských televíznych novín [online]. [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: <http://www.vtn-vranov.sk/>
- ZÁCHRANA HRADU. (2016). Oficiálna stránka Združenia na záchranu Jasenovského hradu [online]. [cit. 2016-03-17]. Dostupné z: <http://zachranahradu.wix.com/jasenov>
- ZEMPLÍNSKE MÚZEUM. (2014). Oficiálna stránka Zemplínskeho múzea [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.zemplinskemuzeum.sk/uvod.php>

SUMMARY

POTENTIAL OF THE HERITAGE MARKETING IN TOURIST DESTINATIONS DEVELOPMENT

Čičva castle ruins case study

The study deals the possibilities of heritage tourism and its marketing opportunities both in the theoretical and the empirical level. In the theoretical section, we touched upon the existing problems of the Slovak terminology, we devoted of the definition, the position in relation to other forms of marketing (heritage marketing, art marketing, fine arts marketing) we have briefly suggested development stages of the "heritage of thinking", which described professor Gregory J. Ashvorth (2012) and the possible perspectives of the approach to heritage in the past. In the empirical plane, we pointed to the existing and so far in tourism, little used cultural potential of the castles and their ruins as an important part of cultural heritage of Slovakia. Special attention has been paid to the example of the ruins of the castle Čičva. The rich history, unusual architecture and interesting natural environment advise the castle Čičva to monuments with a strong, but yet also considerably unused potential. Compared with other castles of the regions of eastern Slovakia has a number of flaws in the implementation of the cultural-historical events, in the width and variety of the offer and additional services, in the promotion of the activities of the association and also the castle itself, as the visitation worthy local tourist attraction. Us realised analysis has shown, that for achieving the goal to increase the number of visitors should the authorities involved in the process of restoration of the castle to use the strategy of the so-called alliance, which is based on the use of offered opportunities, which would strengthen its position in the market and gradually to eliminate the numerous shortcomings. To use the opportunities, however, does not currently have enough internal forces, therefore it is recommended to obtain a strategic partner or partners (e.g., networking with other bodies, civic associations, entrepreneurs, or self-governing bodies etc.), who would enable her to take full advantage of so far untapped potential and existing development opportunities. In the following years should be the development of the castle priority directed to four key areas: a) the use of the historical potential of the castle, b) creating a menu of events with a historical theme, c) finding a strategic partner or multiple partners for the acquisition of financial resources from the Ministry of culture of the SR and the ESF within OP Employment and social inclusion, and d) intensifying the promotion of the castle. The correct choice of instruments of marketing communications should be a way to addressing the general public, targeting in particular the key segment – families with children (alternative groups of young people and pensioners).

THE LANDSCAPES OF DEATH: RELATION BETWEEN WAR, DEATH AND TOURISM

Juliana KROKUSOVÁ^A, Bibiána MIŠČÍKOVÁ^B
Tomáš PASTERNAK^{C*}, Silvia SLIVKOVÁ^D

Received: December 4, 2016 | Revised: December 19, 2016 | Accepted: January 11, 2017

Abstract

Presented article devoted to the issue of mutual relation between the activities related to travelling, tourism and interest in visiting the places, respectively landscapes marked by death and dying. The aim of this paper is to point out at relationship interaction in historical - anthropological context and on the example of the landscape of death - Poddukliansky region, situated in Slovakia - Polish border. The region has a rich potential and availability of war heritage, generating conditions for the development of alternative forms of tourism, specialized in the creation of offers and products focused on publicity and drawing attention to the cultural - historical heritage of the World War I & II. Particular attention is paid to the war cemeteries, their spatial localization and present state assessment that we have obtained by field research. The results of field research are documented by cartographic attachment developed in a specialized geographic information system QGIS.

Key words

Tourism, death, landscapes of death, war cemetery, Poddukliansky region

INTRODUCTION

A war and the events based thereon are momentarily linked with misery, suffering and dying. Poddukliansky region, situated on Slovakia - Poland border, is an example of this landscape marked by death. The tragedy of the both World Wars has appeared herein in a full force and it was seen not only by the decimated human lives but by the destructive forces, which can be still identified in the landscape structure. Strategically important geographical location of the border region predetermined by its presence of the Dukla Pass is a decisive determinant in mili-

A University of Prešov, 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovakia
juliana.krokusova@unipo.sk

B University of Prešov, 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovakia
miscikovab@gmail.com

C* University of Prešov, 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovakia
tomas.pasternak@smail.unipo.sk (corresponding author)

D University of Prešov, 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovakia
slivkova.unipo@gmail.com

tary strategies and campaigns. Within living memory, the Carpathian saddles and passes have provided an important migratory crossroads, entrance gateways that facilitate the accessibility of the mountain range. Mainly merchants, travellers and later on also soldiers took advantage of them. One of the branches of the Amber Road led through the Dukla Pass, which passed through the historic territory of the former Kingdom of Hungary to Galicia and Poland. The importance of this territory confirms the existence of a historical journey from the time of the reign of Joseph II., the connector of North Zemplín municipalities and Poland, which served as the military road and bears named after him "Jozefínka". The increase of land usage for military purposes is recorded in the late 18th century. In 1799, the General G. L. Re-binder Corps passed through the Dukla Pass and a year later Surovov units under lead of General I. Moroninsky passed through. After the battle of Austerlitz in 1805, the Czarist troops under the lead of M. I. Kutuzov were passing the mountains on their way back (Mikita 2005). Poddukliansky region was the most notable affected by the World War I. and the World War II. The landscape has maintained the original military objects: cemeteries and graves - the memento of tragic events directly related to dying and death, predominantly represented in the area of national cultural monuments Dukla battlefield. In the presented paper we pay special attention to them. The aim of the paper, from the theoretical standpoint is to develop mutual interconnections between war, death, and tourism, and on the basis of the fieldwork results to point out at the potential of Poddukliansky region. This region is attractive for its possibilities of development of alternative forms of tourism that associate with visiting places, respectively landscapes, connected to death and misfortune in consequence of war conflict. In particular, we pay attention to alternative forms of tourism, such as dark tourism (Lennon, Foley 1996), (Sharpley, Stone 2009), thanatourism (Tanaš 2013), as well as anthropological reflection on death and society (Ariès 1974), (Davies 2005). Special emphasis is put on aspects of the war cemeteries and their spatial placement in general (Hubková 2010), (Malinová 2002), as well as in specific examples and data obtained by field research (Slivková 2011). The results of field research documenting relevant attachments.

AIMS AND METHODOLOGY

The main aim of the paper is to point out on the disposable potential of studied territory through its existing wartime heritage, namely the war cemeteries and graves from the period of the First World War that are preserved *in situ* (in its original location). Pursuant to the main aim we set partial aims as follow:

1. To realize the spatial identification of war cemeteries and graves from the period of World War I in the studied area
2. To prepare spatial localization of the war cemeteries and graves from the period of World War I by recording their geographic location by GPS coordinates

3. To create the cartographic attachment that will show the acquired results based on the previous two partial aims

To achieve the aims we realized field research in which we applied mainly *the explanatory-descriptive method*. The basis of this method was to provide realistic and spatially oriented description of war objects ranging from initial observations in the field to the clarification and systematization of theoretical knowledge, which are analysed in the chapters describing the war cemeteries in relation to the geographical features of the area of interest. In addition to the explanatory-descriptive method we have used a supplementary *method of geographic information systems*, based on the application of geographic information technologies. By application the geographic information systems we have achieved analytical processing, to be specific we have created the spatial analysis of data gathered by field research, and subsequently we have transferred them into the visual form of maps. Cartographic maps were prepared by using specialized geographic information system QGIS, working on the basis of Open source software. The source of cartographic information OpenStreetMap is off-the-shelf upgrade of QGIS software under the name of OpenLayers plugin. The basic data base for geographic information system that is generated and provided by Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of Slovak Republic, as well as self-created vector layer in QGIS software interface have been a source of vector data.

INTRODUCTION TO DEATH – ANTHROPOLOGICAL DISCOURSE

The understanding of death as an integral part of life and formation of vital attributes has a cardinal importance. It is the path of knowledge and the cultivation of values attributed to life. In this context, we can claim that the intellectual insight of human is very important. As an intro to the indicated issue, we would like to use the phrase of one of the leading specialists in the aspects of death and the manner of its interpretation of societal conventions, Professor D. J. Davies *“Words Against Death”*. This phrase was used in the essay: *Death, Ritual and Belief* by Davies as a fundamental understanding the issue. Death and its variable forms of interpretation are there for us as a reminder of our mortality. Ariès (1974) speaks of death as of taming, natural and unavoidable part of the culture and spiritually mature society. Death is not only a kind of entity of personal reflection awareness of non-being in this world, but it is also a salutary habitat impulse, that is acquired by connection between the everyday experiences and particular death. In that sense, we can mention an interesting philosophical reflection of anthropologist Leach (1961, p. 34): *“for the human, it is significant to create contradictions and opposites association such as between day and night - life and death. Religion is trying to convince us to think about the dead as it was the night.”* Ariès (in Davies 2005) states that in the 18th century, death became interested in public affairs; human became

to be more interested in the death of others than his own. Therefore, we can consider the 18th century as a breakthrough thanks to the progressing understanding of death, which was not more the taboo topics in society. Ariès has defined the period between the 12th and 18th century as a period in which the death was something untitled (Davies 2005). In the 19th and 20th centuries, death has become the subject of interest of scientific research. The specific contribution was provided by scientific disciplines of anthropology and sociology. They pointed out, how the individual identity relates to the wider community, including ancestors and deities, and how human identity changes with the death of a member of the community (Davies 2005). In a reflection (Malinowski 1974) about the anthropology of death, we can distinguish the adaptation features between death and life, fear and hope at the end of which stands the desire for life. Malinowski emphasized the idea that a human facing death tries to maintain a positive attitude towards life. The opposite approach was adopted by Sigmund Freud. By using the word *Thanatos* (a word of Greek origin, expresses the name of the ancient Greek God of death and the death itself) he named the death instinct that prevails in human. Freud considered it as a negative and destructive force that constantly precipitated human creativity and desire to live (Davies 2005). In aforesaid academic works, there is evident humanistic and secular view of death. Changing the view of death was closely linked to the change of philosophy of life. In successive steps the death as a public taboo became *res publica* (public property). Discourses about God, religion through the authority of church dogmatism were replaced by interest in human and in the world as a space for life and self-realization. Davies (2005) notes that this shift has resulted in the transition from religiosity to spirituality. The theme of spirituality began to be generally accepted as a useful concept to describe the depth and quality of life (McGinn 1973). Experience and liberty of speech were naturally based on the desire to live their lives as much as possible in clear and authentic way.

The current social trend is mostly characterized by increasing dependency on personal lifestyle choices, which only emphasize and underlie the individual consumer lifestyle. This trend can be also observed by changes in tourism consumer behaviour. Individual consumption of tourism contributes to the genesis of non-traditional alternative forms and it extends the base of the so-called *special interest tourism*, respectively *niche tourism*. In the special interest tourism, there are often reflected sociological and psychological aspects of the subjects, for instance the added value of amplify living (emotionalism), authenticity and identity of a particular target site (destination, region). It is the result of mutual interaction within which stands on the one side pragmatic and experienced bearer of the demand for tourism and services, on the other side, there is undeniable influence of the media and availability of information, significantly influencing personality, value system and the human being needs.

DEATH AND TRAVELING

As we have already mentioned, although the process opens taboo topics of death in the 18th century, the most notable increasing tendency of interest in death has been observed in the 20st century. In consideration of the predominance of cataclysmic/thanatological information and news in the today's media, we can perceive the death as a modern phenomenon, and the trend of mass media coverage. The theme of death and dying infiltrates daily to our households through the media, we have become its natural consumers. It has unsurprisingly influenced the ideas, needs and wishes of tourism participants, who have begun to prefer and search for those forms of tourism and destination, providing knowledge, reminders and experiences immediately concerned with tragedy, misery, suffering, terror and dying oriented sites. The interest in death is not a new social phenomenon. As an example, we can mention the gladiatorial games from the ancient Rome, medieval pilgrimages and public executions. We can consider them to be early forms of tourism in association with death and dying, which showed some signs of organized activities. Another example is the first registered tour guide in England from 1838, combined with a trip by train in order to testimonies from the execution of two murderers. Sight-seeing of Paris in the 19th century was preceded by visiting morgues, which can be described as the forerunners of the Body World's exhibitions. Seaton holds the view that death, suffering and tourism exist in mutual harmony for several centuries (Sharpley, Stone 2009). As an example, he presents the surviving records of visits to the battlefield of Waterloo from 1816, when visitors could directly be spectators and be part of the fighting and dying but also of dying the participants themselves. Until the late 20th century, the site belonged to the most visited and popular places among tourists in Belgium. Namely, the battlefields represent the most typical examples of landscapes marked by death, so called *deathscapes*. They are directly linked to decimation of lives. Deathscapes issue is the main concern of the authors Maddrell, Sidaway (2010). In their eponymous study, they define them as spaces for death, dying, mourning and remembrance. Any activities related to the visit rate of battlefields are dated back to ancient times. For instance, we can mention written surviving records of ancient Greeks and their visiting of Thermopylae battlefield; perhaps even fabled Troy. In the last two centuries, the both organized activities took form and nature of tourism. The origins associated with organized visit rate of battlefields and sites can be found in modern England, Germany and later in the US. At the beginning of the American Civil War, on 21st July 1861, in the immediate vicinity of the ongoing Battle of Bull Run, there was organized a picnic for visitors from Washington. The principal aim was to observe the flow of fighting that came to the end as one of the largest massacres. Similar incidents took place around Gettysburg (Jędrysiak, Mikos von Rohrscheidt 2011). The oldest guides and tourist maps of the battle-

fields appeared before the end of the 19th century. In 1902, Thomas Cook's Travel agency organized tours to South Africa for the British, during which the participants could idly watch during the fighting in the Boer War (Jędrysiak, Mikos von Rohrscheidt 2011). Immediately after the war, English and French veterans began mass visitation of locations, where World War I took place, i.e. Verdun, the Somme and Ypres straightaway in 1920. Another example is the mass attendance of large organized Australians tours in the Turkish Gallipoli battlefield. After the World War II, especially Ardennes, respectively binding sites of the allied invasion of Normandy have become the target place for tourists. Even US tourists started to hunt these sites.

DEATH AS A CURRENT TREND IN TOURISM

Currently, the alternative forms of tourism outweigh those that are primary associated with death, misery, suffering, etc. This trend is highlighted by the number of created alternative forms of tourism terminology, which started to intensify especially in the past two decennia:

- *Black spot tourism* (Rojek, 1993)
- *Thanatourism* (Seaton, 1996)
- *Dark tourism* (Lennon and Foley, 1996)
- *Holocaust tourism* (Ashworth, 1996)
- *Morbid tourism* (Blom, 2000)
- *Slavery tourism* (Dann and Seaton, 2001)
- *Prison tourism* (Strange and Kempa, 2003)
- *Fright tourism* (Bristow and Newman, 2004)
- *Atrocity tourism* (Ashworth and Hartmann, 2005)

Among other equivalences, we can mention: *necro tourism*, *grief tourism*, *black tourism*, *war tourism*, *military tourism*, *battlefield tourism*, etc.

Travel writers were the first to describe the tourism to deadly places. An example of this is Patrick Jake "P. J." O'Rourke and his work *Holidays in Hell* from 1989. It is the travel writings about the world's worst places in the 1980s (Warsaw, Belfast etc.). Academic interest of the problem is dated to the early 1990s. It was the study of sociologist Chris Rojek (*Ways of Escape: Modern Transformations in Leisure and Travel*, 1993), where he first time used the term *necro fever* in response to the term *black spots* - visit rate of places marked by death and dying, or places of death of celebrities (Sharpley, Stone 2009). Commercially most frequent term in terminology is the concept of *dark tourism*. Dark tourism is defined by Foley and Lennon (1996, p. 3) as "*the phenomenon which encompasses the presentation and consumption (by visitors) of real and commodified death and disaster sites.*" Tony Seaton first used *Thanatos* and *thanatourism*, as a term to describe death-related tourism in 1996. Philip

Stone and Richard Sharpley they have coined the term *product of dark tourism*. They defined Dark tourism as the act of travel and visitation to sites, attractions and exhibitions that have real or recreated death, suffering or the seemingly macabre as a main theme.

Dark tourism or thanatourism is essentially a behavioural phenomenon, based on behavioural perspective.

Taking into account the behavioural perspective, Seaton has defined five categories of dark travel activities (Sharpley, Stone 2009):

1. Travel to witness public enactments of death.
2. Travel to see the sites of individual or mass deaths after they have occurred (battlefields, death camps).
3. Travel to memorials or internment sites, including graveyards, cenotaphs, crypts and war memorials.
4. Travel to see evidence or symbolic representations of death at unconnected sites, such as museums containing weapons of death or attractions that reconstruct specific events or activities.
5. Travel for re-enactments or simulation of death (festivals, re-enactment of famous battles).

Tanaś (2013) created the original motives typology of visiting sites/objects that are connected to death. He divided them into two groups:

- The first group is represented by motives referring to the *sacrum* (sacred):
 1. Religious motive - based on religious needs, which binds to the cult of the dead and relics. A typical declaration of tourist activity is a visit rate of graves and relics possession.
 2. Identity motive - related to the searching for ancestors, uncovering the history, family, local or national identity (roots tourism).
 3. Empathy motive - based on the need for expression and sharing empathy with the survivors of the gone. This includes visitation of the graves of victims from wars, the Holocaust, and disaster and sites documenting the tragic events.
 4. The motive of memory - related to keeping and maintaining the memory of the late, tragic event. It is connected to visit rate of memorial sites (memorials, cemeteries, etc.).
- The second group are the motives included in opposite sphere so-called *profanum* (profane):
 1. Cognition motive - related to cognition of history and culture in connection with the death or dead.
 2. Curiosity motive - it is presented by interest to see and by experience to do something unusual, original, and unique.

3. The motive of entertainment - with a predominance of fictive mediation of activities that provide an entertainment.
4. Motive of emotion - based on the global development of pop culture and mass culture (need for emotions of fear, anxiety, through the fictional mediation of death).

Tanaš classifies tourism associated with death (thanatourism) as cultural tourism. He emphasises the cognitive and educative function. Building on the typology of motives in the primary relation *sacrum - profanum*, the author specified the content of thanatourism by manner of interpretation of death and the organization of tourist activities in the areas of their implementation as follows (Tanaš, 2013):

1. Act to death - it is visiting places by tourists, where the tourists face a real risk, respectively life-threatening. Such a participant often attends the sites of military conflicts, an active war zone and he deliberately searches for a real confrontation with death, dying, and he seeks the greatest authenticity of survival. Participant is witness to the tragic events.
2. Documentation of death - a visit of the places, where the tourist meets with artefacts documenting deaths in historical context. Tanaš (2013) states specific examples of sites documenting death:
 - exhibitions, museums and other objects documenting the atrocities committed against the people, the Holocaust, the mass murders, terrorist attacks etc.
 - exhibitions, museums and other objects documenting the incidents resulting in death (villeinage, epidemics, disasters, cataclysms and others)
 - exhibitions, museums and other objects collecting the material and immaterial artefacts related to death and dying (magic, burying rituals, customs and traditions at funerals, etc.).
 - places that collect human bodies torsos
 - preserved, protected and unaltered objects and drawings documenting the end of life
3. Commemoration of the death - tourists visit the place with commemorative function, mentioning death (causes and way death) and awareness of the value of life:
 - places with graveyards functions such as cemeteries, graves, crypts, catacombs, an ossuary
 - monuments, memorials, mausoleums
 - cathedrals with the burial, symbolic and religious function in the context of image of death
 - sceneries, objects and illustrations about the passing of human life

4. Staging of death - method of pretending the simulated/unreal death:

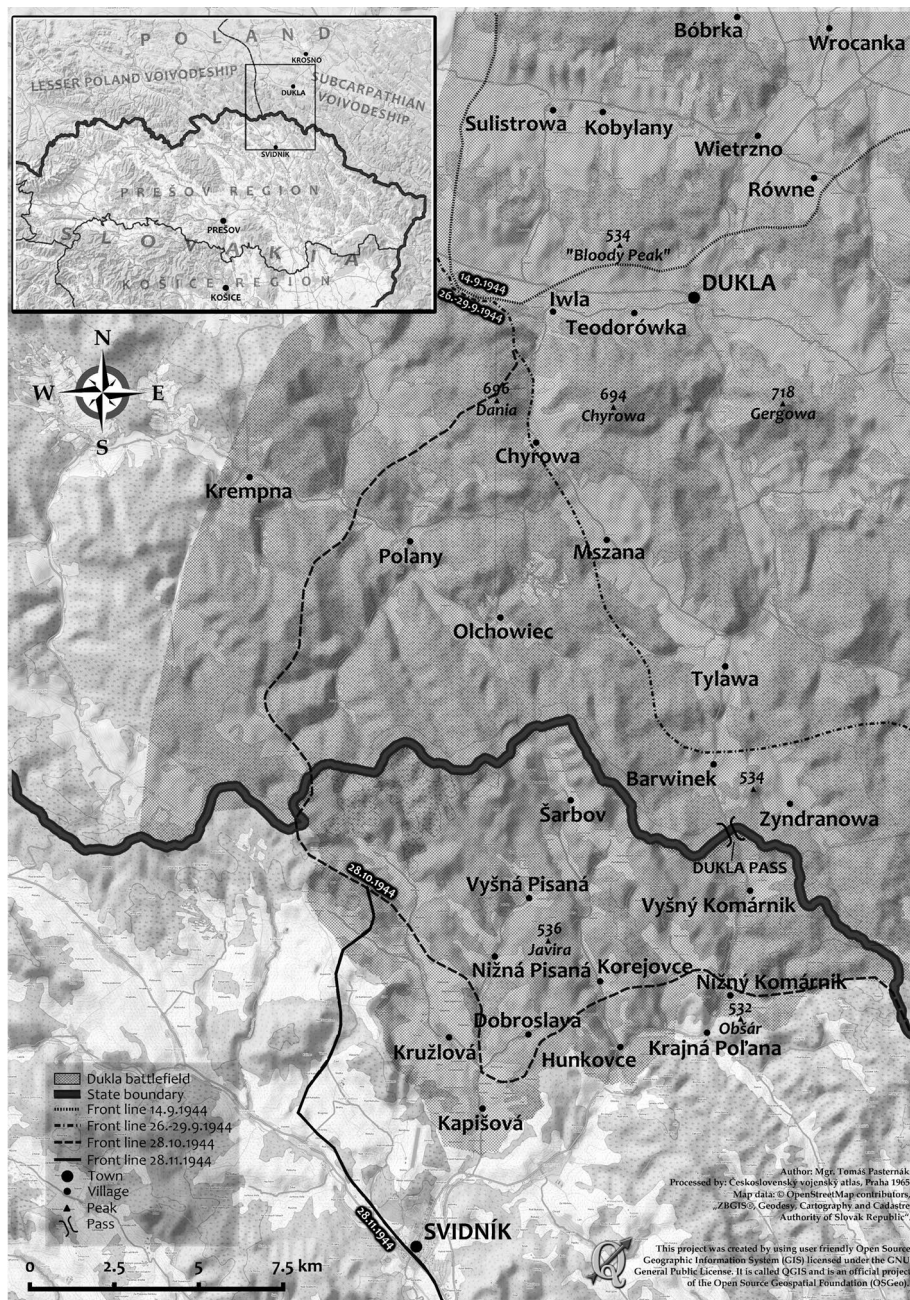
- cultural events with the view to provide the reconstruction of historical events and with the demonstration of dying and death (reconstruction of historic battles, pogroms)
- cultural or religious events connected to traditions referring to an act of death (calvary, ceremonies on the occasion of All Saints, voodoo rituals, Halloween, etc.).
- performances and rendering, in which death plays a significant role (film, literature, painting, sculpture, etc.)
- all other performances, objects and illusory rendering attached to the death, with the aim of attracting staged emotions (empathy, grief, fear, anxiety, etc.)

5. Recreation - it is a way of organizing visits that are thematically focused on the interpretation of death in the form of cognition and entertainment:

- cemeteries, parks and battlefields adapted for recreational purposes to provide the regeneration of physical and mental powers of participants
- amusement objects and places involving experience, emotionality but also knowledge (palace of fear, museums of horror, torture chambers, paintball, etc.)

Since the 1960s, in Western Europe; it began a rebounding conviction for the protection of cultural heritage, the number of redevelopment and reconstruction work in order to preserve these historical war sites for future generations have increased. Mihalic (1996, p. 234) described the connection between war and tourism as follows: *"when the war is over, it becomes part of the historical memory of a certain destination and this memory becomes a tourist attraction"*. Ironically, after the destruction of the historical and cultural legacy by the war, the war is a tool for revitalization and reconstruction of the devastated country. As Smith notes (1996), memorabilia of warfare and allied products probably constitutes the largest single category of tourist attractions in the world. War heritage should have present events of last centuries, binding to specific people and places. By utilization of tourism, the representation of historical and cultural heritage should supply an explanation and understanding of war facts and their dependence, and subsequently provide understanding of the relationship between past, present and future. The way of their protection refers to the formal achievement of status as part of the cultural heritage or to enlightenment and awareness of individuals and companies that are trying to preserve and protect their own culture and history.

In consideration of Smith statement, we can claim that the war heritage is represented by wide range of facilities and sites binding to the historical war incidents and personalities. Tourism specialized on war heritage, its promotion, preservation

and presentation to the current and future generations was defined by Mikos von Rohrscheidt (2008) with the usage of tourism activities. Their aim is to provide individual experience or education by means of the visiting places and objects of defensive nature and importance, in connection with the war, the military, generals and soldiers.

Poddukliansky region is abundant in war heritage from the both World Wars. Based on the following classification of Lawin, Stasiak (2009), in the area of interest are represented all types of military attractions:

1. Various defence facilities (bunkers of the 3rd Czechoslovak Brigade Staff in the cadastre of village Vyšný Komárnik)
2. Battlefields (The National cultural landmark Dukla battlefield)
3. Military museums or other museums with military depository (The Museum Branch of the Museum of Military History in Svidník, observation Tower Dukla with an exhibition focused on renovation of war-devastated Poddukliansky region in the cadastre of village Vyšný Komárnik)
4. Monument commemorating historical events (the Monument of the Soviet Army in Svidník, the monument of the Czechoslovak Armed Corps in the cadastre of Vyšný Komárnik, the monument to fallen Soviet pilots in the village Dlhoňa, the monument to the Fallen in the World War I and II in the cadastre of village Kečkovce, the memorial to the victims of World War I in the cadastre of village Jurkova Voľa, commemorative plaque of M. I. Kutuzov in Svidník, commemorative plaques on the occasion of liberation of the village, which is represented in the many different municipalities of the district)
5. Places linked with an important military captain (e.g. Monument of General J. Vedral - Sázavský, at the place of a tragic incident, where Sázavský died; in the cadastre of village Vyšný Komárnik)
6. Mounds and cemeteries of fallen soldiers (Table 1)
7. Military meetings and events (meetings of lovers of military history, reconstruction of battles in the area of the Dukla battlefield, thematic exhibitions etc.).

CEMETERY AS A LANDSCAPE ELEMENT

Cemeteries are often seen only as a special place to bury the dead bodies. But for many people, cemeteries have other functions and meanings. Hupková (2009, p. 8) points out that *"cemeteries are a significant part of the cultural heritage. The cemetery joins material cultural and historical memo represented by gravestones, symbols and signs with spiritual message. It creates a specific atmosphere reflecting the culture of the local population."* The perception of death, the way of burying, rituals and traditions associated with the funeral, the cemetery appearance and legislative and economic context of burying vary in space and time. Cemetery pattern affects the physical-geographical conditions (relief, hydrological conditions, fauna and flora)

and local socio-historical conditions (history and culture). If a cemetery has a special distinctive function, it is formed mainly by material objects and spiritual message blending. A substantial culture is created by cemeteries, particularly through the cemetery's architecture. Graves and cemeteries are sometimes the only source of information about the very long gone past and about the people's way of life. The grave itself is a reflection of a burial rite. Cemeteries are also a significant component in urban planning (protection zones, development forecast and new suitable areas for cemeteries) (Hupková 2010).

The type and appearance of gravestones have changed over time and passed through different stages of development. The gravestones of all kinds of shapes and types can be found in the older part of the cemeteries. In the newer part of the cemeteries are found mostly similar looking gravestones. Cemeteries architecture was influenced by the cultural and artistic movements. Inter alia, thanks to cemeteries we can be kept memories of important national personalities and also the personalities of local importance (Hupková 2010).

Cemeteries can provide information on the demographic development of the country. There are cemeteries that have problems with space shortage; others are nearly empty. According to gravestones we can also state that no-new inhabitants would move to municipality, because most of the deceased are buried in old family graves. Location of graves in cemeteries provides information about its religious character of the area. In the strong religious areas are graves oriented purely towards the east - west, which corresponds to Christian doctrine. In other areas there are graves oriented in different directions. Cemeteries in traditionally religious areas are characterized by a high number of family tombs, sightlines graves and large number of religious symbols. A substantial number of religious symbols on new graves are typical (Hupková 2010).

WAR CEMETERIES

War cemetery is a surface anthropogenic form that is used for funerary purposes. Soldiers, prominent military captains and heroes are buried here. War cemeteries are characterized by simplicity and uniformity of gravestones and create premeditated spatial structure. Simple expression makes them different from the civil cemeteries.

Memorials of prominent personalities and heroes and also the Monument to the Fallen, who died in strategic military attacks and incidents, are part of the war cemeteries (Krokusová, Čech 2013).

Space solution is determined by the range of buried victims. War cemeteries can create a mass-grave or individual graves. Their appearance needs to be prearranged with architects. Graves use to be typically arranged in rows and other geometric figures with sustainable landscape architecture. Some larger war cemeteries have their own original appearance strictly prescribed by country order where

Image 1 The monument of the Czechoslovak Armed Corps with war cemetery

Author: T. Pasternák

death soldiers were from (Šonský 2002). The concept of war cemeteries is done by genius loci. Dominant expressive tools are meadows, hills, horizon, earth and sky, symbolizing the eternal cycle of life and death. Before the usual pathos and monumentality it prefers the atmosphere of humility and piety (Kapišinská 2009).

After the World War I, peace treaties ensure the burials of fallen warriors. These were contracts that ended the war: The Treaty of Saint-Germain-en-Laye, The Treaty of Trianon, The Treaty of Versailles and the Treaty of Neuilly-sur-Seine. All countries accepted these treaties because each country had foreign fallen soldiers on its territory (Malinová 2002). The Geneva Convention from 1938 is concerned with war graves in more detail. Entombing duty covers all cases of fallen soldiers burials right on the battlefield and those who died as a result of war injuries. According to the Geneva Convention orders, countries are under the obligation to take care of war graves and maintain them in a recognizable state. A certain exception was the communist behaviour, which acted on the graves of their enemies, as well as they acted on the other ideologically inconvenient groups. For instance overgrown, abandoned or lost graves of German soldiers were part of the normal urban cemeteries. (Malinová 2002).

First and foremost, the idea and the reason for their creation were their peaceful message and reminder of the senselessness of war conflicts which have resulted in enormous loss of life. Especially for those, who fought in the war and survived these conflicts, the idea of commemoration of fallen soldiers, from any country and fought on the side of anyone, is understandable. By reason that the one who experienced the war first-hand, he never wants to let anything like that. Human victims

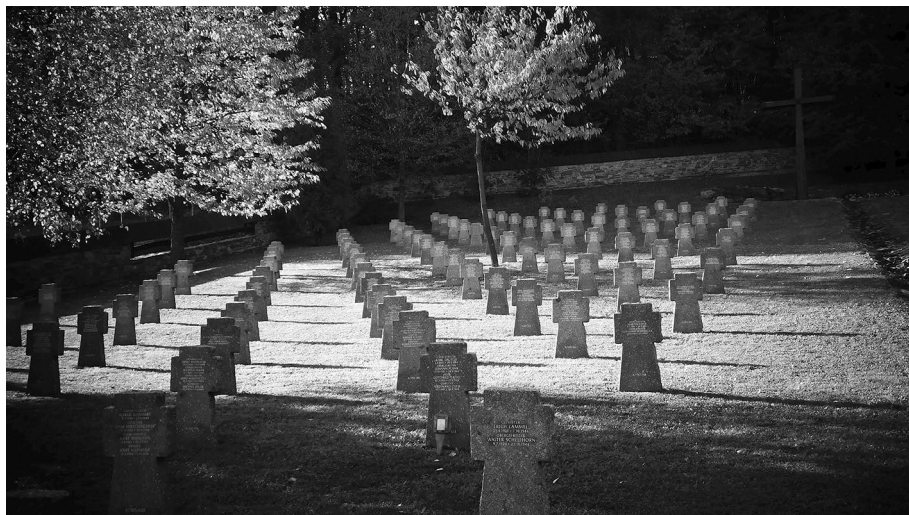

Image 2 German war cemetery in the village Hunkovce near Dukla Pass
Author: T. Pasternák

are a result of war and war memorials are built for their honour. Their function is to warn and remind the war its consequences.

There are a number of important documents issued by the Central Inspectorate of War Graves, which laid down the arrangements of war graves and define the concepts of war grave military grave. These documents are located in Bratislava, in the Military History Archive. One of these documents includes instructions, where we can find both definitions; war graves and military (peacekeeping) graves; according to the period in which they were referred to (peacekeeping). The Central Inspectorate of War Graves delimited the period, in which the graves of the fallen and deceased soldiers are named war graves. Every other military grave built out of this period is the grave military (peacekeeping) (Bystrický 2007).

- War grave is the one military grave, which originated in the time of World War I, i.e. from the date of its declaration until 31 December, 1919. There is an exception, in case when the soldier's death was the result of circumstances that were not related to the extraordinary hostilities. They are classified as military graves (peace) (Bystrický 2007).
- Military (piecekeeping) grave is every military grave built out of wartime and it is voidable after the time prescribed by law. These graves also include graves from the war period, in which the death of the deceased soldier was caused by a circumstance which was not related to the extraordinary hostilities (Bystrický 2007).

The term war grave is also defined in Slovak republic legislation. According to paragraph 2. Article a) of Act 130/2005 Coll. about the war graves, as amended,

war grave is a place where human remains of war victims are buried, as well as a place with gravestone, memorial, other pious symbol or a commemorative place that remind a war event.

Besides the war grave, Slovak legislation defines the term war cemetery. The entire text is: „*war cemetery is a cemetery, where the war victims or deceased are buried in individual or common graves as a result of the wars after 1914*”(Obrana 2014, p.7).

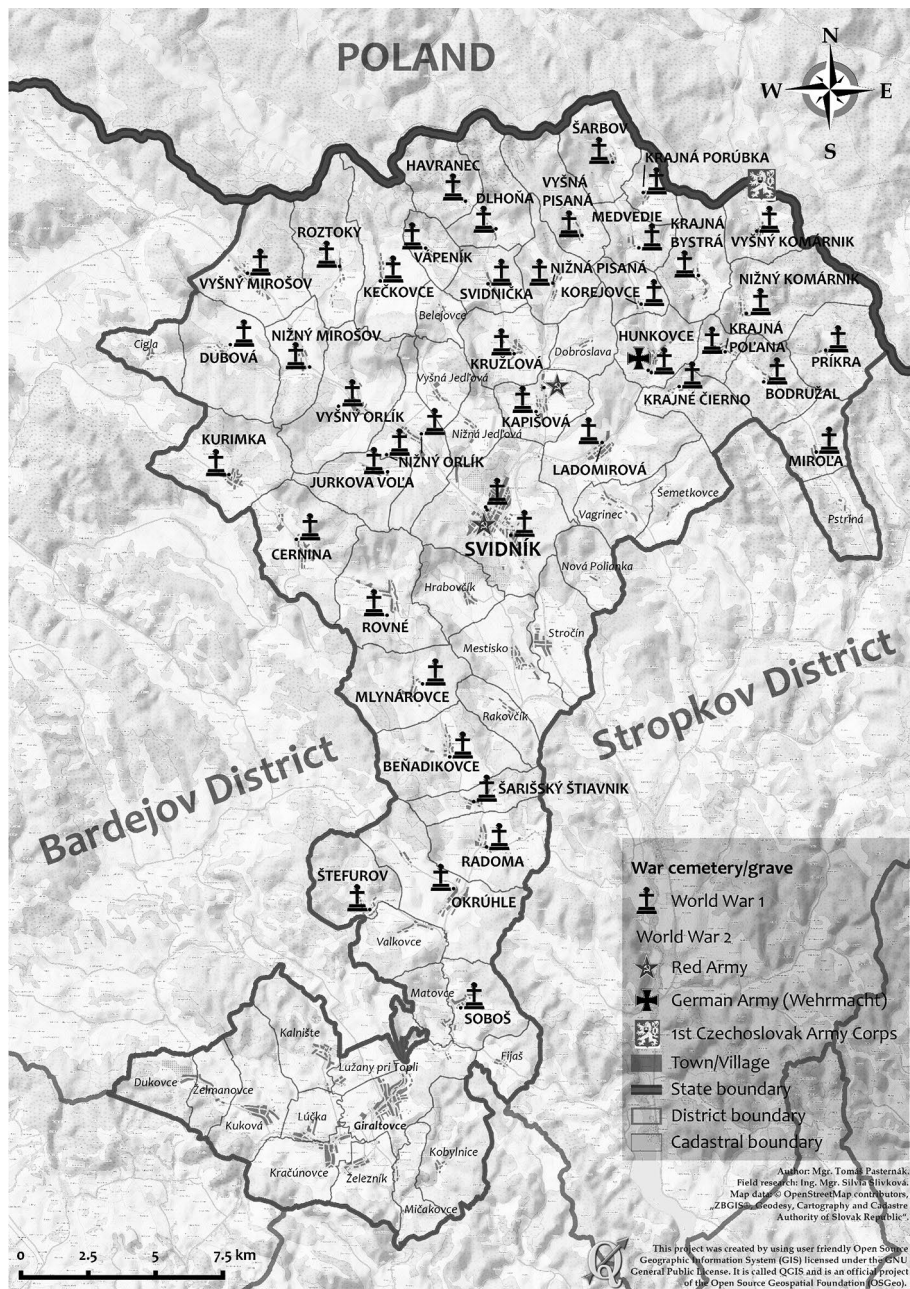
The presence of the war cemeteries associates with area that is linked with military activity or war accidents. During the World Wars, war cemeteries were built directly in the area that is related to the war (e.g. Douaumont ossuary, Gettysburg National Cemetery, war cemeteries in Dukla Pass in the Carpathians). Nowadays, there are ongoing conflict in other geopolitical and spatial contexts and burial of fallen soldiers is no longer bind on the battlefield (e.g. American soldiers who died during military operations in Iraq, Afghanistan are buried in the US).

Localization of the war cemeteries, from both World Wars, is connected to space (spaces) directly related to war operations, respectively to spaces indirectly affected and influenced by military activities. By the basic definition of the country, we can identify those places where war cemeteries were created.

- a. complex of great historical battles,
- b. at the crossing points of military fronts,
- c. in places of heavy fighting and strategic points (attitudes, passes),
- d. nearby military bases,
- e. nearby military hospitals, general hospitals and prison camps,
- f. as a segregated part of the civil urban cemetery,
- g. as part of large cemeteries which have declared national status,
- h. as a segregated part of rural cemeteries,
- i. scattered about the edges of rural communities or in forests.

According to the genesis, we can identify two types of war cemeteries:

1. The war cemeteries spatially oriented in the peripheral zone of the urban cemetery
 - We can include cemeteries in the urban part of municipalities, that are marginal part of urban cemetery and they are located in the elevated terrain above the municipality,
2. Scattered war cemeteries
 - Transfer of front lines was bind in position to the mountain ridges (passes), so these cemeteries were created in strategic attitudes. Many cemeteries have graves scattered and their localization is difficult. Usually, they are located outside of urban communities and blend with the environment. They are typical scattered graves whose localization is ambiguous (Slivková 2011).

Map 2 Spatial location of the war cemeteries in the Svidník district

Another specific element connected to the war cemetery is the vegetation that creates and harmonizes the appearance of the cemetery. In the area of the Carpathians there was the rule that at the war cemeteries were planted spruces and around were planted hawthorn. Exactly these plants can help us identify already forgotten and abandoned sites even today after more than ninety years (Slivková 2011).

Other declaration of harmony at war cemeteries with the surrounding natural environment is the use of natural materials in the formation of gravestones. The reason is practical as well as aesthetic. In time of war, it was the most available material. Moreover, if we take into account the nature of the Carpathians, wood and natural stone intensify the atmosphere of the place. The most commonly used wood for the crosses is birch. Due to the religious background of the northeast region in Slovakia, the most common version of the cross is Roman Catholic or Orthodox. In terms of the use of natural stone, the granite is the most dominant. A specific fragment to identify the war graves is an iron star. This marking is typical of war graves, which are part of civil rural cemeteries.

Overall, we can claim that the war cemeteries in terms of their location and composition of the country were “ancestors” of civil cemeteries. Their overall appearance, spatial structure and predisposing solutions taking into account physical and geographical circumstances of a particular country landscape allows them to create a unified and harmonious complex in the country.

FIELD RESEARCH AS A KNOWLEDGE BASE OF CURRENT STATE OF WAR CEMETERIES

A fundamental information source was a study of Igor Slepcev, a regional historian, devoted to issues of war cemeteries from the period of World War I in eastern Slovakia. In this study, the author presents statistical data of the war cemeteries and graves, as well as the list of names of municipalities in which the individual objects are located. The author, however, does not offer the further explanation of the spatial localization of cemeteries and does not provide information that would facilitate the process of their identification and orientation in the field. This fact has become an impulse towards to the one year field research. Overall, we visited 40 municipalities of Svidník district and especially we mapped war objects in the district town, Svidník. As a result of the research activity, we are presenting a set of geographic knowledge clarifying how to identify war objects in the field by using identifiers that emerge from the geographical characteristics of the territory. At the same time, we provide the clarification of its geographic location with usage of GPS and we briefly evaluate the current status of objects in the attachment.

In regard to the current state of objects that can be described as alarming, the identification of these objects in terrain was very difficult and challenging. Many times the locals themselves have shown willingness to help us, mostly witnesses to the World War II events. Other times we had to rely on our own intuition and try

to orientate in the terrain on the bases of the geographical characteristics of the territory.

Basic identifiers of war cemeteries situated in the Poddukliansky region are:

1. *Stand alone central conifer or isolated line of trees in an atypical regular arrangement situated in an elevated terrain*

The regular trees, usually conifers, surrounded on perimeter by hawthorn indicate the presence of the war object. In many cases, the central conifer is a substitution of central cross or symbol. In the lower elevations and near water courses, the cemetery is mostly surrounded by hornbeam, oak, birch or bush-land alley. In this group we include war cemeteries in villages e.g. Mlynárovce, Rovné, Vyšný Orlík, Nižný Orlík, Hunkovce. They are located in the elevated ground above the village or isolated by the water course. Most of them are in unkept condition; they are not crossable because of flight wood species and heavy bush vegetation.

2. *War Cemetery as a part of the public cemetery*

The spatial localization of the war cemeteries in Svidník district is most often linked to the marginal zone of the public cemetery. Border fence of the cemetery is natural hedge, such as arborvitae, spruce, rosebush, hawthorn, oak, rowan and others, or building materials such as wood, stone, iron. If the original or provisional fence has not preserved, the presence of the object would be indicated by terrain increases of graves. If the graves are not marked with crosses or metal stars, it is difficult to identify them; define the exact boundaries between civil and war graves is challenging. Typologically we include here the majority of cemeteries, for example in Nižný Mirošov, Korejovce, Krajná Porúbka, Kapišová, Krajné Čierne, Krajná Bystrá, Havranec, Svidnička, Šarbov etc. Nowadays, several objects are almost extinct. Original fence was maintained sporadically, graves miss signification in the form of a cross, metal star, central symbol and especially the signboard.

3. *Scattered graves in the municipalities*

The increased concentration of the dead on the battlefield required immediate action to prevent humiliation of bodies and spreading of infection. The result of the hastened victims' burial are scattered graves, whose identification and precise localization is the most difficult of all these typological groups. In many cases, we do not even know about their existence. For instance, in surrounding forest around Radoma (Radoma I., Radoma III., Radoma IV.) are three war cemeteries. These are typical scattered graves, whose localization is not clear without using an archival evidence and practical experience in the field.

The current status, spatial location and statistical data of the number of grave sites and of victims points out the following table 1.

Table 1 The analysis of the spatial location and the current state of the war cemeteries from the World War I in the Svidník district

No.	Village	Object localization	Current state of object	Number of buried	Number of graves
1	Beňadikovce	49°13'40.20"N 21°32'51.90"E	hardly identifiable, unkept	Beňadikovce I - 14	-
				Beňadikovce II - 9	1
2	Bodružal	49°21'07.90"N 21°42'26.00"E	located, well-kept	400	39
3	Cernina	49°18'00.05"N 21°28'11.15"E	located, well-kept	326	70
4	Dlhoňa	49°24'09.90"N 21°34'15.90"E	located, unkept	24	12
5	Dubová	49°21'51.93"N 21°26'10.69"E	supposedly located	59	19
6	Havranec	49°24'42.70"N 21°33'21.00"E	located, well-kept	10	5
7	Hunkovce	49°21'18.29"N 21°38'59.89"E	located, unkept	159	21
8	Kapišová	49°20'32.21"N 21°35'28.94"E	located, unkept	16	10
9	Kečkovce	49°23'08.00"N 21°30'45.80"E	located, unkept	59	11
10	Korejovce	49°22'40.30"N 21°38'41.80"E	located, well-kept	5	5
11	Krajná Bystrá	49°23'14.60"N 21°40'26.60"E	located, unkept	64	29
12	Krajná Poľana	49°21'43.70"N 21°41'15.20"E	hardly identifiable, unkept	20	9
13	Krajná Porúbka	49°24'53.60"N 21°38'46.00"E	located, well-kept	38	23
14	Krajné Čierno	49°21'02.20"N 21°39'51.00"E	located, unkept	5	2
15	Kružlová	49°21'41.20"N 21°34'49.50"E	supposedly extinct	5	5
16	Kurimka	49°19'17.16"N 21°26'08.07"E	Not located	90	15
17	Ladomirová	49°19'55.10"N 21°37'30.60"E	located, well-kept	286	84
18	Medvedie	49°23'47.50"N 21°38'38.00"E	located, unkept	116	43
19	Miroľa	49°19'44.12"N 21°44'01.82"E	supposedly extinct	6	2
20	Mlynárovce	49°15'07.71"N 21°32'02.39"E	located, unkept	750	131
21	Nižná Pisaná	49°23'05.30"N 21°36'01.20"E	located, unkept	4	4

22	Nižný Komárnik	49°22'29.70"N 21°41'54.20"E	Not located	13	4
23	Nižný Mirošov	49°21'25.40"N 21°28'35.59"E	located, well-kept	Nižný Mirošov I - 14	5
				Nižný Mirošov II - 12	2
24	Nižný Orlík	49°20'06.18"N 21°32'00.13"E	located, unkept	164	140
		49°19'39.20"N 21°30'57.30"E			
25	Okrúhle	49°11'02.80"N 21°32'58.80"E	extinct	10	-
26	Príkra	49°21'45.51"N 21°44'19.20"E	supposedly located	26	2
27	Radoma	49°11'52.70"N 21°33'58.90"E	nearly extinct, unkept	Radoma I - 66	-
				Radoma II - 38	-
				Radoma III - 84	-
				Radoma IV - 57	-
28	Rovné	49°16'29.41"N 21°30'56.92"E	located, unkept	200	93
29	Roztoky	49°23'25.60"N 21°29'30.70"E	hardly identifiable, unkept	6	6
30	Soboš	49°08'39.89"N 21°33'11.40"E	hardly identifiable, unkept	7	7
31	Svidnička	49°23'04.40"N 21°34'02.00"E	located, unkept	4	4
32	Svidník - Vyšný Svidník	49°18'35.50"N 21°34'00.01"E	located, well-kept	360	67
33	Svidník - Nižný Svidník	49°18'05.20"N 21°34'42.80"E	located, well-kept	437	115
34	Šarbov	49°25'28.90"N 21°37'50.05"E	located, unkept	12	4
35	Šarišský Štiavnik	49°12'46.90"N 21°33'35.00"E	supposedly extinct	19	17
36	Štefurov	49°10'37.60"N 21°30'25.30"E	extinct	4	4
37	Vápeník	49°23'47.20"N 21°32'07.60"E	hardly identifiable, unkept	16	7
38	Vyšná Pisaná	49°24'02.60"N 21°36'54.30"E	hardly identifiable, unkept	21	15
39	Vyšný Komárnik	49°24'07.40"N 21°42'14.07"E	supposedly located	12	6
40	Vyšný Mirošov	49°23'16.69"N 21°26'41.60"E	located, well-kept	210	170
41	Vyšný Orlík	49°20'38.58"N 21°29'27.46"E	located, unkept	Vyšný Orlík I - 82	-
				Vyšný Orlík II - 164	140

Source: Slivková 2011, Slepcev 2011

Image 3 War cemetery in Cernina
Author: S. Slivková

Image 4 War cemetery in Dlhoňa
Author: S. Slivková

DISCUSSION

Why do we need to develop activities connected to tourism in the area of interest? Mentioned area has a high potential for the development of alternative forms of tourism, specialized in military and war tasks. Based on the results of field research, the main aim was to prepare documentation on spatial localization of the war cemeteries from the World War I in the Svidník district, to sum up the current status of these objects and then summarize the results into the relevant figures. Although the Poddukliansky region has a rich war legacy, the current technical conditions of these objects are alarming and in many cases these objects are on the edge of extinction. Unless there are substantial changes in the direction of ensuring reinstating and reconstruction of these objects, in a few decades we can consider about their total extinction - due to poor technical conditions, as well as public indifference to preserve these objects for the future generations, as a memento of war terror. In the long term perspective, Svidník district has the highest unemployment rate. In 2015, the rate of registered unemployment inhabitants in the Svidník district was 19.38% (the second highest unemployment rate in the region and the sixth highest in Slovakia). A sustainable ongoing high rate of unemployment has classified Svidník district to the less-developed districts of Slovakia. On August 31, 2016 the Cabinet meeting took place in Svidník. Consequently the Government passed a law "The Action Plan of the Svidník district development" (here in after AP) based on the Law

no. 336/2015 Coll. on the support of the least developed districts and on amendments to certain laws. The main objectives of AP is to create jobs with usage of local natural and human resources, to ensure the economic potential of the district by the favourable international position and to improve the business environment. AP envisages the creation of 1418 jobs in the year 2020, of which 173 jobs would be in tourism. According to AP, Svidník district has development potential that can be used on reducing of unemployment through the creation of sustainable jobs based on these predispositions: advantage cross-border interconnections and developed cross-border cooperation of municipalities, cooperation in field of labour, culture, tourism, nature preservation, social contacts, etc., and the cross-border development, particularly in the Carpathian Euroregion. In the branch of tourism, the AP characterizes Svidník, as a district with the idle potential of the cultural, historic and natural wealth, the rich traditions of the festival, cultural and military heritage.

CONCLUSION

According to the terrain research realised in the municipalities of the Poddukliansky region, we have tried to register and describe the state of the war cemeteries from the period of World War I. On the basis of field activities, we have pointed out at the dominant spatial representation of these objects in the area of the Dukla battlefield (Map 1) moreover at the rich war legacy of an observed area (Map 2). Despite the demonstrable potential of all mentioned attributes, the region's potential for tourism development is not sufficiently exploited. The current development strategy of the Svidník district has to solve the issue of tourism, especially following weaknesses: poor technical state of cultural and historical monuments, the need to develop a complex tourism services, lack of tourism development strategy. Svidník district is not involved in any regional tourist organization; therefore the inflow of financial resources for tourism development in a given area is limited - destination management and destination marketing is absent. Tourism in the district has to be oriented to building and improving the infrastructure, especially for guided tours, eco-tourism and agro-tourism (pensions, catering, guide service, etc.). The implied condition of tourism development is the involvement of Svidník district to the national network of destination management, to be a membership in the regional tourism organizations, respectively to create clusters in tourism.

Acknowledgement

Paper was written within the solution of scientific project KEGA 011PU-4/2017 „*Integration of teaching and increase of the content coherence of the related disciplines of the specialized module of Regional development and regional policy*“.

REFERENCES

- ARIËS, P. (1974). *Western Attitudes toward Death from the Middle Ages to the Present*. Boston: The John Hopkin University Press.
- BEDNÁRIK, R. (1972). *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava: Slovenská akadémia vied. ISBN 71-023-72.
- BYSTRICKÝ, J. (2007). Dokumenty o vojnových hroboch z 1. svetovej vojny vo fondoch vojenského historického archívu. In: *Prvá svetová vojna – boje v Karpatoch*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Humenné: Redos, s. 29-32. ISBN 978-80-969233-5-9
- ČECH, V., KROKUSOVÁ, J. (2013). *Antropogénna geomorfológia (antropogénne formy reliéfu)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1037-8
- DAVIES, D. J. (2005). *A Brief History of Death*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. ISBN 978-80-7207-628-4.
- DROBNÁK, M., KORBA, M., TURÍK, R. (2007). *Cintoríny prvej svetovej vojny v Karpatoch*. Humenné: Redos. ISBN 978-80-969233-3-5.
- HALAJOVÁ, D. (2011). *Hľadanie identity pri obnove cintorínov*. Nitra: SPU
- HUNTINGTON, S. P. (1997). *Der Kampf der Kulturen*. The clash of Civilisation. Die Neugestaltung der Weltpolitik in 21. Jahrhundert. Europaverlag München-Wien. ISBN 9783203780016
- HUPKOVÁ, M. (2008 – 2009). Prostředí a kultura českých hřbitovů. In: *Geografické*
- HUPKOVÁ, M. (2010). Pohřbívaní a hřbitovy - reflexe kultury českého venkova. In *Deník veřejné správy* [online]. Praha, 2010 [cit. 2014-04-28]. Dostupné na internete: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6462396>
- JEDRYSIK, T., MIKOS VON ROHRSCHEIDT, A. (2011). *Militarna turystyka kulturowa*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. ISBN 978-83-208-1952-6.
- KAPIŠINSKÁ, V. (2009). Konečnosť bytia a jej odraz v architektúre a krajine. In: *Život*. Roč. 43, č. 5, s. 251-256
- KIRCHNER, K., SMOLOVÁ, I. (2010). *Základy antropogenní geomorfologie*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-2376-0
- LAWIN, M., STASIAK A. (2009). *Obiekty historyczno - wojskowe*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- LEACH, E. (1961). *Rethinking Anthropology*. New York: The Athlone Press.
- LENNON, J., FOLEY, M. (1996). *Dark tourism. The Attraction of Death and Disaster*. Hampshire, United Kingdom: Cengage Learning EMEA. ISBN 978-0-8264-5064-7.
- MADDRELL, A., SIDAWAY, J. D. (2010). *Deathscapes: Spaces for Death, Dying, Mourning and Remembrance*. Burlington, USA: Ashgate Publishing Company. ISBN 978-0-7546-7975-2.
- MALINOVÁ, L. (2002). *Kultura a smrt. Kulturně-antropologická studie prostředí smrti a umírání: diplomová práce*. Hradec Králové: UHK

- MALINOWSKI, B. (1974). *Magic, Science and Religion and Other Essays*. London: Souvenir Press.
- MCGINN, B. (1973). *The Letter and the Spirit: Spirituality as an Academic Discipline*. London: Christian Spirituality Bulletin I.
- MIHALIC, T. (1996). *Tourism and warfare - the case of Slovenia*. Chichester: John Wiley and Sons.
- MIKITA, M., a kol. (2005). *Prvá svetová vojna – Pozabudnuté cintoríny*. Svidník: Regionálna rozvojová agentúra. ISBN 80-967898-0.
- MIKOS VON ROHRSCHEIDT, A. (2008). *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjal, perspektywy*. Gniezno: Gnieźnieńska Wyzsza Szkoła Humanistyczno-Menedzerska. *Rozhledy*. Roč. 18, č. 4, s 8-9. ISSN 1210 – 3004.
- SHARPLEY, R., STONE, P. R. (2009). *The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism*. Bristol: Channel View Publications. ISBN 978-1-84541-115-2.
- SLEPCOV, I. (2011). Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku - región Svidník. In: I. Slepcev a B. Baláž, eds. *Prvá svetová vojna. Pozabudnuté cintoríny*. ISBN 80-967898-8-0
- SLIVKOVÁ, S. (2011). *Návrh internetového web sprievodcu pre cintoríny I. sv. vojny v okolí Svidníka: diplomová práca*. Košice: TUKE
- SMITH, V. L. (1996). *War and its Tourist Attractions*. Brisbane: John Wiley and Sons.
- ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. (2016). Databáza DATACUBE 2016. [online]. 2016 <http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebLogin.aspx>
- ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. (2016). Databáza STATDAT 2016. [online]. 2016 <http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=xts.run&m=portal/cc.xts&gohome=>>
- TANAŠ, S. (2013). *Tanatoturystyka. Od przestrzeni śmierci do przestrzeni turystycznej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. ISBN 978-83-7525-924-7.
- ÚRAD VLÁDY SR PODPORA NAJMENEJ ROZVINUTÝCH OKRESOV. Akčný plán rozvoja okresu Svidník. [online]. (2016). Dostupné na internete: <http://www.nro.vlada.gov.sk/svidnik/>
- ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. Mesačné štatistiky. [online]. (2016). Dostupné na internete: http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254

ŠTATISTICKÉ ÚDAJE Z CESTOVNÉHO RUCHU V KONTEXTE POTRIEB A OČAKÁVANÍ ICH ŽIADATEĽOV

STATISTICAL DATA FOR TOURISM IN THE CONTEXT OF THEIR APPLICANT'S NECESSITIES AND EXPECTATIONS

Ján KOZON^A, Radoslav KLAMÁR^{B*}

Received: December 10, 2016 | Revised: December 22, 2016 | Accepted: February 10, 2017

Abstract

This paper assesses the issue of providing statistical data focusing on the field of tourism. The focus is on the relationship between data providers (particularly Statistical Office in Prešov) and applicants of these data who address their application. The subject of this research is the analysis of these requirements based on multiple criteria (impact of seasonality in applications, the structure of applications depending on the group and the gender of applicants, the frequency of each area in requirements, the frequency of applications from the same applicant, circuit of data that were provided by the applicant, etc.) in the period 2011 - 2015. The aim is to identify changes based on a total of 1 426 applications submitted and within 402 applications in the field of tourism, that have occurred in the evaluated issue of the past five years, to outline trends and provide insights found to statistical office to improve communication with the public.

Key words

Information, statistical data, Statistical Office, tourism, application

ÚVOD

Žijeme v dobe veľkého záujmu o údaje a informácie ako o veľmi hodnotný a cenný produkt na jednej strane a zároveň sme nimi neustále doslova „obťažovaní“ a zahlcovaní na strane druhej. Hlavným zdrojom týchto informácií sú masmédiá, internet, knihy, noviny, časopisy, môžu to byť informácie od priateľov, známych alebo aj informácie, ktoré získavame sami počas našich vlastných „výskumných“ ciest v meste, na vidieku alebo v okolitej prírode. Ich zdrojom teda môže byť všetko to, čo si pamätáme, čítame alebo študujeme. Jednoducho sú nevyhnutné pre náš každodenný život, pre našu prácu, prípadne pre vlastný výskum.

A University of Prešov, 17. novembra 1, 08001 Prešov, Slovakia
jan.kozon@smail.unipo.sk

B* University of Prešov, 17. novembra 1, 08001 Prešov, Slovakia
radoslav.klamar@unipo.sk (corresponding author)

Druhou stranou mince je ich hodnota. Tá je výraznou mierou priamo úmerná ich aktuálnosti, kvalite a dôveryhodnosti. Ako však docieľiť, aby boli aktuálne, dôveryhodné a zároveň zodpovedne poskytované a za akých podmienok. Z nepreberného množstva informácií, ktoré sú k dispozícii a ktoré neustále vznikajú, zanikajú, aktualizujú sa, sa pozornosť v príspevku sústreďuje na špecifickú skupinu údajov, ktoré svojim charakterom patria medzi údaje overené, dôveryhodné a aktuálne. Ide o štatistické údaje, ktoré sú spravované Štatistickým úradom Slovenskej republiky ako oficiálnou a všeobecne akceptovanou inštitúciou. Osobitne bude fokusovaná problematika štatistických údajov z oblasti cestovného ruchu resp. turizmu, na spoľahlivosť ktorých upozorňujú Matlovičová et al. (2015): *„Spoľahlivé štatistické dáta, týkajúce sa veľkosti a štruktúry turizmu, sú základom všetkých analýz turistického ruchu, marketingových aktivít a systémových aktivít z hľadiska turistickej politiky štátov“*. Na dôležitosť štatistických údajov o cestovnom ruchu ako aj o cestovnom ruchu ako takom upozorňujú tiež Matlovičová et al. (2012), Chalupa, Janoušková (2014), Pawlusiński (2015) a Klamár, Mika (2015).

Pri hodnotení predmetnej problematiky sa však pozornosť nebude zameriavať na analýzu vybraných ukazovateľov cestovného ruchu, ale sústredí sa na menej tradične hodnotený element a to na žiadateľov a ich požiadavky smerované na informačný servis Pracoviska Štatistického úradu SR v Prešove, odkiaľ pochádzajú zdroje informácií o žiadateľoch pre hodnotený výskum. Bude sledovaná štruktúra podaných žiadostí na základe viacerých kritérií ako napr. vplyv sezónnosti v žiadostiach, štruktúra žiadostí v závislosti od skupiny a pohlavia žiadateľov, početnosť výskytu jednotlivých území v požiadavkách a pod. za obdobie ostatných päť rokov. Cieľom príspevku je zistiť zmeny, ktoré nastali v hodnotenej problematike za uvedené obdobie, načrtnúť trendy vývoja a poskytnúť zistené poznatky štatistickému úradu pre zlepšenie komunikácie s verejnosťou a zároveň poukázať na niektoré neuspokojené požiadavky, ktoré by mohli byť v budúcnosti námetom pre rozšírenie sledovaných ukazovateľov v rámci Programu štátnych štatistických zisťovaní z oblasti cestovného ruchu.

TEORETICKÝ RÁMEC PROBLEMATIKY

Údaje, informácie, vedomosti

Údaje a informácie zvyknú byť veľmi rôznorodé. Môže ísť o obyčajné popisy predmetov alebo udalostí, informácie o aktuálnych športových výsledkoch, prípadne o najnovších módných trendoch alebo údaje veľmi špecifické (napr. z oblasti technológií bezdrôtového prenosu dát a pod.).

Avšak existujú aj údaje, ktoré popisujú vybrané vlastnosti osôb alebo predmetov, čím podliehajú určitej klasifikácii (napr. údaje o pohlaví, mieste obvyklého pobytu, národnosti, náboženskom vyznaní, dosiahnutom vzdelaní, cestovaní, trávení voľného času, atď.). Ide teda už o jednotky (entity), ktoré poskytujú určitý typ

informácie a ktoré je možné nejakým spôsobom odmerať a označiť konkrétnym číslom, napr. hrubý domáci produkt, miera nezamestnanosti, priemerná mesačná mzda, počet obyvateľov podľa pohlavia, veku, miesta obvyklého pobytu, počet narodených, zomretých, počet návštevníkov vo vybranej krajine, počet prenocovaní, priemerná cena za ubytovanie a pod.

Údajov resp. dát je obrovské množstvo a navzájom sa líšia svojim charakterom. Kitchin (2014) v rámci ich klasifikácie uvádza: „V širšom zmysle slova sa dáta líšia v závislosti od formy (kvalitatívne alebo kvantitatívne), štruktúry (štruktúrované, semi-štruktúrované, neštruktúrované), zdroja (zozbierané, dopočítané, vygenerované, dočasné), producenta (primárne, sekundárne, terciárne) a podľa typu (indexované, atribútové, metadáta)“.

Osobitým hľadiskom, ktoré sa v ostatných rokoch dostáva výrazne do popredia, je veľkosť rozsahu dát a s ním spojený fenomén označovaný ako tzv. **Big dáta**. Napriek tomu, že ide skôr o vágne definovaný pojem, Hurwitz et al. (2013) ho definujú ako kombináciu starej a novej technológie, ktorá umožňuje spracovanie veľkého množstva dát primeranou rýchlosťou, tak aby v daný časový okamih bolo možné poskytnúť požadované analýzy.

Kitchin (2013) v tejto súvislosti približuje hlavné charakteristiky týchto dát:

- sú obrovské v *objeme*, skladajú sa z terabajtov až petabajtov dát,
- vysoké v *rýchlosti*, vznikajú v reálnom čase alebo krátko po ňom,
- rôznorodé v *pestrosti*, pričom sú štruktúrované i neštruktúrované,
- vyčerpávajúce čo do *rozsahu*, snažia sa zachytiť celé populácie alebo celé systémy,
- jemnozrnné v *rozlíšení*, snažia sa o čo najväčšiu podrobnosť a jedinečnosť indexácie v identifikácii,
- prirodzene *relačné*, obsahujú spoločné polia umožňujúce vzájomné prepojenie rôznych dátových sád,
- *flexibilné*, majúce črty extenzionality (možnosť jednoducho pridávať nové polia) a škálovateľnosti (možnosť rýchleho rozšírenia čo do veľkosti).

„Zdroje Big dát možno rozdeliť do troch kategórií: riadené (napr. pasová kontrola), automatizované (napr. generované senzormi) a dobrovoľné (napr. zo sociálnych sietí)“ (Kitchin, 2014). Ako spomínaný autor (Kitchin, 2014) uvádza, vďaka týmto trom zdrojom dát sme schopní vyprodukovať v priebehu dvoch dní viac údajov ako za celé obdobie do roku 2003. Zároveň však upozorňuje (Kitchin, 2013), že sociálne vedy ako aj humánna geografia nie sú v súčasnosti zatiaľ dobre pripravené po metodologickej i teoretickej stránke na éru Big dáta. Podobne aj Suja (2013) poukazuje na úskalia pri ich využívaní „... problém vzniká pri verifikácii a validácii takýchto objemov dát“. Avšak zároveň poukazuje aj na možnosť ich využitia v oblasti štatistických údajov „Big dáta majú rozhodne potenciál produkovať relevantnej-

šie a včasnejšie štatistiky ako tradičné štatistické zdroje, ktoré sú v súčasnosti takmer exkluzívne postavené na prieskumoch a získavaní administratívnych dát zo štátnej a verejnej správy“.

Ostatným nemenej dôležitým atribútom dát resp. údajov je ich priestorový aspekt. **Priestorové dáta** slúžia na priestorovú analýzu a modelovanie a ich využitie je širokospektrálne (napr.: kataster nehnuteľností, doprava, meteorológia a pod.). Hvingel et al. (2014) poukazujú na vzájomné prepojenie termínov: „Geografické dáta“, „geodáta“ alebo „priestorové dáta“, sú dáta s priamym alebo nepriamym odkazom na konkrétnu polohu alebo geografickú oblasť“. Podľa Ivaniča et al. (2005) „Priestorové dáta sú údaje, ktoré sa vzťahujú k určitému miestu v priestore, pre ktoré je na potrebnej úrovni známa lokalizácia tohto miesta alebo aspoň obsahujú formálnu polohovú referenciu“. Dôležitosť priestorových dát v rámci Európskej únie potvrdzuje aj existencia iniciatívy INSPIRE, „... ktorej úlohou je budovanie európskej priestorovej infraštruktúry“.

Dáta resp. údaje sú však iba prvým krokom v reťazci údaje – informácie – poznatky. Preto je dôležité rozlišovať medzi uvedenými termínmi.

„Dáta sú diskrétné, objektívne fakty o udalostiach... Dáta popisujú len časť toho, čo sa stalo. Neposkytujú názor alebo výklad ani žiadny obhájitelný postup... Dáta nič nehovoria o ich vlastnom význame alebo relevantnosti“ (Davenport, Prusak 1998). Uvedení autori (Davenport, Prusak 1998) ďalej zdôrazňujú, že informácie musia informovať a teda, že „...sú to dáta, ktoré vytvárajú rozdiel... Na rozdiel od údajov, informácia má význam (zmysel)... Keď sa dáta stávajú informáciou, ich tvorca im dodáva zmysel“.

Informáciou (pochádza z latinského slova „informare“) je teda možné označiť „fakt, vedomosť, skúsenosť, ktorá svojho adresáta o niečom poučí, znižuje jeho hladinu nevedomosti. Z chaosu robí poriadok, z neurčitosti určitosť, z náhodnosti zákonitosť“¹. Informácia sa v tomto prípade už stáva komoditou, ktorá má svoju hodnotu.

Kogut, Zander (1992) poukazujú na úzke prepojenie medzi **informáciou** a **vedomosťami**: „Informácie sú vedomosti, ktoré môžu byť prenášané bez straty integrity a obsahujú fakty, ...“, a teda informácie sú jednou z foriem poznania.

Nonaka, Takeuchi (1995) uvádzajú, že „Poznanie a informácie sú si podobné v niektorých aspektoch. Napriek tomu, poznanie a informácie sú tiež odlišné. Zatiaľ čo informácie sú zostručené, vedomosti sú vždy o presvedčení a musia viesť k nejakému záveru“.

„Vedomosti sú výsledkom osvojenia si informácií prostredníctvom učenia. Vedomosti sú súborom faktov, zásad, teórií a postupov, ktoré sa vzťahujú na oblasť práce a štúdia“ (Verešová, Čerešník, 2013).

Syntézu všetkých troch pojmov výstižne približujú Quigley, Debons (1999): Dáta sú definované ako „text, ktorý neodpovedá na otázky skúmaného problému“.

1 <https://mkocis.files.wordpress.com/2010/10/zakladne-pojmy-informatiky.pdf>

informácie ako „text, ktorý odpovedá na otázky kto, kedy, čo alebo kde“ a vedomosti ako „text, ktorý odpovedá na otázky prečo a ako“.

Aby sa bolo možné lepšie zorientovať v hodnotovom poradí, je potrebné nájsť vzťah medzi uvedenými entitami. Bellinger et al. (1997), Davenport, Prusak (1998), Choo et al. (2000) opisujú tento vzťah ako hierarchický, pozostávajúci z údajov v dolnej časti, nasledovaný informáciami a poznanie je na samom vrchole.

K hierarchickému usporiadaniu sa prikláňajú tiež Horáková et al. (2007), ktorí uvádzajú: „Na najnižšej úrovni sa nachádzajú údaje. Pridaním významu a štruktúry k údajom dostávame informácie ako interpretované údaje. Ak k informáciám pridáme uvažovanie, abstrakciu a možnosti, resp. spôsoby ich použitia, dostávame znalosti. Znalosti spolu so schopnosťou človeka vyberať tie pravé, zapojiť svoje skúsenosti, poznať ich princípy a ohraničenia a so schopnosťou učiť sa, z týchto znalostí dávajú expertízu, teda schopnosť riešiť problémy na vysokej – expertnej úrovni, niekedy vnímanej ako múdrosť“.

Podobne aj Kitchin (2014) v rámci vedomostnej pyramídy definuje štyri úrovne: „Dáta (abstrahujúci prvok), Informácie (prepojené prvky), Znalosti (usporiadané informácie) a Múdrosť (aplikovanie znalosti)“.

Štatistické údaje

Osobitou skupinou údajov sú štatistické údaje. V súčasnosti neexistuje takmer žiadna ľudská činnosť (vedecký výskum nevynímajúc), ktorej by neboli vo väčšej či menšej miere súčasťou. Neustále rastúci záujem užívateľov o údaje z rôznych oblastí spoločenského života sa stal hnacou silou pre zber, spracovanie, uchovávanie a prezentovanie štatistických údajov. Tie pokrývajú rôzne oblasti záujmu širokého spektra užívateľov. Orgány štátnej správy a samosprávy na rôznych úrovniach používajú tieto údaje na kvantifikáciu a priestorovú lokalizáciu potrieb, na prípravu akčných programov, identifikáciu potrieb a trendov správania sa určitých javov. Podnikateľským subjektom vybrané štatistické údaje poskytujú informácie týkajúce sa novej ponuky a dopytu po tovaroch a službách ako aj ich novej zmeny v priestore a čase, na základe čoho im pomáhajú pripraviť si svoje investičné plány. Vedcom z akademického prostredia používanie týchto údajov ponúka celostný pohľad na vzťahy a uľahčuje im interpretáciu a prognózu javov. Napokon aj študenti ich využívajú pri príprave seminárnych, bakalárskych, či diplomových prác a široká verejnosť ich využíva na všeobecný rozhľad v dnešnom modernom svete.

Inak povedané, štatistické údaje umožňujú v priestore a čase interpretovať realitu skúmaných javov a ich vzájomné vzťahy. Na základe poznania vývoja týchto javov (časové rady), ich exaktnou štatistickou analýzou a interpretáciou je možné predpokladať ich ďalší vývoj, čo napokon uľahčuje ich používateľom prijímať čo najlepšie rozhodnutia do budúcnosti.

Vo všeobecnosti teda *„Štatistika na podklade vedeckých metód je zodpovedná za zber, organizovanie, zhromažďovanie, prezentáciu a analýzu údajov ako aj za prijímanie opodstatnených záverov a rozhodnutí na základe týchto vedeckých analýz“* (Murray, Larry 1999).

Aby boli štatistické údaje použiteľné z hľadiska analýzy a hodnotenia skúmaných javov, musia spĺňať určité požiadavky. Jednou z najdôležitejších je ich vierohodnosť, teda že sú prezentované s dostatočnou presnosťou. Okrem toho, musia byť získavané na základe vopred stanovenej metodiky, čo umožní ich vzájomnú časovú a priestorovú porovnateľnosť. Ďalšou dôležitou požiadavkou je minimalizovanie doby medzi zberom dát a začiatkom šírenia výsledkov. Dôležitá je tiež požiadavka dostupnosti z hľadiska času a periodicity, priestorového rozdelenia a druhu štatistických dát, rovnako ako rôzne spôsoby a prostriedky ich prezentácie.

Aby bolo možné splniť všetky uvedené požiadavky, musí existovať dôveryhodná, ostatnými subjektmi akceptovaná, štátom kontrolovaná a medzinárodne uznávaná inštitúcia zriadená za týmto účelom. Tou inštitúciou je štatistický úrad.

Každý štát si pre svoje vnútorné potreby i pre medzinárodné porovnávania zriaďuje takýto druh inštitúcie, ktorej hlavným poslaním je práca so štatistickými údajmi. Na Slovensku je za výkon štátnej štatistiky zodpovedný Štatistický úrad Slovenskej republiky, ktorý sa riadi zákonom č. 540/2001 Z. z. v znení neskorších predpisov². Tento zákon v § 2 hovorí, že *„štátnou štatistikou sú systematicky a plánovite vykonávané činnosti, ktorých predmetom je získavanie, spracúvanie, šírenie, poskytovanie a hodnotenie údajov o javoch hromadnej povahy, zabezpečovanie ich porovnateľnosti na posudzovanie sociálno-ekonomického vývoja...“*.

Štatistický úrad SR je zároveň držiteľom certifikátu systému manažérstva kvality podľa ISO 9001:2008³. Tento certifikát potvrdzuje, že Štatistický úrad SR pri organizovaní, získavaní, spracúvaní a poskytovaní oficiálnej štatistiky v zmysle platných štandardov spĺňa požiadavky medzinárodnej normy. Súčasne je dôkazom, že zavedený systém manažérstva kvality vytvára vhodné predpoklady pre ďalšie skvalitňovanie služieb poskytovaných používateľom a pre rozvoj úradu smerom k vyššej efektívnosti a účinnosti.

Na to, aby mohol tento úrad efektívne pracovať so štatistickými údajmi, musí ich aj získavať. Deje sa to prostredníctvom štatistických zisťovaní, ktorých obsah a rozsah určuje Program štátnych štatistických zisťovaní vydaný vyhláškou⁴ na sledované obdobie. Do týchto zisťovaní na základe parametrického vymedzenia v zmysle programu sú zaradené právnické osoby, fyzické osoby – podnikatelia, resp. aj domácnosti (označené ako spravodajská jednotka), od ktorých štatistický úrad požaduje poskytnutie údajov. Spravodajská jednotka má teda (zákonem sta-

2 <http://www.epi.sk/zz/2001-540>

3 <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/aboutus/certificates/>

4 <http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/75158/1/2>

novenú) povinnosť poskytnúť požadované údaje a to bezplatne, úplne, správne, pravdivo a v stanovených termínoch.

Zber, kontrola a spracovanie štatistických údajov sa vykonáva podľa špecializácie na jednotlivých pracoviskách štatistického úradu za celé územie Slovenskej republiky. Špecializácia pracovísk prispieva k zvýšeniu úrovne kvality získaných a spracovaných štatistických údajov a informácií. Obsah špecializácie pracovísk je nasledovný:

- Pracovisko ŠÚ SR v Bratislave – štatistika financií, obchodu a netrhových služieb
- Pracovisko ŠÚ SR v Trnave – demografická štatistika, intrastat
- Pracovisko ŠÚ SR v Trenčíne – cenová štatistika, sociálna ochrana
- Pracovisko ŠÚ SR v Nitre – štatistika poľnohospodárstva
- Pracovisko ŠÚ SR v Žiline – štatistika dopravy, informácií a komunikácií, zdravia
- Pracovisko ŠÚ SR v Banskej Bystrici – štatistika priemyslu, terénnych zisťovaní
- Pracovisko ŠÚ SR v Košiciach – štatistika stavebníctva, trhu práce
- Pracovisko ŠÚ SR v Prešove – štatistika cestovného ruchu, energetiky a trhových služieb.

Vzhľadom na to, že empirická časť práce je zameraná na analýzu rozsahu a obsahu požiadaviek zameraných na cestovný ruch, je dôležité uviesť druhy štatistických zisťovaní, ktoré sa vykonávajú na základe Programu štátnych štatistických zisťovaní na Slovensku:

- Mesačný výkaz o činnosti ubytovacieho zariadenia (CR 1-12)
- Dotazník na aktualizáciu registra ubytovacích zariadení CR (Org UZ 2-93)
- Ročný výkaz o vybraných službách v cestovnom ruchu (CR 6-01)
- Zisťovanie o domácom a výjazdovom cestovnom ruchu (CR 3-04)
- Výberové štatistické zisťovanie o aktívnom zahraničnom cestovnom ruchu.

Po ukončení zberu, spracovaní a kontrole údajov musí štatistický úrad zabezpečiť ochranu dôverných údajov. Komplexný zdroj údajov podľa jednotlivých štatistických okruhov, vrátane možností navliť si vlastné triedenie podľa územia a časových radov, ponúkajú verejne dostupné databázy **DATAcube**, **STATdat** a **Slovstat**.

Významnú úlohu pri šírení štatistických informácií ako aj ďalších produktov má **Edičný program**, ktorý poskytuje informácie o vydávaných publikáciách v príslušnom roku. Ďalším významným pomocníkom je **Kalendár prvého zverejnenia údajov**, ktorý obsahuje časový rozvrh prvého publikovania vybraných ukazovateľov. Všetky tieto nástroje sú zverejnené a dostupné na internetovom portáli štatistického úradu.

CIELE, METODIKA A DÁTA

Štatistický úrad SR je zodpovedný za zber, kontrolu, spracovanie, uchovávanie a poskytovanie štatistických údajov. Cieľom predmetného výskumu však nebola analýza samotnej štruktúry, rozsahu a obsahu štatistických údajov, ktoré ponúka štatistický úrad. Primárne bola pozornosť zameraná na analýzu záujmu žiadateľov o tieto údaje, teda kto bol ich žiadateľom, za aké časové obdobie, územné členenie a na aký účel boli použité. Pracovisko v Prešove v rámci špecializácie (od roku 1998) je zamerané na zber štatistických údajov z oblasti vybraných trhových služieb, energetiky a hlavne cestovného ruchu pre celé územie Slovenskej republiky. Z tohto dôvodu bola pozornosť bližšie orientovaná na výskum požiadaviek žiadateľov, ktorí prejavili záujem o údaje práve z oblasti **cestovného ruchu** a to za obdobie piatich rokov (2011 – 2015). Detailnejšie bola sledovaná i štruktúra týchto žiadostí na základe súboru vybraných kritérií (vplyv sezónnosti v žiadostiach, štruktúra žiadostí v závislosti od skupiny a pohlavia žiadateľov, početnosť výskytu jednotlivých území v požiadavkách, frekvencia podávania žiadosti od toho istého žiadateľa, okruh údajov, ktoré neboli poskytnuté žiadateľom a pod.). Výber uvedených kritérií závisel do veľkej miery od dostupnosti informácií, ktoré musel ako povinné uviesť žiadateľ v rámci svojej požiadavky.

Žiadateľ mohol požiadať o údaje prostredníctvom formulára, ktorý je dostupný na internetovej stránke úradu⁵, vyplnil a následné ho odoslal na pracovisko alebo požiadavku formuloval priamo v texte e-mailu. Formulár „Objednávka štatistických informácií“ obsahoval nasledovné položky: meno, priezvisko, titul, meno organizácie, typ používateľa, krajina pôvodu žiadateľa, ulica, číslo domu, PSČ, obec, telefón, fax, e-mail, IČO, predmet žiadosti a text požiadavky. Povinné boli štyri položky (meno, priezvisko, e-mail, text požiadavky).

V rámci empirického výskumu bola zvolená **metóda obsahovej analýzy textových dokumentov** (konkrétne žiadostí o poskytnutie štatistických údajov so spisovým číslom) od žiadateľov, ktoré boli k dispozícii v archíve Pracoviska ŠÚ SR v Prešove. Vzhľadom na rozsah dostupných podkladov bol skúmaný celý súbor 1 462 žiadostí za obdobie rokov 2011–2015 znamenajúci dostatočne vysokú výpovednú hodnotu získaných informácií. Pri analýze uvedeného počtu dokumentov (žiadostí) bolo potrebné prehodnotiť viac ako 3 tis. strán textu. Na viac, vzhľadom na to, že žiadateľ mohol požiadať o poskytnutie štatistických údajov buď prostredníctvom objednávkového formulára (kde boli povinné 4 položky) alebo priamo formulovať požiadavku v texte e-mailu, bolo potrebné väčšinu údajov (v zmysle stanovených kritérií) dohľadať v dostupných archívnych dokumentoch. Navyše pre požadovanú presnosť a objektívnosť analýzy bolo realizované v niektorých prípadoch aj opakované dohľadávanie.

5 <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/services/contact.us/information.order/>

Pre naplnenie hlavného cieľa, ktorým bola analýza a zhodnotenie záujmu žiadateľov o vybrané štatistické údaje, boli zvolené nasledujúce výskumné otázky:

- predpokladáme, že vzhľadom na modernizáciu a dostupnosť štatistických údajov na internetovom portáli ŠÚ SR (DATAcube, STATdat, Slovstat) bude postupne klesať záujem o údaje prostredníctvom informačného servisu pracoviska v Prešove
- predpokladáme (vzhľadom na špecializáciu pracoviska), že minimálne 25 % zo všetkých žiadostí budú tvoriť žiadosti o údaje z oblasti cestovného ruchu
- predpokladáme najväčší záujem o štatistické údaje počas mesiacov v prvom polroku
- predpokladáme, že bude vyrovnaný pomer žiadostí o štatistické údaje podľa pohlavia žiadateľov
- predpokladáme, že početnosť výskytu žiadostí bude závislá od atraktívnosti regiónu, pre ktorý sú štatistické údaje vyžiadané

V rámci výskumu bola zisťovaná a analyzovaná i frekvencia opätovného podávania žiadostí o údaje z pohľadu toho istého žiadateľa, resp. koľkokrát v priebehu sledovaného obdobia požiadal ten istý žiadateľ o údaje. Taktiež boli analyzované žiadosti, v rámci ktorých neboli žiadateľom poskytnuté štatistické údaje (teda či štatistický úrad dané údaje nezisťuje resp. nie sú v jeho kompetencii a pod.).

VÝSLEDKY

Pri poskytovaní a šírení štatistických údajov je dôležité poskytnúť žiadateľom nielen požadované údaje, ale ich aj dodať v tvare a forme, ktorým budú rozumieť, spolu s metodickými vysvetlivkami pre ich správnu interpretáciu a následné využitie pri rozhodovacích procesoch. Významnú úlohu v tomto smere zohrávajú informačné servisy ústredia štatistického úradu ako aj jednotlivých pracovísk v krajských mestách, ktoré prijímajú a vybavujú (elektronickou poštou, telefonicky, osobne alebo písomne) požiadavky na štatistické údaje od domácich a zahraničných žiadateľov.

Výsledky hodnotenia všetkých žiadostí

Pri všeobecnom pohľade na jednotlivé požiadavky (v rámci Pracoviska ŠÚ SR v Prešove ich bolo spolu 1 462) je možné ich rozdeliť do troch základných skupín. Najväčšiu skupinu tvorili požiadavky, kde žiadateľ jednoznačne formuloval o aké štatistické údaje má záujem, presne stanovil požadované obdobie a definoval predmetné územie. Ďalšiu skupinu predstavovali požiadavky, ktoré mali špecifikovaný priestorový a časový rozsah, ale nie všetky požadované údaje boli publikované za daný časový horizont alebo územnú jednotku (napr. kapacity a výkony za ubytovacie zariadenia podľa obcí boli publikované v zostavách až od roku 2005, resp. vôbec neboli k dispozícii). Tretiu skupinu tvorili požiadavky, ktoré boli nejasné

a veľmi všeobecne formulované (napr. potreboval by som pre účely diplomovej práce všetky informácie, ktoré máte za cestovný ruch). V oboch týchto prípadoch bolo potrebné žiadateľa metodicky usmerniť a presnejšie špecifikovať požiadavku z hľadiska časového rámca a priestorového vymedzenia. Uvedené rozdelenie poukazuje na to, že v niektorých prípadoch bola potrebná viacnásobná komunikácia so žiadateľom, upresnenie požiadavky s cieľom nájsť prienik medzi potrebou a možnosťami poskytnutia údajov.

Prvou oblasťou hodnotenia bolo sledovanie **vývoja počtu žiadostí** smerovaných na Pracovisko ŠÚ SR v Prešove v období rokov 2011 – 2015. Od roku 2011 (416 žiadostí) bol zaznamenaný postupný pokles žiadostí až na úroveň 160 v roku 2015. Index 2015/2011 teda dosiahol hodnotu 38,5. Najvýraznejší pokles záujmu bol z pohľadu skupiny žiadateľov identifikovaný u študentov (index 24,2). Uvedené trendy nie sú výsledkom klesajúceho záujmu o štatistické údaje, ale predovšetkým ich zvyšujúcou sa dostupnosťou na internetovej stránke úradu sprístupnením nových databáz (DATAcube, STATdat), ktoré zároveň umožňujú vytvárať si vlastnú štruktúru tabuliek podľa časového a územného triedenia. Narastajúca počítačová zručnosť (obzvlášť u študentov) spôsobila, že je jednoduchšie a pohodlnejšie si stiahnuť údaje priamo z portálu štatistického úradu podľa potrebnej štruktúry ako o ne žiadať na informačnom servise pobočky. Tento trend je vítaný a digitalizácia a verejné sprístupnenie údajov na databázových portáloch boli aj cieľom samotného štatistického úradu.

V ďalšej časti výskumu bola pozornosť sústredená na štruktúru žiadostí resp. požiadaviek podľa jednotlivých kritérií (napr. podľa spôsobu doručenia, podľa pôvodu žiadateľa, typu žiadateľa, štatistických okruhov a pod.). Podľa **spôsobu doručenia** požiadavky bolo z celkového počtu požiadaviek za sledované obdobie najviac prijatých prostredníctvom elektronickej pošty 82,5 % (1 207). Ďalšie formy podania boli riešené osobne na pracovisku 11,7 % (171) a odoslaných písomne cez Slovenskú poštu bolo 3,8 % (55). Telefonické požiadavky na celkovom počte prijatých požiadaviek tvorili iba 2,0 % (29). Z tejto štruktúry je zjavné, že žiadatelia výrazne uprednostnili elektronickú komunikáciu bez potreby osobného kontaktu. Z hľadiska štátu pôvodu žiadateľa, najviac žiadostí bolo zo Slovenska (98,4 %), ďalej to boli používatelia z Českej republiky (0,9 %), z Poľska (0,3 %), zo Spojených štátov amerických, Dánska, Rakúska a Veľkej Británie (po 0,1 %). Z hľadiska **typu** žiadateľa najpočetnejšiu skupinu tvorili fyzické osoby (študenti, učitelia škôl, občania) 65,7 % (961), ďalej samospráva a miestna štátna správa 15,9 % (232), podnikateľská sféra 7,1 % (103), združenia a neziskové organizácie 6,2 % (91) a ostatní (médiá, zdravotníctvo a pod.) 5,1 % (75). Z hľadiska štatistických okruhov najviac požiadaviek bolo za cestovný ruch 27,5 % (402), ďalej z oblasti demografie 20,5 % (299), sčítania obyvateľov, domov a bytov 16,3 % (238), zamestnanosti 4,7 % (69), makroekonomických ukazovateľov 3,4 % (50), spotrebiteľských cien 3,1 % (46) a rôzne kombinácie,

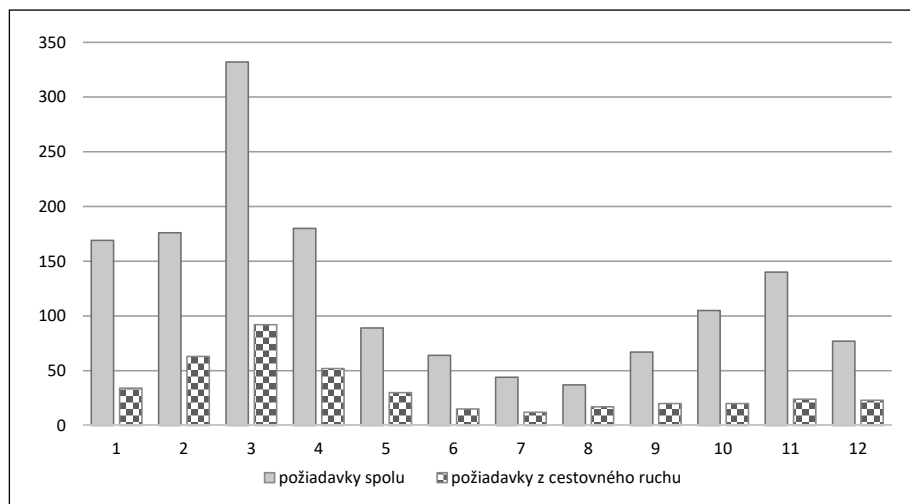
resp. ostatné okruhy 24,5 % (358). Toto posledné hľadisko potvrdilo predpokladaný viac ako štvrtinový záujem o štatistické údaje z oblasti cestovného ruchu, na ktoré sa Pracovisko ŠÚ SR v Prešove špecializuje. A nie je to len zameraním krajského pracoviska na danú oblasť, ale aj prítomnosťou najvýznamnejšej oblasti cestovného ruchu na Slovensku – oblasti Tatier. Z tohto dôvodu bude ďalšia pozornosť zameraná na analýzu žiadostí práve z tohto štatistického okruhu.

Výsledky hodnotenie žiadostí z cestovného ruchu

Z celkového počtu podaných žiadostí (1 462) až 402 súviselo s problematikou cestovného ruchu, čo predstavovalo 27,5 %, teda viac ako štvrtinu všetkých požiadaviek. Pri hodnotení ich štruktúry boli sledované nasledujúce kritéria: vplyv sezónnosti v žiadostiach, štruktúra žiadostí v závislosti od skupiny a pohlavia žiadateľov, početnosť výskytu jednotlivých území v požiadavkách, frekvencia podávania žiadosti od toho istého žiadateľa, okruh údajov, ktoré neboli poskytnuté žiadateľom a pod.

Prvým hodnoteným kritériom bola **sezónnosť** pri zadávaní požiadaviek. Na základe hodnotenia celého súboru žiadostí je zrejmé ich vysoká rozkolísanosť v počte počas jednotlivých mesiacov (Graf 1) s výraznejším poklesom v období máj až september a dominantným maximom v mesiaci marec a sprievodnými vo februári a apríli.

Sezónnosť žiadostí z oblasti cestovného ruchu do veľkej miery kopírovala sezónnosť pri zadávaní žiadostí celkovo. Každoročne (s výnimkou roku 2015) bol naj-

Graf 1 Počet žiadostí podľa mesiacov za obdobie rokov 2011 - 2015

Zdroj údajov: Pracovisko ŠÚ SR v Prešove (vlastné spracovanie)

väčší záujem o tieto dáta v mesiaci marec (sekundárne vo februári a apríli), kedy bola podaná viac ako pätina zo všetkých požiadaviek (22,9 %). Z tohto hľadiska bol absolútne najsilnejším marec 2013 (Tab. 1), kedy bolo podaných až 27,1 % požiadaviek za uvedený rok. Naopak v priemere najmenej ich bolo v letných mesiacoch jún (3,7 %), júl (3,0 %) a august (4,2 %), čo jednoznačne súviselo s obdobím letných prázdnin a dovolení a všeobecným poklesom pracovnej aktivity.

Zároveň sa potvrdil aj predpoklad, že najväčší záujem o štatistické údaje bude počas prvého polroku 71,1 % (286).

Tab. 1 Prehľad požiadaviek podľa jednotlivých mesiacov (2011 - 2015)

Rok	Mesiac v roku												Spolu	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	abs.	%
2011	3	13	19	11	3	2	3	0	8	9	7	10	88	21,9
2012	14	22	24	14	3	3	1	4	2	2	7	6	102	25,4
2013	8	11	25	6	12	2	6	9	4	6	3	0	92	22,9
2014	6	10	18	9	7	5	1	3	2	3	4	4	72	17,9
2015	3	7	6	12	5	3	1	1	4	0	3	3	48	11,9
Spolu	34	63	92	52	30	15	12	17	20	20	24	23	402	100,0

Zdroj údajov: Pracovisko ŠÚ SR v Prešove (vlastné spracovanie)

Trend z hľadiska sezónnosti bol výrazne prepojený s **typom** resp. **skupinou žiadateľov** (Tab. 2). V rámci tohto kritéria dominovali študenti (44,8 %), nasledovaní samosprávou a štátnou správou (19,9 %) a združeniami a neziskovými orga-

Tab. 2 Prehľad požiadaviek podľa skupiny žiadateľov a obdobia (2011 - 2015)

Typ žiadateľa	Mesiac v roku												Spolu	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	abs.	%
Študenti	10	40	61	27	4	1	3	3	4	10	11	6	180	44,8
Samospráva a štátna správa	9	16	7	12	7	3	4	4	3	3	2	10	80	19,9
Združenia, neziskové organizácie	3	2	9	7	12	4	3	5	5	4	5	3	62	15,4
Učitelia, doktorandi	8	4	10	0	3	2	1	1	1	1	4	1	36	9,0
Podnikateľská sféra	4	1	2	1	2	3	1	3	4	0	2	3	26	6,5
Médiá	0	0	1	2	2	2	0	1	0	1	0	0	9	2,2
Široká verejnosť a iné	0	0	2	3	0	0	0	0	3	1	0	0	9	2,2
Spolu	34	63	92	52	30	15	12	17	20	20	24	23	402	100,0

Zdroj údajov: Pracovisko ŠÚ SR v Prešove (vlastné spracovanie)

nizáciami (15,4 %). Práve pri najpočetnejšej skupine (študenti) bol najväčší záujem o údaje opäť v mesiacoch marec (33,9 %) a február (22,2 %), čo výrazne súviselo s finalizáciou ich záverečných prác v tomto období (uviedlo to až 76,7 % študentov, pričom 69,6 % z nich využilo údaje pri riešení diplomovej práce, 23,9 % bakalárskej a 6,5 % seminárnej práce). Z celkového počtu študentov (180) iba 95 z nich uviedlo aj univerzitu, na ktorej študovali. Najviac ich bolo z Prešovskej univerzity (29,5 %), ďalej z Technickej univerzity v Košiciach (16,8 %), z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (13,7 %), UPJŠ Košice a zo Žilinskej univerzity (po 8,4 %).

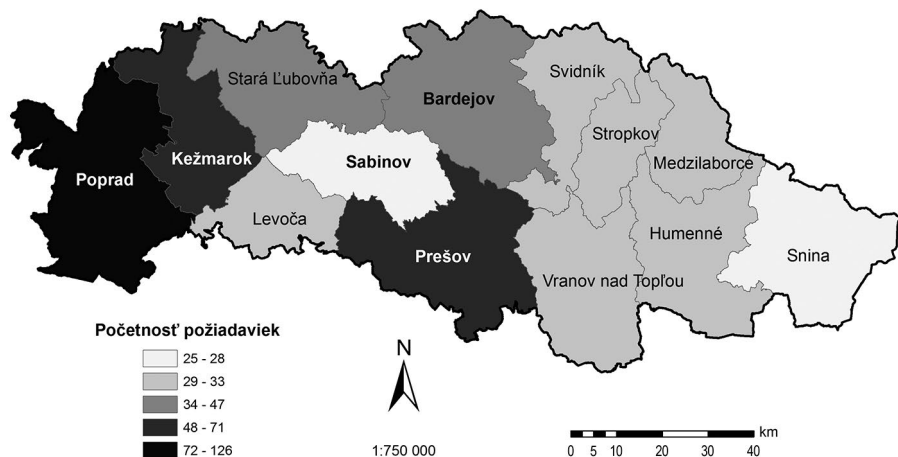
Z hľadiska **pohlavia žiadateľa** bol definovaný predpoklad, že bude vyrovnaný pomer medzi pohlavím. Analýza však nepotvrdila tento predpoklad, pretože takmer 2/3 žiadateľov tvorili ženy. Môžeme konštatovať, že takmer vyrovnaný pomer pohlaví bol len v skupine podnikateľská sféra. Zaujímavý výsledok bol v skupine študenti, kde takmer 4/5 žiadateľov tvorili ženy. V tomto ohľade sú študentky viac konzervatívne ako aj opatrnejšie pri vyhľadávaní a spracovávaní dát (a teda aj zadávaní požiadaviek priamo na pracovisko), pričom študenti-muži vo väčšom meradle využívali štatistické údaje zo štatistického portálu. Muži mali dominanciu v troch kategóriách typu žiadateľa (združenia, médiá, široká verejnosť). Pri vyhodnocovaní žiadostí v 2 prípadoch nebolo možné určiť pohlavie žiadateľa (* v Tab. 3 je znížený počet žiadateľov Spolu na hodnotu 400).

Tab. 3 Prehľad požiadaviek podľa skupiny žiadateľov a pohlavia (2011 - 2015)

Typ žiadateľa	Muži	%	Ženy	%	Spolu
Študenti	39	21,7	141	78,3	180
Samospráva a štátna správa	28	35,0	52	65,0	80
Združenia, neziskové organizácie	42	70,0	18	30,0	60
Učitelia, doktorandi	15	41,7	21	58,3	36
Podnikateľská sféra	12	46,2	14	53,8	26
Médiá	6	66,7	3	33,3	9
Široká verejnosť a iné	6	66,7	3	33,3	9
Spolu	148	37,0	252	63,0	400*

Zdroj údajov: Pracovisko ŠÚ SR v Prešove (vlastné spracovanie)

Nasledujúcim kritériom bola **početnosť výskytu územia** v žiadostiach na štatistické údaje. Predpokladom bolo, že táto početnosť bude závislá od atraktívnosti regiónu. Z analýzy možno konštatovať, že predpoklad sa potvrdil a najčastejšie sa vyskytovali požiadavky na údaje za okresy (resp. ich obce), ktoré z hľadiska rozvoja cestovného ruchu patrili k územiám s nadregionálnym až medzinárodným významom (Obr. 1). V prvom rade išlo o Tatranský región CR s okresmi Poprad, Kežmarok a Stará Ľubovňa. Tieto okresy sa vyskytli aj v najväčšom počte žiadostí o štatistic-

Obr. 1 Početnosť výskytu územia v požiadavkách podľa okresov Prešovského kraja (2011 - 2015)

Zdroj údajov: Pracovisko ŠÚ SR v Prešove (vlastné spracovanie)

ké údaje týkajúce sa cestovného ruchu – okres Poprad (126), okres Kežmarok (71) a Stará Ľubovňa (44). Zároveň okres Poprad ako dominantný okres v mnohých ukazovateľoch v cestovnom ruchu sa vyskytol v každej piatej požiadavke (Tab. 4).

Tab. 4 Početnosť výskytu územia v požiadavkách podľa okresov Prešovského kraja (2011 - 2015)

	BJ	HE	KK	LE	ML	PP	PO	SB	SV	SL	SP	SK	VT
Početnosť výskytu	47	30	71	31	29	126	59	25	28	44	31	31	33
Podiel v %	8,1	5,1	12,1	5,3	5,0	21,5	10,1	4,3	4,8	7,5	5,3	5,3	5,6

Zdroj údajov: Pracovisko ŠÚ SR v Prešove (vlastné spracovanie)

Z ďalších regiónov cestovného ruchu mal vyššie zastúpenie požiadaviek Šarišský región CR a to konkrétne okresy Prešov (59) a Bardejov (47), čo súviselo jednak s prítomnosťou krajského mesta Prešov a v rámci neho sídla pracoviska ŠÚ, ako aj medzinárodného významu Bardejova ako centra cestovného ruchu s pamiatkami kultúrneho dedičstva UNESCO. Najmenej žiadostí (v rozmedzí 28 – 33) smerovalo na okresy vo východnej časti Prešovského kraja tvoriace územie Hornozemplínskeho regiónu CR s iba regionálnym významom.

Z hľadiska **témy požiadaviek** bola prvá kategória odlišná od nasledujúcich, pretože bola formulovaná všeobecnejšie, t. j. smerovala na poskytnutie všetkých dostupných údajov z cestovného ruchu (tzn. počet ubytovacích zariadení, počet izieb a lôžok, počet návštevníkov a prenocovaní v členení podľa krajiny trvalého pobytu,

tržby za domácich a zahraničných návštevníkov, priemerná cena za ubytovanie). Táto kategória predstavovala zároveň aj najväčší podiel (38,1 %). Záujem o takto komplexné údaje prejavili najmä študenti, ktorí v rámci svojich riešených prác potrebovali práve takýto prierezový charakter dát. Druhú najväčšiu skupinu tvorila kategória – počet zariadení, návštevníkov a prenocovaní v počte 95 (23,6 %). Významnú skupinu tvorili aj požiadavky na výber z registra ubytovacích zariadení (10,4 %), ktorý je v zmysle zákona č. 540/2001 Z. z. o štátnej štatistike s účinnosťou od 1. apríla 2010 verejným registrom. Podiel väčšiny ostatných kategórií bol v intervale 5 – 9 %.

Tab. 5 Prehľad požiadaviek podľa témy z cestovného ruchu (2011 - 2015)

Téma požiadavky	Obdobie					Spolu	
	2011	2012	2013	2014	2015	abs.	%
Všetky ukazovatele z cestovného ruchu	48	29	32	32	12	153	38,1
Počet zariadení, návštevníkov a prenocovaní	11	22	23	23	16	95	23,6
Výbery z registra ubytovacích zariadení	10	6	13	7	6	42	10,4
Len počet prenocovaní	7	20	5	1	1	34	8,5
Publikácie z cestovného ruchu	4	8	6	8	6	32	8,0
Požiadavky na metodiku cestovného ruchu	3	3	9	1	5	21	5,2
Len počet návštevníkov	2	13	4	0	2	21	5,2
Objem tržieb z cestovného ruchu	3	1	0	0	0	4	1,0
Spolu	88	102	92	72	48	402	100,0

Zdroj údajov: Pracovisko ŠÚ SR v Prešove (vlastné spracovanie)

Tab. 6 Frekvencia podávania požiadaviek z cestovného ruchu od toho istého žiadateľa

Frekvencia podania	Žiadatelia podľa rokov					Žiadatelia spolu		Požiadavky spolu	
	2011	2012	2013	2014	2015	2011 - 2015		2011 - 2015	
1	55	60	53	46	26	187	72,8 %	187	46,5 %
2	12	15	5	6	9	45	17,5 %	90	22,4 %
3	1	1	3	3	0	13	5,1 %	39	9,7 %
4	0	1	2	0	1	6	2,3 %	24	6,0 %
5	0	1	1	1	0	3	1,2 %	15	3,7 %
6 a viac	1	0	1	0	0	3	1,2 %	47	11,7 %
Spolu	69	78	65	56	36	257	100,0 %	402	100,0 %

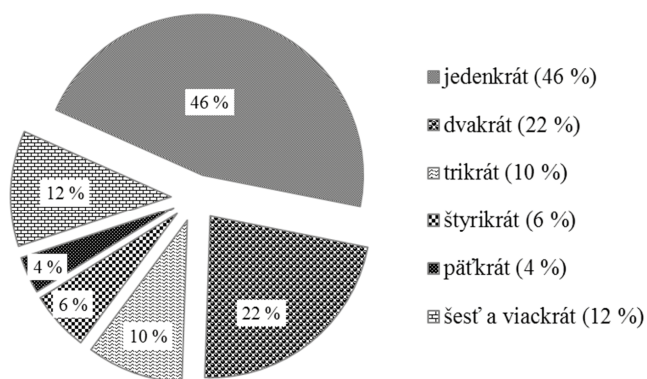
Zdroj údajov: Pracovisko ŠÚ SR v Prešove (vlastné spracovanie)

Najžiadanejším ukazovateľom (témou požiadavky) bol celkovo počet prenocovaní (70,1 %), ktorý sa vyskytoval v požiadavkách buď samostatne alebo v kombinácii s inými témami. Tento ukazovateľ bol veľmi žiadaný aj v súvislosti so zriaďovaním krajských a oblastných organizácií cestovného ruchu (zákon č. 91/2010 Z. z.), kde jednou z podmienok pre založenie bolo potrebné deklarovať aj počet prenocovaní návštevníkov v ubytovacích zariadeniach na území zakladajúcich obcí v predchádzajúcom roku.

Ďalšou výskumnou otázkou, ktorá bola zisťovaná, bola **frekvencia podávania požiadaviek** z cestovného ruchu od toho istého žiadateľa. Tab. 6 poukazuje na rozdelenie frekvencie podávania požiadaviek od jednotlivých žiadateľov samostatne podľa rokov. Avšak vzhľadom na to, že ten istý žiadateľ mohol v priebehu sledovaného obdobia požiadať o údaje viackrát, je ukazovateľ hodnotený za obdobie piatich rokov spolu. Z analýzy vyplynulo, že aj napriek celkovo podaných 402 žiadostiam za sledované obdobie, reálny počet žiadateľov bol 257, keďže niektorí z nich (70) podali požiadavku minimálne dva a viackrát.

Z hľadiska typu žiadateľa najväčšiu frekvenciu podávania (minimálne dve požiadavky od jedného žiadateľa) za celé sledované obdobie spolu mali učitelia, doktorandi (77,8 % žiadateľov), za nimi nasledovali združenia a neziskové organizácie (75,8 %), ďalej samospráva a štátna správa (60,0 %) a študenti (43,9 %). Dokonca jeden užívateľ požiadal o údaje z cestovného ruchu počas celého sledovaného obdobia až 27 krát.

Graf 2 Frekvencia podávania požiadaviek od toho istého žiadateľa (2011 - 2015)

Zdroj údajov: Pracovisko ŠÚ SR v Prešove (vlastné spracovanie)

Poslednou výskumnou otázkou bola analýza žiadostí, v rámci ktorých **neboli žiadateľom poskytnuté všetky** údaje. Celkovo v 84 prípadoch pracovníci informačného servisu pracoviska v Prešove nemohli úplne vyhovieť žiadateľom o údaje. Najčastejším dôvodom neposkytnutia bola požiadavka na dôverné údaje (19,0 %), nasledovali požiadavky na údaje za katastrálne územia miest (12,0 %), údaje za

obce (16,6 %, tieto sa publikujú až od roku 2005). Ďalej žiadali údaje za obdobie (6,0 %), ktoré ešte nebolo spracované, resp. nevedeli dostatočne špecifikovať požiadavku (2,4 %). Veľa bolo požiadaviek, ktoré sa vôbec nezisťujú v štatistike cestovného ruchu (miestna daň za ubytovanie, návštevníci wellness podľa krajiny trvalého pobytu, veková štruktúra návštevníkov, lyžiarske strediská, vleky, najnavštevovanejšie pamiatky, vidiecky turizmus, horská turistika a iné). Z hľadiska typu žiadateľa, ktorým neboli poskytnuté všetky údaje, ich bolo najviac medzi skupinou študenti (59,5 %), učitelia, doktorandi (14,3 %), samospráva, štátna správa (13,1 %), združenia, neziskové organizácie (9,5 %) a ostatní (3,6 %).

ZÁVER

Údaje resp. informácie a zvlášť tie kvalitné, aktuálne a dôveryhodné, predstavujú v súčasnosti veľmi dôležitú strategickú komoditu. Kto nimi disponuje, vie ich analyzovať a interpretovať, môže prijať v správnom čase potrebné rozhodnutia. K tejto skupine údajov patria jednoznačne štatistické dáta. Spĺňajú všetky vyššie spomenuté atribúty a na viac sú fundovane poskytované odbornou inštitúciou – štatistickým úradom, ktorý garantuje ich kvalitu. Na to, aby mala celá táto agenda zmysel (teda zber, získavanie, spracúvanie, šírenie a poskytovanie údajov), je potrebná aj druhá strana, ktorou sú žiadatelia resp. „spotrebitelia“ tejto služby a ich požiadavky smerované na štatistický úrad. A práve na tento fakt bola zameraná pozornosť a hodnotenie realizované na základe dostupných údajov o žiadateľoch, ktorí adresovali svoje požiadavky na informačný servis Pracoviska ŠÚ SR v Prešove. Z tohto hodnotenia vzišlo niekoľko inšpirujúcich zistení.

V prvom rade, v súlade so súčasným trendom digitalizácie a zvyšovania dostupnosti štatistických dát a nových databáz v rámci internetového rozhrania, klesá počet žiadostí (takmer o 2/3) smerovaných priamo na informačný servis pracoviska v Prešove. Tento trend je vítaný, pretože odbremeňuje činnosť štatistického úradu a zároveň umožňuje užívateľom vytvárať si vlastné štatistické zostavy priamo z webového portálu úradu. Zvyšujúca sa digitálna gramotnosť sa prejavila aj v prevládajúcej elektronickej komunikácii žiadateľov so štatistickým úradom, kde viac ako 4/5 žiadostí bolo vybavených prostredníctvom elektronickej pošty.

Ďalším dôležitým zistením bola štruktúra žiadostí podľa štatistických okruhov. V tomto zmysle bolo zistených najviac požiadaviek z oblasti cestovného ruchu (27,5 %), čo len potvrdzuje správnosť zamerania pracoviska v Prešove na túto oblasť. Súčasne sa potvrdil aj predpoklad závislosti početnosti výskytu územia v žiadostiach a jeho atraktívnosti. Najčastejšie sa vyskytovali požiadavky na údaje za územie s nadregionálnym a medzinárodným významom v oblasti cestovného ruchu a preto sa okres Poprad ako súčasť Tatranského regiónu CR vyskytol v každej piatej žiadosti, pričom aj údaje za ďalšie okresy z tejto oblasti boli tiež často požadované. Z hľadiska ukazovateľov v cestovnom ruchu najžiadanejším z nich bol po-

čet prenocovaní (cca 70 % požiadaviek), ktorý úzko korešpondoval so zakladaním krajských a oblastných organizácií cestovného ruchu.

Aj časové rozloženie žiadostí počas jednotlivých mesiacov roka má svoje zákonitosti a každoročne sa iba s menšími obmenami opakuje. Tradične najväčší záujem o štatistické dáta je počas prvého polroka (viac ako 70 % zo všetkých žiadostí), v rámci ktorého výrazne dominujú mesiace február, marec, apríl (viac ako 50 % zo všetkých požiadaviek). Je to spôsobené jednak finalizáciou záverečných prác u študentov ako aj so zverejňovaním ročných údajov za obdobie predchádzajúceho roka (napr. ostro sledovaná priemerná mesačná mzda).

Najpočetnejšiu skupinu podľa typu žiadateľa pravidelne tvoria študenti (44,7 %), ktorí spoločne so samosprávou, štátnou správou (19,9 %) a neziskovými organizáciami (15,4 %) tvoria gro všetkých žiadostí. A práve študenti a ich žiadosti súvisiace s ich záverečnými prácami tvoria hlavný „nával“ žiadostí na prelome zimného a jarného obdobia. Ak k tomu ešte prirátame, že 4/5 žiadateľov v skupine študentov tvoria ženy, je zrejmé, že v štruktúre podľa pohlavia žiadateľa ako ďalšieho parametra budú dominovať ženy až s 2/3 podielom.

Zaujímavým zistením v rámci výskumu bola aj frekvencia podávania požiadaviek z cestovného ruchu od toho istého žiadateľa. Signalizuje potrebu opätovného získavania štatistických dát a budovanie si pravidelného kontaktu s pracoviskom štatistického úradu vyjadreného mierou spokojnosti žiadateľa. Aj tu platí zásada, že cieľom každého poskytovateľa služieb je uspokojiť a udržať si „zákazníka“. Preto, napriek až 402 žiadostiam z oblasti cestovného ruchu, bol reálny počet žiadateľov iba 257 a niektorí z nich (70) podali požiadavku minimálne dva a viackrát. Vracajúcimi sa žiadateľmi s najväčšou frekvenciou podávania (minimálne dve požiadavky od jedného žiadateľa) predstavovali učitelia a doktorandi (77,8 % žiadateľov), ktorí tieto údaje využívajú v rámci svojej edukačnej činnosti a vo vedeckom výskume.

Poslednou, nie však významom, bola analýza žiadostí, v rámci ktorých neboli žiadateľom poskytnuté všetky požadované údaje. Išlo celkovo o 84 prípadov, kedy nebolo možné z rôznych dôvodov úplne vyhovieť žiadateľom o údaje. Výsledky z tejto oblasti sú veľmi hodnotné pre štatistický úrad, pretože na základe toho bude môcť v budúcnosti vylepšiť a prispôsobiť svoje portfólio štatistických produktov a služieb potrebám a očakávaniam používateľov štatistických údajov.

Na základe uvedených poznatkov je možné konštatovať, že poznanie štruktúry žiadostí a charakteristiky žiadateľov je veľmi dôležitým elementom pre zefektívnenie fungovania štatistického úradu ako inštitúcie a poskytovania údajov pre širšiu verejnosť. Je potrebné poznať, na ktorú skupinu údajov je potrebné sa zamerať, kedy je pravdepodobné očakávať hlavný nápor žiadostí, odhadnúť na základe typu žiadateľa jeho potreby, či už ide o študenta, pracovníka samosprávy, štátnej správy alebo podnikateľa, resp. predpokladať, či sa daný žiadateľ v budúcnosti opäť obráti na štatistický úrad so svojou požiadavkou.

Je tiež dôležité poznamenať, že napriek trendu postupného znižovania počtu žiadostí, paralelne rastú nároky žiadateľov na rozsah požadovaných údajov (z územného aj časového hľadiska) a zároveň počet požiadaviek do najnižšej úrovne územného členenia (na úroveň obcí). Súčasne ruka v ruke s modernizáciou internetového portálu a sprístupnením nových databáz rastie potreba odborného a metodického usmerňovania žiadateľov pri získavaní špecifických, nie bežne publikovaných údajov. No vždy tu bude prítomná potreba odborne zdatnej a fundovanej osoby v podobe pracovníka štatistického úradu, ktorý metodicky usmerní, ochotne pomôže a poradí ako správne vnímať štatistické dáta, ako s nimi pracovať a následne ich vyhodnocovať pre ten ktorý účel.

Acknowledgement

This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-15-0306, scientific project KEGA 011PU-4/2017 „*Integration of teaching and increase of the content coherence of the related disciplines of the specialized module of Regional development and regional policy*“ and this article is the result of the Project implementation: *University Science Park TECHNICOM for Innovation Applications Supported by Knowledge Technology - II. phase, ITMS: 313011D232, supported by the Research and Innovation Operational Programme funded by the ERDF.*

LITERATÚRA

- BELLINGER, G., CASTRO, D., MILLS, A. (1997). *Data, Information, Knowledge and Wisdom*. [online] dostupné na: <http://www.systems-thinking.org/dikw/dikw.htm> cit.: 3.10.2016
- DAVENPORT, T.H., PRUSAK, L. (1998): *Working Knowledge: How Organizations Manage. What They Know*. Boston, MA: Harvard Business School Press, pp. 2-4
- HORÁKOVÁ, J., KELEMEN, J., BERKA, P., BUREŠ, V., HVORECKÝ J., MIKULECKÝ, P. (2007). *Pozvanie do znalostnej spoločnosti (Introduction to the Knowledge Society)*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition (Wolters Kluwer), ISBN 978-80-8078-149-1, 265 s.
- HURWITZ, J., NUGENT, A., HALPER, F., KAUFMAN, M. (2013). *Big Data For Dummies*. Hoboken: John Wiley & Sons, 978-1-118-50422-2, 336 p.
- HVINGEL, L., BAANER, L., SCHRODE, L. (2014). Mature e-Government based on spatial data – legal implications. *International Journal of Spatial Data Infrastructures Research*, Vol. 9, pp. 131-149
- CHALUPA, P., JANOUŠKOVÁ, E. (2014). Ekonomický vývoj, špecifika cestovného ruchu v Českej republike. *Acta facultatis studiorum humanitatis et naturae Universitas Prešoviensis, Prírodné vedy, Folia geographica*, Volume 56, No.1, FHPV PU Prešov, ISSN 1336-6157, pp. 5-18

- CHOO, C. W., DETLOR, B., TURNBULL, D. (2000). *Web Work, Information Seeking and Knowledge Work on the World Wide Web*. The Structure and Dynamics of Organizational Knowledge, Springer Science+Business Media Dordrecht, p. 30
- IVANIČ, J., NAVRÁTILOVÁ, D., VALIŠ, J., ZAHN, O. (2005). *Nové prístupy v zbere a poskytovaní priestorových informácií v kontexte INSPIRE*. Zborník z medzinárodnej konferencie „Geodetické siete a priestorové informácie“, Podbanské, 24.–26. október 2005
- KITCHIN, R. (2013). Big data and human geography: Opportunities, challenges and risks. *Dialogues in Human Geography*, 3 (3), pp. 262-267
- KITCHIN, R. (2014). *The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences*. SAGE Publications, ISBN 978-1-4462-8747-7, 221 p.
- KLAMÁR, R., MIKA, M. (2015). Foreign Tourism in the Regions of Slovakia With a Focus on Polish Visitors. *Acta facultatis studiorum humanitatis et naturae Universitas Prešovensis, Prírodné vedy, Folia geographica*, Volume 57, No.2, FHPV PU Prešov, ISSN 1336-6157, pp. 40-60
- KOGUT, B., ZANDER, U. (1992). Knowledge of the Firm. Combinative Capabilities and the Replication of Technology. *Organization Science*, Vol. 3, No. 3, pp. 383-397
- MATLOVIČOVÁ, K., SOVIČOVÁ, I., MALINOVSKÝ, B. (2012). TURIZMUS HOLANDSKA. Analýza vybraných ukazovateľov. *Acta facultatis studiorum humanitatis et naturae Universitas Prešovensis, Prírodné vedy, Folia geographica* 19, Volume 54, FHPV PU Prešov, ISSN 1336-6157, pp. 171-183
- MATLOVIČOVÁ, K., KLAMÁR, R., MIKA, M. (2015). *Turistika a jej formy*. Prešovská univerzita. Prešov, ISBN 978-80-555-1530-4, 550 s.
- MURRAY, R., LARRY, J. (1999). *Schaum's Outline of Theory & Problems of Statistics*. 3rd EDITION, Larry J. Stephens, McGraw-Hill, New York, Chapter 1, p. 1
- NONAKA, I., TAKEUCHI, H. (1995). *The Knowledge-creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. Oxford University Press, New York, pp. 57-58
- PAWLUSIŃSKI, R. (2015). International Inbound Tourism to the Polish Carpathians – the Main Source Markets and their Growth Opportunities. *Acta facultatis studiorum humanitatis et naturae Universitas Prešovensis, Prírodné vedy, Folia geographica*, Volume 57, No.2, FHPV PU Prešov, ISSN 1336-6157, pp. 16-29
- QUIGLEY, E., J., DEBONS, A. (1999). *Interrogative Theory of Information and Knowledge*. In Proceedings of SIGCPR '99, ACM Press, New Orleans, LA., pp. 4-10
- SPRÁVA O ČINNOSTI PRACOVISKA ŠÚ SR v PREŠOVE za roky 2011, 2012, 2013, 2014, 2015
- STADTRUCKEROVÁ, E., KLIMOVÁ, J., VOLKER, C., SCHWILL, A. (1991). *Lexikón Informatiky*. Bratislava, SPN, ISBN 80-08-00755-9, 544 s.
- SUJA, R. (2014). *Big Data*. Infostat, Version 5.03, 18.12.2014, pp. 40-46
- VEREŠOVÁ, M., ČEREŠNÍK, M. (2013). *Výsledky vzdelávania a ich implementácia do študijných programov*. UKF, Nitra, s. 7

SUMMARY

STATISTICAL DATA FOR TOURISM IN THE CONTEXT OF THEIR APPLICANT'S NECESSITIES AND EXPECTATIONS

The report concentrates on the specific group of data, which, by their character, are verified, trustworthy and up-to-date, and focuses on the problematic of tourism statistical data. Though, it does not cover the analysis of chosen statistical indicators but detailed attention is concentrated on the less traditionally evaluated element, which is on applicants and their requests directed to the informational service of the statistical office in the period from 2011 to 2015 with emphasis on the area of tourism. Within the frame of the empirical research, there was used the method of content analysis of text documents (requests for administration of statistical data with a file number). Considering the extent of the available records, the whole set of 1 462 applications in the range of the last 5 years has been investigated.

In the paper, the structure of submitted applications is monitored, based on various criteria such as e.g. the influence of seasonality, the structure in dependence on group and gender of applicants, rate of occurrence of the individual areas, frequency of requests from the same applicant, as well as the domain of data not provided to applicants. These tourism data are the subject of interest of a broad spectrum of users (organs of state and local administration, companies, non-profit organizations, associations, academic researchers, students, media and public).

Regarding the evolution of the number of requests directed to the office since 2011 (416 applications), there has been registered gradual decrease up to the level of 160 requests in 2015. The mentioned trend, however, is not the result of the eventual drop of the interest in statistical data, but foremost of their increasing availability on the office's website, enabling of the new databases (DATAcube, STATdat), which, at the same time, allows to create own structure of tables with respect to time and area classification.

Increasing digital literacy also manifested in the prevalence of electronic communication of requesters with the statistical office, when more than 4/5 of requests have been processed via e-mail.

Of the total number of requests (1 462), most of them regarded tourism: 27,5 % (402). Most often appeared requests for data concerning areas with over-regional and international importance in tourism (e.g. data for Poprad district has been demanded in every fifth request). Regarding the type of indicator, the most requested was information on the number of stay-overs (almost 70 % of cases), which narrowly corresponded to foundation of regional organizations of tourism.

Moreover, the time distribution of applications during the individual months had its regularity. Traditionally, the greatest interest for statistical data was in the first half-year (more than 70 % of total), within the framework of which strongly dominates February, March and April (more than 50 % of total). This is caused, on one hand, by finali-

zation of the final works by students as well as by publication of the annual data for the previous year (e.g. the closely watched average monthly salary).

The most numerous group, according to the type of the applicant, is traditionally made up by students (44,7 %), who, together with the state and local administration (19,9 %) and non-profit organizations (15,4 %) make the majority of requests. As per the gender of applicants, women strongly dominated with a share of 2/3.

An interesting discovery has been the frequency of requests from the same applicant. Despite the total of 402 requests regarding tourism, the real number of applicants was 257 and, thus, some of them (70) submitted a request at least twice.

The number of requests to which there have not been provided, for various reasons, all the requested data was 84.

Based on the listed findings, it is possible to assert that the knowledge of the structure of requests and characteristics of applicants is a very important element in making the statistical office's functioning as an institution and data providing to public more effective. At the same time, the discovered information regarding some of the unsatisfied requests could serve as a motif for broadening of the portfolio of the watched indicators in tourism.

PODMIENKY ROZVOJA WILDLIFE WATCHING TURIZMU NA SLOVENSKU

Súčasný stav ponuky wildlife lokalít

CONDITIONS FOR WILDLIFE WATCHING TOURISM DEVELOPMENT IN SLOVAKIA

Current Status of Wildlife Areas Offer

Natália KOŠČOVÁ^{A*}, Mária KOŠČOVÁ^B

Received: December 4, 2016 | Revised: December 18, 2016 | Accepted: March 12, 2017

Abstract

This article is focused on a wildlife watching tourism that is associated with the observation of living nature and its components - flora and fauna. In the world it records high growth and offer of wildlife products and destinations is increasing. This type of tourism represents just a small part in the tourism offer in Slovakia, but in terms of natural conditions for its development it has a very good assumptions. Therefore, the development of tourism can contribute to the attractiveness of Slovak tourism offer, as well as regional development. It describes the current offer of wildlife locations in Slovakia that are offered by a Slovak and foreign travel agencies and tour operators. The locations are evaluated in terms of geographic location, of observed kinds of fauna and flora and offer of tour operators products.

Key words

Wildlife tourism, wildlife holiday, wildlife watching, birdwatching, tourism offer

ÚVOD

Tak ako v každej oblasti života, tak aj v cestovnom ruchu je trendom dnešnej doby byť viac ekologickejší a priateľský k životnému prostrediu. Moderní turisti upúšťajú od klasického masového turizmu, pasívneho relaxu a vyhľadávajú aktívne formy turizmu, cestovanie do prírodných oblastí, pozorovanie života v prírode a aktivity, ktoré nielen uspokojia turistického ducha človeka, ale tiež prispievajú k rozšíreniu vedomostí o zaujímavé poznatky. V tomto zmysle sú čoraz viac preferované nové formy turizmu - prírodný turizmus a ekoturizmus. Medzi súčasné trendy turizmu vo svete patrí wildlife watching turizmus, ktorého podstatou je pozorovanie a spoznávanie živej prírody a procesov, ktoré sa v nej neustále odohrávajú

A* University of Prešov, 17. novembra 1, 08001 Prešov, Slovakia
natalia.kosco@gmail.com (corresponding author)

B Technical University of Košice, Letná 9, 042 00 Košice, Slovakia
maria.kosco@gmail.com

(Shackley 1996, Higginbottom et al. 2004, Tapper 2006). Je to forma turizmu úzko súvisiaca s ekoturizmom a tiež podporujúca jeho princípy. Tak ako ekoturizmus, aj wildlife watching turizmus je založený na princípoch udržateľného turizmu a predstavuje zodpovedné cestovanie do prírodných oblastí, ktoré je ohľaduplné k životnému prostrediu a zlepšuje kvalitu života lokálneho obyvateľstva. Základná vlastnosť je udržateľnosť a primeranosť daným podmienkam prostredia s ohľadom na stabilitu existujúcich ekosystémov a využívania dostupných prírodných zdrojov (Tapper 2006, Delfina Rossi Silvano 2015).

V turistickej praxi vo svete je pre tento druh turizmu používaný pojem „wildlife tourism“ alebo „wildlife watching tourism“ (Koščová 2015). V literatúre je wildlife turizmus označovaný aj ako prírodný turizmus - „nature tourism“ alebo ako súčasť prírodného turizmu. (ROE et al. 1997). Primárne ciele prírodného turizmu sú definované ako návšteva a poznávanie prírodne cenných území prostredníctvom aktivít, ktoré nenarúšajú jeho integritu a charakter. Základom jeho rozvoja je nenarušené alebo len čiastočne zmenené prírodné prostredie (Matlovičová a kol. 2015). Takéto prostredie môže byť zaradené medzi cieľové lokality - „wildlife lokality“ v produktoch prírodného alebo wildlife turizmu. Predmetom záujmu wildlife watching turizmu sú rastlinné a živočíšne druhy a ich spoločenstvá.

Všeobecne wildlife turizmus môžeme definovať ako formu cestovného ruchu, ktorá smeruje do prírodných lokalít a jej podstatou je pozorovanie a spoznávanie prírody a života v nej. Rozsah aktivít tejto formy turizmu sa líši najmä v závislosti od prírodných pomerov danej krajiny. Základnou podmienkou rozvoja wildlife turizmu je atraktívne prírodné prostredie s prirodzeným výskytom významnej fauny a flóry (ROE et al. 1997, Higginbottom et al. 2004).

Na Slovensku je spomínaná forma turizmu relatívne novým pojmom, v začiatkoch rozvoja. Predpoklady pre rozvoj tohto druhu turizmu sú veľmi dobré. Slovensko je krajina s rozmanitými biotopmi a vysokou rôznorodosťou živých organizmov (Koščová 2013). O unikátnosti slovenskej prírody svedčí aj 1 128 chránených území národnej sústavy, 382 území európskeho významu a 41 chránených vtáčích území. Na území Slovenska sa nachádzajú chránené územia: 9 národných parkov, 14 chránených krajinných oblastí, 383 prírodných rezervácií, 219 národných prírodných rezervácií, 60 národných prírodných pamiatok, 230 prírodných pamiatok, 181 chránených areálov. Do svetovej siete biosférických rezervácií programu UNESCO Človek a biosféra sú zaradené 4 chránené územia - Slovenský kras, Vysoké Tatry, Východné Karpaty a Poľana. Navyše na Slovensku sa nachádza 14 lokalít zaradených podľa Dohovoru o ochrane mokradí (Ramsarský dohovor) do zoznamu mokradí s medzinárodným významom, najmä ako biotopy vodného vtáctva a 2 prírodné lokality zaradené do zoznamu Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO - Karpatské bukové pralesy a jaskyne Slovenského krasu. V hodnotení indexu biodiverzity sa Slovensko umiestňuje na 1. miesto v Európe. Vysoká biodiverzita je podmienená rôznorodosťou biotopov. Na Slovensku sa vyskytuje 9 základ-

ných typov biotopov: lesné, sladkovodné, skalné, slanomilné, trávnaté, pieskové, rašeliniská, vresoviská a kroviny. Za európsky významné biotopy bolo vybraných 66 (MŽP 2014). Veľká časť druhovej rozmanitosti sa viaže na lesné ekosystémy. Na území Slovenska sa zachovali človekom v minimálnej miere narušené lesné komplexy s pôvodným drevinovým zložením, mnohé s rázom pralesa (Pralesy.sk), ktoré predstavujú významný potenciál wildlife lokalít. Významné pre wildlife turizmus a birdwatching sú chránené vtáčie územia (Koščová 2013), ktoré boli vytvorené na ochranu ohrozených vtáčích druhov a ich biotopov v Európe. Na Slovensku je ich 41, vyhlásené sú pre druhy európskeho významu, ktoré na danom území hniezdia alebo migrujú (MŽP 2014).

Prírodné podmienky Slovenska ako primárne ciele rozvoja wildlife turizmu, množstvo atraktívnych prírodných lokalít a chránených území, predstavujú vysoký potenciál pre ich využívanie ako wildlife lokalít na základe princípov udržateľného rozvoja regiónov a ochrany prírody. Analýzou wildlife lokalít sa zoberá nasledujúca časť príspevku. Problematika riešenej témy a ciele príspevku sú zamerané na mapovanie súčasného stavu ponuky wildlife lokalít na Slovensku.

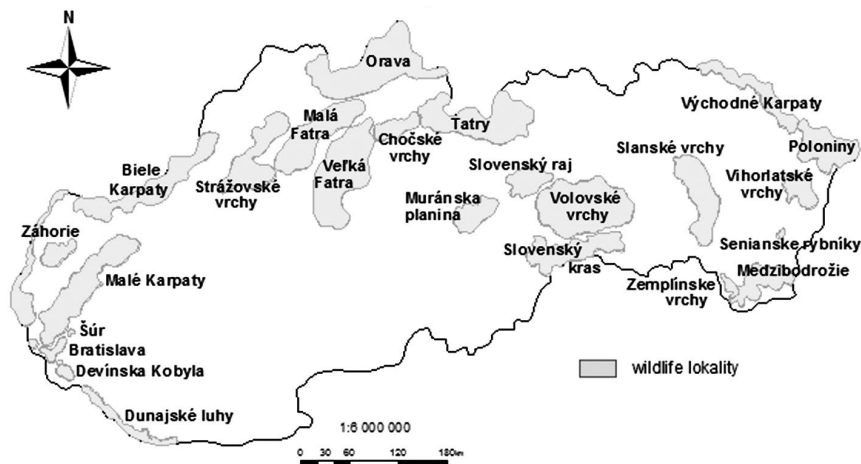
METODIKA

Analýza súčasného stavu ponuky wildlife lokalít na Slovensku bola zameraná na mapovanie lokalít z hľadiska geografickej polohy, pozorovaných cieľových druhov fauny a flóry, ponuky turistických produktov slovenských a zahraničných tour operátorov. Súčasný stav wildlife ponuky na Slovensku bol hodnotený na základe propagovanej ponuky. Okrem zverejnenej ponuky, wildlife služby občas poskytujú aj ďalšie organizácie (napr. správy národných parkov), ktoré ich nemajú ako hlavnú náplň, otvorene ich neponúkajú a nepropagujú. Z dôvodu nedostatočných informácií, takéto služby neboli zaradené do výskumu. Analýza sa uskutočnila na základe aktuálnych informačných zdrojov, internetových stránok slovenských a zahraničných cestovných kancelárií, cestovných agentúr a organizácií, ktoré ponúkajú wildlife turizmus a doterajšieho výskumu (Koščová 2013, Koščová 2014).

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Wildlife turizmus je rýchlo sa rozvíjajúca forma cestovného ruchu v zahraničí, ale na Slovensku tvorí len malý podiel v ponuke cestovného ruchu. V posledných rokoch je zaznamenávaný pomalý rozvoj, ktorý sa prejavuje vyššou ponukou wildlife produktov a vznik špecializovanej cestovnej kancelárie.

Celkovo ponuka wildlife turizmu pre cieľové lokality na Slovensku v súčasnosti predstavuje 97 produktov, z toho 64 produktov (66 %) majú v ponuke slovenské organizácie a 33 produktov (34 %) zahraničné organizácie. Východné Slovensko predstavuje najatraktívnejšiu destináciu z hľadiska ponúkaných produktov (45 produktov, 46 %) a záujmu tour operátorov. Pre západné Slovensko je vytvorených

Mapa 1 Wildlife lokality na Slovensku (vlastné spracovanie)

38 produktov (39 %), veľmi nízka ponuka je pre stredné Slovensko - 14 produktov (14 %). Cieľové lokality hodnotených turistických produktov zobrazuje mapa wildlife lokalít (Mapa 1).

Ponuka wildlife turizmu je sústredená zväčša do chránených oblastí národného aj medzinárodného významu. V súčasnej turistickej ponuke sú najpočetnejšie zastúpené lokality na východnom Slovensku. V ponuke sú lokality - Senné a Medzibodrožie, Tatry, Slovenský raj, Slovenský kras, Poloniny, Východné Karpaty, Vihorlat, Slanské vrchy, Volovské vrchy. Na strednom Slovensku cieľové lokality predstavuje Veľká Fatra, Malá Fatra, Muránska planina, Orava, Chočské vrchy, Liptov. Lokality západného Slovenska predstavujú Malé Karpaty, Biele Karpaty, Dunajské luhy, Strážovské vrchy, Záhorie a okolie Bratislavy.

Na slovenskom trhu pôsobí len niekoľko organizácií, ktoré ponúkajú wildlife turistické produkty. Najširšiu ponuku lokalít má cestovná kancelária špecializovaná na pozorovanie prírody Watching.sk a ekoturistická organizácia Ekovýlety. Jediná špecializovaná cestovná kancelária Watching.sk každým rokom rozširuje svoje aktivity, svojim produktovým portfóliom zameraným na Slovensko nezaostáva za svetom a môže byť dobrým príkladom pre vznik ďalších takýchto cestovných kancelárií v našej krajine. Druhú významnejšiu ponuku tohto druhu má organizácia zameraná na ekoturizmus - Ekovýlety. Obidve organizácie sídlia v Bratislave a aj ponuka produktov je zameraná hlavne na západné Slovensko. Chýba väčšie produktové a organizačné pokrytie hlavne stredného Slovenska. Wildlife watching turizmus majú v ponuke aj organizácie zaoberajúce sa ekoturizmom a ochranou prírody, napr. Carpatica, Slovak Wildlife Society, Liptov Active, ktoré sú zamerané predovšetkým na zahraničnú klientelu a ponúkajú len niekoľko lokalít, a to hlavne - Tatry a Slovenský kras.

V posledných rokoch sa zvyšuje záujem zahraničných turistov o pozorovanie živej prírody („wildlife watching“) na Slovensku. Slovensko ako wildlife destináciu ponúkajú najčastejšie cestovné kancelárie a agentúry vo Veľkej Británii. Nachádza sa aj v ponuke Českej republiky a USA. Najčastejšie sú navštevované lokality Vysoké Tatry, Slovenský kras a mokrade Východoslovenskej nížiny. Pozorované druhy na Slovensku predstavuje predovšetkým vtáctvo a šelmy.

Konkrétna ponuka jednotlivých skúmaných lokalít z hľadiska geografickej polohy, pozorovaných cieľových druhov fauny a flóry, ponuky produktov tour operátorov je uvedená v tabuľkách 1 - 5.

Tab. 1 Wildlife lokality na východnom Slovensku – národné parky

Lokalita	Pozorované druhy	Produkty CK
NP Slovenský kras	FAUNA Bezstavovce: modráčik čiernoškrnný, žltáčik čučoriedkový, modráčik bielopásy, modráčik bahnskový, modráčik krvavcový, súmračník čiernohnedý Obojživelníky: salamandra škvrnitá Vtáky: pôtik kapcavý, sova dlhochvostá, orol skalný, orol kriklavý, drozd kolohrivec, jariabok hôrny, krivonos smrekový, sýkorka chochlatá, murárik červenokridly, tetov, labtuška vrchovská, vrchárka červenková, muchárik bielookrý, strnádka ciavá, ďateľ bielochrbtý, výr skalný, pôtik kapcavý, jariabok hôrny, ďubník tajgový, sova dlhochvostá, muchárik malý, penica jarabá, ďubník trojprstý, orešnica perľavá, kuvičok vrbčí, glezg hrubozobý, jariabok hôrny, kuvičok vrbčí, pôtik kapcavý, sova dlhochvostá, sova obyčajná, výr skalný, ďubník trojprstý, ďateľ bielochrbtý, ďateľ prostredný, ďateľ veľký, ďateľ malý, ďateľ hnedavý, žlna zelená, žlna sivá, tesár čierny, krutohlav hnedý Cicavce: podkovár malý, podkovár veľký, netopier brvitý, netopier brandtov, netopier riasnatý, podkovár južný, netopier veľkouchý, večernica pozdňá, ucháč sivý, lietavec sťahovavý, netopier pestrý, večernica južná, večernica severská, netopier brvitý, netopier ostrouchý, netopier veľký, myška drobná, rys ostrovid, vlk dravý, medveď hnedý, sysel FLÓRA: rumenica turnianska, tučnica alpínska, plamienok alpínsky, horčičník Wittmanov, črievičník papučkový, horec Clusiov, koralica lesná, kortúza Matthioliho, poniklec biely, všivec karpatský, soldanelka karpatská Produkty CK – SK (1): Watching.sk (vtáky) Produkty zahr. CK (8): Limosa Holidays, Ecotours Wildlife Holidays, Arnika Travel, The Travelling Naturalist	9
NP Poloniny	FAUNA Cicavce: medveď hnedý, vlk dravý, rys ostrovid, zubor Produkty CK - SK: Watching.sk	1
NP Slovenský raj	FAUNA Vtáky: drop veľký, malý chriaštel, sokol rároh, orol východný, sova dlhochvostá Cicavce: medveď hnedý, rys ostrovid, vlk dravý FLÓRA Slovenského raja Produkty CK – SK (1): Baby Bear Cottage (medveď hnedý) Produkty zahr. CK (2): Limosa (vtáky), Responsible Travel (cicavce, flóra)	3

TANAP	FAUNA Bezstavovce: žltáčik čučoriedkový, modráčik bielopásy, modráčik bahnis-kový, modráčik krvavcový, súmračník čiernohnedý Obojživelníky: salamandra škvrnitá Vtáky: orol skalný, myšiak hôrny, tesár čierny, dubník trojprstý, trasochvost horský, labtuška vrchovská, vodnár potočný, oriešok obyčajný, vrchárka modrá, vrchárka červenkastá, červienka obyčajná, králik zlatohlavý, králik ohnivohlavý, sýkorka uhliarka, sýkorka chochlatá, sýkorka čiernohlavá, orešnica perlavá, čižik obyčajný, krivonos obyčajný Cicavce: medveď hnedý, vlk dravý, rys ostrovid, kamzík vrchovský tatranský, svišť vrchovský tatranský, jeleň lesný, srnec lesný, liška obyčajná, diviak lesný, veverica stromová, netopiere FLÓRA: včelník rakúsky, hadinec červený, rumenica turnianska, tučnica alpinska, plamienok alpský, horčičník Wittmanov, črievičník papučkový, horec Clusiov, koralica lesná, prvosienka najmenšia, kortúza Matthioliho, poniklec biely, všivec karpatský, soldanelka karpatská Produkty CK – SK (10): Watching.sk, Adventoura, AYGO Adventure, Slovak Wildlife Society, Baby Bear Cottage, Správa TANAPu Produkty zahr. CK (8): Ecotours Wildlife Holidays, Arnika Travel, The Traveling Naturalist, Naturetrek, Walks Worldwide, Responsible Travel,	18
-------	--	----

Zdroj: internetové stránky uvedených cestovných agentúr

Atraktívne prírodné prostredie, lokality s málo narušenou prírodou, rôznorodé lesné biotopy, 5 národných parkov, medzinárodne významné mokrade – Senianske rybníky a Medzibodrožie, prírodné pamiatky UNESCO – Karpatské bukové pralesy, vytvárajú kvalitnú základňu pre rozvoj wildlife turizmu na **východnom Slovensku**. Medzi navštevované wildlife lokality patria Tatry, NP Slovenský raj, NP Slovenský kras, NP Poloniny, CHKO Východné Karpaty, Senianske rybníky a Medzibodrožie, Vihorlatské vrchy, NPR Morské oko, Slanské vrchy a Volovské vrchy.

Súčasná ponuka (Tab. 1 - 2) predstavuje 45 produktov (46 %), z toho je 21 produktov slovenských organizácií (33 % z celkovej slovenskej ponuky). Východné Slovensko je najzaujímavejšou oblasťou Slovenska pre zahraničných tour operátorov, ktorých ponuka obsahuje 24 produktov pre túto oblasť, čo predstavuje až 73 % z celkovej zahraničnej ponuky na Slovensku. Prevažne sa vyskytuje v ponuke cestovných kancelárií a agentúr vo Veľkej Británii. Zahraničná ponuka je zameraná na TANAP, Slovenský kras, Senianske rybníky a Medzibodrožie. Vysoké Tatry predstavujú celkovo najviac ponúkanú wildlife lokalitu (18 produktov, 19 % z celkovej wildlife ponuky na Slovensku), čo vyplýva zo skutočnosti, že Tatry sú našim najvyhľadávanejším národným parkom a prírodnou lokalitou s atraktívnou prírodou, živočíšnymi a rastlinnými druhmi, kvalitnou propagáciou a s najlepšie vybudovanou materiálno-technickou základňou. K významným lokalitám patrí aj Slovenský kras (9 produktov) a medzinárodne významné mokrade s výskytom širokého spektra vodného vtáctva – Senianske rybníky a Medzibodrožie (6 produktov). Tieto mokrade patria medzi medzinárodne významne lokality pre birdwatching ako lokality

Tab. 2 Wildlife lokality na východnom Slovensku

Lokalita	Pozorované druhy	Produkty CK
oblasť Senianskej depresie a Medzibodrožia	FAUNA Bezstavovce: jasoň chochlačkový, pestroň vlkocový, vidlochvost ovocný, ohniváček veľký, modráčik krvavcový, modráčik čiernoškrvný, modlivka zelená, roháč veľký, fúzač veľký Obojživelníky: kunka červenobruchá, skokan zelený, skokan ostropyský, skokan rapotavý, rosnička zelená, mlok bodkovaný, mlok dunajský, korytnačka močiarna Ryby: čik európsky Vtáky: beluša veľká, beluša malá, volavka purpurová, bučiak veľký, bučiačik močiarny, lyžičiar biely, chochlačka bielooká, orliak morský, orol kráľovský, kaňa močiarna, žeriav popolavý, chrapkáč poľný, šabliarka modronohá, brehár čiernochvostý, čorík bahenný, kúvik obyčajný, včelárik zlatý, strakoš kolesár, svrčiak riečny, svrčiak slávikovitý, slávik veľký, hrdzavka potápavá, bocian biely, bocian čierny, chavkoš nočný, hvizdák veľký, kalužiak červenonohý, brehár čiernochvostý, tesár čierny, ďateľ bielochrbtý, pôtik kapcavý, výr skalný, sova dlhochvostá, orol kriklavý, tetov holniak, jariabok hôrny, dubník tajgový, murárik červenokrídly, bučiačik močiarny, orešnica, penica jarabá, červenák karmínový, trasochvost žltohlavý, sokol rároh, kuvičok vrabčí, dudok chochlatý Cicavce: vydra riečna, bobor európsky, los mokradový, šakal zlatý, psík medvedíkovitý, mačka divá FLÓRA: korunkovka strakatá, bleduľa letná, okrasa okolkatá, leknok biele, leknica žltá, salvinia plávajúca, vstavač úhladný, fialka nízka Produkty CK – SK (3): Carpatica, Watching.sk (vtáky) Produkty zahr. CK (3): Naturetrek, Limosa Holidays, Arnika Travel	6
CHKO Východné Karpaty	FAUNA Cicavce: medveď hnedý, vlk dravý, jelen lesný, bobry, lišky Produkty CK – SK: Carpatica	2
CHKO Vihorlat	FAUNA Vtáky: beluša veľká, beluša malá, volavka purpurová, bučiak veľký, bučiačik močiarny, lyžičiar biely, chochlačka bielooká, orliak morský, kaňa močiarna, žeriav popolavý, chrapkáč poľný, šabliarka modronohá, brehár čiernochvostý, čorík bahenný, kúvik obyčajný, včelárik zlatý, slávik veľký, hrdzavka potápavá, bocian biely, bocian čierny, chavkoš nočný, hvizdák veľký, kalužiak červenonohý, brehár čiernochvostý, kúdelníčka lužná, muchárik bielokrý, muchárik malý, tesár čierny, ďateľ bielochrbtý, ďateľ hnedkavý, pôtik kapcavý, výr skalný, sova dlhochvostá, orol kriklavý, tetov holniak, jariabok hôrny, dubník tajgový, murárik červenokrídly, bučiačik močiarny, penica jarabá, červenák karmínový, trasochvost žltohlavý Produkty CK – SK (2): Watching.sk Produkty zahr. CK (1): Arnika Travel	3
Slanské vrchy	FAUNA Cicavce - netopiere: podkovár južný, lietavec sťahovavý, netopier pestrý, večernica južná, večernica severská, netopier veľkouchý, netopier brvítý, netopier ostrouchý, netopier veľký Produkty zahr. CK: Arnika Travel	1

Volovské vrchy	FAUNA Vtáky: jariabok hôrny, kuvičok vrabčí, pôtik kapcavý, sova dlhochvostá, výr skalný, dubník trojprstý, ďateľ bielochrbtý, ďateľ prostredný, ďateľ veľký, ďateľ malý, ďateľ hnedkavý, žlna zelená, žlna sivá, tesár čierny, krutohlav hnedý Cicavce - netopiere: podkovár južný, lietavec sťahovavý, netopier pestrý, večernica južná, večernica severská, netopier veľkouchý, netopier brvitý, netopier ostrouchý, netopier veľký Produkty CK – SK (1): Watching.sk (vtáky) Produkty zahr. CK (1): Arnika Travel (netopiere)	2
-----------------------	--	----------

Zdroj: internetové stránky uvedených cestovných agentúr

významného výskytu vodného vtáctva - 283 druhov vtáctva v CHVÚ Senianske rybníky a 212 druhov v CHVÚ Medzibodrožie.

Na východnom Slovensku je aj najširšia ponuka cieľových druhov, ktorá zahŕňa široké spektrum pozorovaných druhov. Východné Slovensko má v produkto-
vom portfóliu aj najväčší počet cestovných kancelárií a organizácií - 6 slovenských
a 8 zahraničných. Ponuka wildlife turizmu je zameraná predovšetkým na zahra-
ničných klientov, ponuka pre domáci turizmus je minimálna. Napriek unikátnym
prírodným podmienkam a najvyššej wildlife ponuke, na východnom Slovensku ne-
pôsobí špecializovaná cestovná kancelária alebo agentúra zameraná na prírodný
a wildlife watching turizmus.

Na **strednom Slovensku** (Tab. 3 – 4) wildlife turizmus ponúka najmenší počet
lokalít v počte 6, ktoré sú súčasťou 14 produktov (7 produktov slovenských organi-
zácií a 7 zahraničných organizácií), čo predstavuje 14 % podiel na celkovej ponuke.
Túto oblasť majú v ponuke len 3 slovenské (Watching.sk, Carpatica, Liptov Active)
a 2 zahraničné organizácie (Arnika Travel – ČR, Naturetrek – GB). Stredné Slovensko
je v súčasnosti zatiaľ neobjaveným územím pre wildlife tour operátorov, ale výsky-
tom vysoko hodnotných prírodných lokalít, atraktívnych živočíšnych a rastlinných
spoločenstiev, rôznorodých biotopov predstavuje významný potenciál pre rozvoj
wildlife turizmu.

K wildlife lokalitám v súčasnej ponuke na strednom Slovensku patria národné
parky Muránska planina, Malá Fatra, Veľká Fatra (Tab. 3) a CHKO Horná Orava, Choč-
ské vrchy a Liptov (Tab. 4). Najväčšia ponuka produktov je pre NP Malá Fatra (4), za-
hraničná ponuka je zameraná najmä na NP Veľká Fatra a Chočské vrchy. V ponuke
je predovšetkým pozorovanie vtáctva – birdwatching.

Na **západnom Slovensku** (Tab. 5) pôsobia 2 slovenské organizácie - špeciali-
zovaná cestovná kancelária zameraná na wildlife turizmus Watching.sk a ekoturis-
tická organizácia Ekovýlety, ktorých portfólio tvorí 36 produktov, predovšetkým
výlety a krátkodobé pobyty zamerané hlavne na okolie Bratislavy. Západné Slove-
nsko majú v ponuke aj 2 zahraniční tour operátori - Limosa Holidays (Veľká Británia),
Arnika Travel (Česká republika). Ponuka wildlife produktov na západnom Slovensku

Tab. 3 Wildlife lokality na strednom Slovensku – národné parky

Lokalita	Pozorované druhy	Produkty CK
NP Muránska planina	FAUNA Vtáky: hlucháň hôrny, sokol sťahovavý, orol skalný, kuvičok vrabčí Cicavce: Norik muránsky, Hucul, medveď hnedý, vlk dravý, rys ostrovid FLÓRA: lykovec muránsky Produkty CK – SK: Carpatica	1
NP Malá Fatra	FAUNA Obojživelníky: mlok horský, mlok karpatský, kunka žltobruchá Plazy: užovka obojková Vtáky: penica slávikovitá, penica obyčajná, penica čiernohlavá, vrabec poľný, drozd trskota, drozd kolohrivý, tetrov holňiak, tetrov hlucháň, myšiarka ušatá, bocian čierny , orol kriklavý , orol skalný, sokol sťahovavý, chrapkáč poľný, močiarnica mekotavá, sova dlhochvostá, kuvičok vrabčí, pôtik kapcavý, výr skalný, dubník trojprstý, datel bielochrbtý, žlna sivá, tesár čierny, trasochvost žltohlavý , strakoš veľký, muchárík malý, muchárík bielokrký, červenák karminový, kolibiarik sykavý, glezg obyčajný, králik ohnivohlavý, sedmohlások obyčajný, svrčiak riečny, včelár lesný, haja červená, haja tmavá, orliak morský, kaňa močiarna, kaňa popolavá, jastrab krahulec, jastrab veľký, myšiak hôrny, orol kráľovský, sokol myšiár, sokol lastovičiar, sokol rároh Cicavce: srnec lesný, jeleň lesný, liška hrdzavá, zajac poľný FLÓRA: vstavačovec škvrnitý, mečík strechovitý, rosička obrátenovajcovitá, šafran karpatský, črievičník papučkový, včelník rakúsky, hadinec červený, rumenica turnianska, tučnica alpinska, plamienok alpinský, horčíčnik Wittmanov, horec Clusiov, koralica lesná, prvosienka najmenšia, kortúza Matthioliho, poniklec biely, všivec karpatský, soldanelka karpatská Produkty CK – SK (3): Watching.sk Produkty zahr. CK (1): Arnika Travel (flóra)	4
NP Veľká Fatra	FAUNA Vtáky: pôtik kapcavý, výr skalný, sova dlhochvostá, orol kriklavý, orol kráľovský, tetrov holňiak, jariabok hôrny, dubník tajgový, datel bielochrbtý, murárik červenokrídly, bučačik močiarny, chochlačka bieloooká, orešnica, penica jarabá, svrčiak riečny, muchárík bielokrký, muchárík malý, červenák karminový, trasochvost žltohlavý, strakoš kolesár, sokol rároh, kuvičok vrabčí, jariabok hôrny, dudok chochlatý, sova dlhochvostá, sedmohlások obyčajný, strakoš obyčajný, strakoš kolesár, včelárík zlatý, kaňa popolavá Produkty zahr. CK: Arnika Travel, Naturetrek	2

Zdroj: internetové stránky uvedených cestovných agentúr

pozostáva z 38 produktov, čo predstavuje 39 % z celkovej slovenskej ponuky a pokrytá je predovšetkým slovenskými tour operátormi (95 %). Zameraná je predovšetkým na domácu klientelu. Ponuka zahraničných tour operátorov je minimálna (2 produkty), najnižšia z hodnotených území.

Ponuka wildlife lokalít (Tab. 5) predstavuje reprezentatívne pokrytie územia západného Slovenska, čo vyplýva z prítomnosti špecializovaných turistických or-

Tab. 4 Wildlife lokality na strednom Slovensku

Lokalita	Pozorované druhy	Produkty CK
Liptov	FAUNA Vtáky: orol skalný, sokol sťahovavý, sovy Cicavce: medveď hnedý, vlk dravý, rys ostrovid FLÓRA: včelník rakúsky, hadinec červený, rumenica turnianska, tučnica alpinska, plamienok alpský, horčičník Wittmanov, črievičník papučkový, horec Clusiov, koralica lesná, prvosienka najmenšia, kortúza Matthioliho, poniklek biely, všivec karpatský, soldanelka karpatská Produkty CK – SK (1): Liptov Active (vtáky, cicavce) Produkty zahr. CK (1): Arnika Travel (flóra)	2
Chočské vrchy	FAUNA Vtáky: orol kriklavý, orol skalný, pôtik kapcavý, ďateľ bielochrbtý, muchárik malý, penica slávikovitá, penica obyčajná, penica čiernohlavá, vrabec poľný, drozd trskota, drozd kolohrivý, tetrov holniak, tetrov hlucháň, myšiarka ušatá, orliak morský, kršiak, sokol sťahovavý, jariabok hôrny, chrapkáč poľný, sova dlhochvostá, kuvičok vrabčí, výr skalný, tesár čierny, dubník trojprstý, krutohlav hnedý, ľabtuška vrchovská, strakoš obyčajný, muchárik bieločrky, kolibiarik syrkavý, glezg obyčajný, sedmohlások obyčajný, prhlaviar čiernohlavý, prhlaviar červenkastý, penica jarabá, sova obyčajná, pôtik kapcavý, orol kráľovský, dubník tajgový, ďateľ bielochrbtý, murárik červenokridlý, bučičik močiarny, chochlačka bielooká, červenák karminový, trasochvost žltohlavý, strakoš kolesár, sokol rároh, kuvičok vrabčí, jariabok hôrny, dudok chochlatý, sova dlhochvostá, sedmohlások obyčajný, strakoš kolesár, včelárik zlatý, kaňa popolavá Cicavce: medveď hnedý, vlk dravý, rys ostrovid FLÓRA: vstavačovec škvrnitý, mečík strechovitý Produkty CK – SK (1): Watching.sk Produkty zahr. CK (2): Arnika Travel (vtáky), Naturetrek (vtáky)	3
CHKO Horná Orava	FAUNA Vtáky: včelár lesný, haja červená, haja tmavá, orliak morský, kaňa močiarna, kaňa popolavá, jastrab krahulec, jastrab veľký, myšiak hôrny, orol kriklavý, orol kráľovský, orol skalný, sokol myšiar, sokol lastovičiar, sokol rároh, sokol sťahovavý, bocian biely, bocian čierny, chrapkáč poľný, trasochvost žltohlavý, červenák karminový, muchárik malý, muchárik bieločrky, svrčiak riečny, pôtik kapcavý, výr skalný, sova dlhochvostá, tetrov holniak, jariabok hôrny, dubník tajgový, ďateľ bielochrbtý, murárik červenokridlý, bučičik močiarny, chochlačka bielooká, penica jarabá, strakoš kolesár Produkty CK – SK (1): Watching.sk Produkty zahr. CK (1): Arnika Travel	2

Zdroj: internetové stránky uvedených cestovných agentúr

organizácií na wildlife turizmus a ekoturizmus. Medzi navštevované wildlife lokality patria: CHKO Strážovské vrchy, CHKO Biele Karpaty, CHKO Záhorie, CHVÚ Záhoriské Pomoravie, Devín, Devínska Kobyla, CHKO Malé Karpaty, CHVÚ Dunajské luhy, Bratislava a okolie. Najvyššie zastúpenie vo wildlife produktoch má CHKO Malé Karpaty (11 produktov) a CHKO Dunajské luhy (5 produktov). Vyššiu ponuku predstavujú aj menšie lokality v okolí Devína (6 produktov) a Bratislavy (6 produktov). Z hľadis-

Tab. 5 Wildlife lokality na západnom Slovensku

Lokalita	Pozorované druhy	Produkty CK
CHKO Malé Karpaty	FAUNA Bezstavovce: modlivka zelená, vidlochvost feniklový, sága stepná, májka obyčajná Plazy: jašterica zelená, slepúch lámavý, užovka hladká, užovka obojková, užovka fľkaná, užovka stromová Vtáky: bocian čierny, bocian biely, orol kráľovský, včelár lesný, včelárík zlatý, sokol sťahovavý, sokol rároh, sokol myšiar, výr skalný, sova obyčajná, myšiak hôrny, myšiak severský dudok chochlatý, žlna zelená, žlna sivá, tesár čierny, datel' hnedkavý, datel' bielochrbtý, penica jarabá, muchárik malý, muchárik bielokrký, muchár sivý, krutohlav hnedý, kavka tmavá, slávik obyčajný, strnádka obyčajná, drop veľký, vrchárka červenká, potápač malý, kormorán malý, Cicavce: muflón lesný, srnec lesný, jeleň lesný, daniel škvrnitý, zajac poľný, diviak lesný FLÓRA: scila dvojlistá, pečeňovník trojlaločný, hlaváčik jarný, ponikle veľkokvetý, kosatec nízky, kavyl' ivanov, jaseň biely, jaseň mannový, ponikle lúčny český, hmyzovník pavúkovitý, guľôčka bodkovaná, šalvia lúčna, mak pochybný juhomoravský, hadomor rakúsky, mliečnik chvojkový, kokorík voňavý, kamienka modropurpurová, neotinea počerná, vstavač obyčajný, jaseň mannový Produkty CK – SK (10): Watching.sk, Ekovýlety Produkty zahr. CK (1): Limosa Holidays	11
CHKO Biele Karpaty	FAUNA Bezstavovce: žltáček čučoriedkový, modráček bielo pásy, modráček bahnis-kový, modráček krvavcový, súmračník čiernohnedý Vtáky: muchárik malý, muchárik bielokrký, viaceré druhy datľov, žlna zelená, žlna sivá, tesár čierny, krutohlav hnedý, muchár sivý, včelár lesný, penica jarabá, glez obyčajný, drozd trskotavý, viaceré druhy sýkoriek, brhlik obyčajný Cicavce: daniel škvrnitý, muflón lesný, srnec lesný, jeleň lesný, zajac poľný, diviak lesným FLÓRA: kvetena Bielych Karpát Produkty CK – SK (2): Watching.sk, Ekovýlety Produkty zahr. CK (1): Arnika Travel (bezstavovce, flóra)	3
CHKO Záhorie, CHVÚ Záhorské Pomoravie	FAUNA Vtáky: bocian čierny, bučiak veľký, bučiak močiarny, beluša veľká, kačica hrpáčka, hrzavka potápavá, chochlačka bieloooká, lelek lesný, včelár lesný, orliak morský, orol kráľovský, haja červená, haja tmavá, sokol rároh, chriaštel' vodný, chrapkáč poľný, chriaštel' malý, chriaštel' bodkovaný, čorík čierny, včelárík zlatý, včelár lesný, datel' prostredný, žlna zelená, žlna sivá, tesár čierny, škovránik stromový, sedmohlások obyčajný, svrčiak zelenkavý, svrčiak riečny, svrčiak slávikovitý, penica jarabá, kôrovník krátkoprstý, kôrovník dlhoprstý, muchár sivý, muchárik bielokrký, slávik modrák, žltouchvost hôrny, ľabtuška hôrna, sokol myšiar, kaňa močiarna, sova obyčajná, trsteniarik veľký, Cicavce: bobor európsky Produkty CK – SK: Watching.sk, Ekovýlety	4

Devín, Devínska Kobyla	FAUNA Bezstavovce: modlivka zelená, vidlochvost feniklový, sága stepná, májka obyč. Plazy: jašterica zelená, slepúch lámavý, užovka hladká, užovka obojková, užovka fľkaná, užovka stromová Vtáky: bocian biely, včelár lesný, sokol myšiár, výr skalný, včelárík zlatý , tesár čierny, kavka tmavá, penica jarabá, slávik obyčajný, strnádka obyčajná FLÓRA: hlaváčik jarný, poniklec veľkokvetý, kosatec nízky, kavyl' ivanov, jaseňec biely, jaseň mannový, poniklec lúčny český, hmyzovník pavúkovitý, gulôčka bodkovaná, šalvia lúčna, mak pochybný juhomoravský, hadomor rakúsky, mliečnik chvojkový, kokorík voňavý, kamienka modropurpurová, neotinea počerná, vstavač obyčajný, jaseň mannový Produkty CK - SK: Watching.sk, Ekovýlety	6
CHVÚ Dunajské luhy	Vtáky: kormorán malý, orliak morský, kaňa močiarna, potápky, husi, kačice, bahniaky, čajky Produkty CK - SK: Watching.sk, Ekovýlety	5
CHKO Strážovské vrchy	Súľovské vrchy a Manínska tiesňava Produkty CK - SK: Ekovýlety	3
Bratislava a okolie	Štokeravská vápenka, Šúr, Trojhраниčný kameň Produkty CK - SK: Ekovýlety	6

Zdroj: internetové stránky uvedených cestovných agentúr

ka pozorovaných druhov, produkty obsahujú širokú škálu pozorovaných druhov fauny a flóry s najvyšším zastúpením pozorovania vtáctva.

Súčasný stav wildlife turizmu ukazuje, že wildlife ponuka na trhu je nízka a minimálne propagovaná. Výsledky prieskumu dopytu a klientskych preferencií (Koščová 2015) poukazujú na záujem verejnosti a klientov o wildlife turizmus. Predpoklady pre rozvoj z hľadiska prírodného prostredia sú veľmi dobré. Preto je dôležité venovať pozornosť kvalitnej propagácii wildlife turizmu, ale aj významných prírodných lokalít, ktorá by znamenala zvýšenie záujmu o spomínaný druh turizmu a prispela by výraznou mierou aj k zvýšeniu návštevnosti mnohých hodnotných prírodných oblastí. Úspešnosť wildlife turizmu, tak ako aj iných foriem turizmu, závisí od prepojenia ponuky s dopytom z hľadiska kvality a ceny. Dôležité je plánovanie, výber atraktívnych aktivít a ich zaradenie do vhodných lokalít, aby zaujali turistov na základe reálneho zhodnotenia dopytu na trhu. Nástrojom rozvoja je prepracovaný marketing, ktorý je podmienkou úspešného rozvoja určitej formy turizmu, ale aj destinácie. Potrebný je rozvoj destinačného manažmentu ako spôsobu systémového riadenia prírodnej lokality s účasťou organizácie ochrany prírody pre zabezpečenie rozvoja udržateľného turizmu a ochrany prírody.

ZÁVER

Wildlife turizmus je na Slovensku relatívne nová forma turizmu a tvorí len malú časť v ponuke cestovného ruchu. Prírodné podmienky, výskyt lokalít s nenarušenou prírodou, európsky významných druhov fauny a flóry, biotopmi rôznorodého charakteru vytvárajú dobré predpoklady pre rozvoj. Vhodnými a cieľovými lokalitami sú územia s vysokou zoologickou a botanickou hodnotou, chránené územia, územia európskeho významu, významné mokrade medzinárodného významu, prírodné pamiatky UNESCO, ktoré sú vo všeobecnosti značkou vysokej kvality turistického zážitku. Wildlife turizmus predstavuje turistický potenciál a možnosť pre zatraktívnenie ponuky slovenského turizmu. Je založený na princípoch udržateľného turizmu. Preto rozvoj tohto druhu turizmu môže byť prínosom pre rozvoj regiónov z hľadiska ekonomického, sociálneho a ochrany prírody.

LITERATÚRA

- ADVENTOURA. *Pozorovanie prírody*. [online]. Dostupné na: <<http://www.adventure.eu/sk/uvod/pozorovanie-prrody>> cit. 5.11.2016
- ARNIKA TRAVEL [online]. Dostupné na: <<http://www.arnikatravel.com>> cit. 10.11.2016
- AYGO SLOVAKIA. *Bear watching in Tatras, The Carpathian Mountains*. [online]. Dostupné na: <<http://www.aygoadventuretravel.com/bear-watching-tatras-slovakia-europe.html>> cit. 5.11.2016
- BABY BEAR COTTAGE [online]. Dostupné na: <<http://www.sloviakcottage.com/pozorovanie-zvierat.html>> cit. 5.11.2016
- CARPATICA [online]. Dostupné na: <<http://www.carpatica.net>> cit. 5.11.2016
- ECOTOURS WILDLIFE HOLIDAYS [online]. Dostupné na: <<http://www.ecotourswildlife.co.uk>> cit. 10.11.2016
- EKO VÝLETY [online]. Dostupné na: <<http://www.ekovylety.sk>> cit. 5.11.2016
- HIGGINBOTTOM, K. et al. (2004). *Wildlife tourism: impacts, management and planning*. Australia, Common Ground Publishing, p. 301.
- KOŠČOVÁ, M., KOŠČOVÁ, N., TKÁČOVÁ, R. (2015). Wildlife turizmus - prieskum trhu, klientskych preferencií a poznatkov zo zahraničia pre zatraktívnenie ponuky slovenského cestovného ruchu. In: *Vysokoškolská edukácia pre potreby súčasného kreatívneho podnikateľského prostredia*: zborník recenzovaných vedeckých prác s medzinárodnou účasťou. Košice: Technická univerzita, s. 134-144. ISBN 978-80-553-2221-6
- KOŠČOVÁ, N. (2014). *Wildlife turizmus - nová forma turizmu na Slovensku*. Fakulta baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií, Technická univerzita v Košiciach, 78 s.
- KOŠČOVÁ, N., KOŠČOVÁ, M. (2013). Súčasný stav a možnosti rozvoja wildlife turizmu na Slovensku. In: *Acta Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy, Folia Oecologica* 10, roč. LVII, s.75-92.

- LIMOSA HOLIDAYS [online]. Dostupné na: <<http://www.limosaholidays.co.uk>> cit. 10.11.2016
- LIPTOV ACTIVE [online]. Dostupné na: <<http://www.liptovactive.sk>> cit. 5.11.2016
- MATLOVIČOVÁ, K., KLAMÁR, R., MIKA, M. (2015). *Turistika a jej formy*. Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove, 550 s. ISBN 978-80-555 1530-4
- MŽP (2014). *Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2014*. Bratislava, Ministerstvo životného prostredia.
- NATURETREK. *Wildlife holidays in Slovakia*. [online]. Dostupné na: <http://nature-trek.co.uk/landingpage.aspx?url=wildlife-holidays-in-slovakia#.WCmsUX_JIU> cit. 10.11.2016
- PRALESY.SK. *Biodiverzita pralesov* [online]. Dostupné na: <<http://www.pralesy.sk/vyznam-pralesov>> cit. 15.11.2016
- RESPONSIBLETRAVEL.COM [online]. Dostupné na: <<http://www.responsibletravel.com>> cit. 15.11.2016
- ROE, D., LEADER-WILLIAMS, N., DALAL-CLAYTON, B. (1997). *Take only photographs, leave only footprints: The environmental impacts of wildlife tourism*. London, International Institute for Environment and Development, p. 86.
- SHACKLEY, M. (1996). *Wildlife tourism*. London, United Kingdom: International Thomson Business Press, p. 153.
- SILVANO, D. R. (2015). *Can tourism promote sustainable development and protect global wildlife?* [online]. Dostupné na: <<https://sites.utexas.edu/wildlife/2015/04/01/can-tourism-promote-sustainable-development-and-protect-global-wildlife>> cit. 15.11.2016
- SLOVAK WILDLIFE SOCIETY [online]. Dostupné na: <<http://www.medvede.sk>> cit. 5.11.2016
- SPRÁVA TANAPU. Dostupné na: <<http://spravatanap.sk/web/index.php/2012-08-24-09-59-53/monitoring-velkych-seliem-sk>> cit. 5.11.2016
- TAPPER, R. (2006). *Wildlifewatching and tourism. A study on the benefits and risks of a fast growing tourism activity and its impacts on species*. Bonn, Germany: UNEP/CMS, p. 68.
- THE TRAVELLING NATURALIST. *Spring Birding in Slovakia*. [online]. Dostupné na: <<http://www.naturalist.co.uk/tours/spring-birding-in-slovakia>> cit. 10.11.2016
- WALKS WORLDWIDE. *Your choices in Slovakia*. [online]. Dostupné na: <<http://www.walksworldwide.com/country/slovakia.html>> cit. 10.11.2016
- WATCHING.SK [online]. Dostupné na: <<http://www.watching.sk>> cit. 5.11.2016
- WILDLIFE EXTRA. *Bear watching in the High Tatras mountains of Slovakia*. [online]. Dostupné na: <<http://www.wildlifeextra.com/go/world/tatras-bears.html#cr>> cit. 10.11.2016

SUMMARY

CONDITIONS FOR WILDLIFE WATCHING TOURISM DEVELOPMENT IN SLOVAKIA

Current Status of Wildlife Areas Offer

Wildlife tourism is tourism based on the observation of nature, fauna and flora. For this type of tourism it has also used the term "nature tourism" or in the strict sense term wildlife watching tourism. Wildlife tourism records strong growth in the world. Exploring and observing nature may be the main objective of a holiday or it may be one of the popular optional excursions during summer vacations. Interest in wildlife watching with a professional guide is increasing. With the significant growth of wildlife tourism in the world the number of travel agencies offering a wide range of wildlife products is growing too.

Wildlife tourism in Slovakia is a relatively new form of tourism represents only a small part of the tourist wick represents only a small part of the range of tourism products. The most advanced form of wildlife tourism is birdwatching. Conditions for the development of this kind of tourism are very good in Slovakia. Slovakia has a huge potential for the development of wildlife tourism in terms of natural conditions - the existence of areas of unspoiled nature, high biodiversity, diverse habitats, the occurrence of significant European species of fauna and flora. Suitable and target locations are areas of high zoological and botanical value, protected areas, Sites of Community Importance, important floodplains of the Ramsar sites. The largest number of sites in the current tourist offer are in eastern Slovakia.

In addition to the district - Senne and Medzibodrožie, Tatras, Slovak Paradise, Slovak Karst, Poloniny, Eastern Carpathians, Vihorlat, Slanské hills, Volovské hills. Locations that are offered - Senné Ponds and Medzibodrožie, High Tatras, Slovak Paradise, Slovak Karst, Poloniny, Eastern Carpathians, Vihorlatské mountains, Slanské mountains and Volovské mountains. In central Slovakia are offered - Veľká Fatra Mountains, Malá Fatra Mountains, Muránska planina plateau, Upper Orava, Choč Mountains, Liptov. Locations in Western Slovakia - the Small Carpathian Mountains, White Carpathians, Danube floodplains, Strážovské Mountains, Záhorie, Bratislava and surroundings.

Despite a wider range of sites the number of offered products is low. On the Slovak market, there are only a few organizations that offer wildlife tourism products. Widest range of locations has a travel agency specialized in the observation of nature Watching.sk and ecotourism organization [Ekovýlety](http://Ekovýlety.sk). Wildlife products also have organizations involved in eco-tourism and nature conservation for example [Carpatica](http://Carpatica.sk), [Slovak Wildlife Society](http://SlovakWildlifeSociety.sk), [Liptov Active](http://LiptovActive.sk). These offers only a few localities, mainly - High Tatras and Slovak Karst. They are focused mostly on foreign clients.

In recent years, the interest of foreign tourists in wildlife watching in Slovakia is increasing. Slovakia as a wildlife destination or "wildlife holiday" is provided most often by travel agencies in the UK. Slovakia is also included in the offers of the Czech Republic and the USA. The most visited sites are the High Tatras, Slovak Karst and wetlands of the Východoslovenská nížina lowland. From the observed species are the most common birds - eagles, falcons, woodpeckers, owls, bats and from carnivores - brown bear, eurasian lynx and grey wolf.

INFORMATION AND GUIDELINES FOR AUTHORS

1. AIMS AND SCOPE OF THE JOURNAL

Folia Geographica is an international peer-reviewed scientific journal for theory, research and practice of geography and related disciplines. The main aim of the journal is to present innovative ideas and approaches to geography research, teaching, and learning.

Folia Geographica welcomes article submissions and does not charge a publication fee and article processing fee. Folia Geographica supports an open-source model of scholarship which values free exchange of ideas within geography and between geographers and other disciplines.

Folia Geographica publishes original research papers, all of which are refereed by at least two anonymous reviewers (double blind review). To be accepted, a paper must adhere a high standard of scholarship and make a significant theoretical, conceptual, methodological or empirical contribution to geographic knowledge. It should be grounded in the relevant literature. The journal welcomes original contributions in human geography, regional geography, political geography, physical geography and landscape ecology, geographic information science, geographical thought and geographical education. It is opened to papers in related scientific disciplines such as: spatial economics, spatial sociology, demography, cartography, urban and regional planning, tourism and place marketing, geopolitics and international relations, environmental science, etc. Papers are welcomed on any theme involving the application of geographical theory and methodology in the resolution of human, societal and environmental problems and also problems connected with natural-humans interrelations. Moreover, the contents of journal may include review articles, technical reports, book reviews, invited essays, and memorials.

2. TYPES OF PAPERS PUBLISHED

A. FOLIA GEOGRAPHICA PUBLISHES ORIGINAL RESEARCH PAPERS DOMINANTLY.

Original research papers

These are detailed studies reporting original research. They used to include theoretical-methodological framework, hypothesis, background study, methods, results, interpretation of findings, and a discussion of possible implications. Original research articles submitted to Folia Geographica should be more than 3000 and no more than 6250 words; this limit does not include references and figure captions, abstract. There should not be an excessive number of figures, with a recommendation of no more than 5. We suggest submitted manuscripts are not longer than 5000 words in order to allow sufficient space for revision. Original research articles are subject of double blind peer-review process.

B. MOREOVER, IN CERTAIN CASES THE CONTENTS OF JOURNAL MAY INCLUDE REVIEW ARTICLES, TECHNICAL REPORTS, BOOK REVIEWS, COMMENTS, REPLIES, INVITED ESSAYS, CONFERENCE REPORTS AND MEMORIALS.

Review articles

These give an overview of existing literature in a field, often identifying specific problems or issues and analysing information from available published work on the topic with a balanced perspective. Review articles submitted to Folia Geographica should be more than 2000 and no more than 3000 words. Review articles are subject of double blind peer-review process.

Technical reports

These describe important geographical data sets, new analytical methods and other technical advances, including computer programs and instrumentation, and observations, including those that support innovative research and theoretical developments published elsewhere. Technical reports submitted to Folia Geographica should be more than 1500 and no more than 2500 words. Technical reports are subject of double blind peer-review process.

Book reviews

These provide insight and opinion on recently published scholarly books. Book reviews can go up to 1000 words. Book reviews are not subject of peer-review process.

Comments

These elaborate, criticize, or correct papers previously published in Folia Geographica. Comments are limited to the equivalent of 2 pages (500 words). Comments are not subject of peer-review process.

Replies

These are written by the authors of the paper being commented on. Replies are limited to the equivalent of 2 pages (500 words). Replies are not subject of peer-review process.

Invited essays

These are personal overviews of specialized research areas by distinguished experts. They are published only by invitation of the Editor-in-Chief in exceptional cases. Invited essays are not subject of peer-review process.

Conference reports

These are limited to the equivalent of 2 pages (500 words). Conference reports are not subject of peer-review process.

Memorials

These are limited to the equivalent of 3 pages (750 words). Memorials are not subject of peer-review process.

3. MANUSCRIPT REQUIREMENTS

- To be accepted, papers submitted have to follow standard structure, recommended length and required form. The journal accepts only manuscripts using template providing detailed information on style and formatting (see LETTER OF IDENTIFICATION and PAPER TEMPLATE).
- Folia Geographica uses double-blind review, which means that both the reviewer and author identities are concealed from the reviewers, and vice versa, throughout the review process. To facilitate this, authors need to ensure that their manuscripts are prepared in a way that does not give away their identity. Therefore, **authors must submit separately two files: LETTER OF IDENTIFICATION and BLINDED MANUSCRIPT OF PAPER**
- LETTER OF IDENTIFICATION includes title page of the paper containing the title and subtitle of paper, each author's details with their affiliations, corresponding author contacts and acknowledgements.
- BLINDED MANUSCRIPT OF PAPER does not include author's details. Besides the obvious need to remove names and affiliations under the title within the manuscript, there are other steps that need to be taken to ensure the manuscript is correctly prepared for double-blind peer review. To assist with

this process the key items that need to be observed are as follows: authors must use the third person to refer to work the authors have previously undertaken, authors must make sure figures do not contain any affiliation related identifier, authors should limit self-references only to papers that are relevant for those reviewing the submitted paper, authors have to remove any identifying information, including author names, from file names and have to ensure document properties are also anonymized.

- Original research paper should contain title, abstract, keywords, main text, and references.
- The **TITLE** of paper should be clear, faithful and not overly long.
- **ABSTRACT** has to go up to 350 words. It should clarify motivation and main objectives of paper and focus on approach, methods and data that were used. Abstract should emphasize key results, which were achieved.
- **KEY WORDS** (five to seven) should clearly cover the factual, spatial, temporal and methodological scope of contribution.
- The **MAIN TEXT** should be properly structured into sections and paragraphs (for instance: introduction, objectives, theoretical framework, data and methods, results and discussion, conclusions).
- **FIGURES AND TABLES** have to be placed in the text. Moreover, all figures and tables **must be submitted also as numbered individual files** in sufficient resolution in a common graphic format (.gif, .tiff, .jpeg, .eps). Tables have to be submitted as editable text and not as images. Authors have to be sparing in the use of tables and ensure that the data presented in them do not duplicate results described elsewhere in the article. All figures and tables must be referenced in the text. Each table must have a descriptive title as well as informational column and row headings. Figures must be designed to fit the page format of Folia Geographica. All figures must be saved with a minimal resolution of 300 dpi.
- **REFERENCES** should be quoted in the text according to Harvard rules for in-text citation. In-text citations are used when directly quoting or paraphrasing a source. They are located in the body of the work and contain a fragment of the full citation with name of author/authors and year. For example „*text of quotation*“ (Michaeli, 2015) or (Matlovič and Korec, 2011), or (Haggett et al. 2012) or “Vilček (2003a). Reference list has to be located at the end of the paper and alphabetically display full citations for sources used in the assignment. Each citation in a reference list includes various pieces of information including the: name of the author(s), year published, title, city published, publisher, pages used. Citation of a reference as ‘in press’ implies that the item has been accepted for publication. Web references require the full URL and the date when the reference was last accessed. Any further

information, if known (DOI, author names, dates, reference to a source publication, etc.), should also be given. Web references can be listed separately (e.g., after the reference list) under a different heading if desired, or can be included in the reference list. Examples of most frequent styles:

BOOKS

- BERTALANFFY, Ludwig von. (1969). *General Systems Theory*. New York: Braziller.
- FITZGERALD, F. (2005). *Geographical analysis*. New York: Routledge.
- FITZGERALD, F. (2018). *Geographical analysis*. New York: Routledge. In press.
- FITZGERALD, F., SMITH, A., HOWARD, T. (2014). *Geographical analysis*. London: Willey.
- LAUKO, V., GURŇÁK, D., TOLMÁČI, L. et al. (2013). *Geografia Slovenskej republiky - humánna geografia*. Bratislava: Geo-grafika.
- KOVAČKA, M., ed. (2000). *Bibliografický zborník 1992-93*. Martin: Matica slovenská.
- PLAČEK, M., BÓNA, M., eds. (2007). *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava: Slovart.

ARTICLES IN JOURNALS

- MATLOVIČ, R., SEDLÁKOVÁ, A. (2007). The impact of suburbanisation in the hinterland of Prešov (Slovakia). *Moravian Geographical Reports*, 15, 2, 22-31.
- LORBER, L., MATLOVIČ, R., STIPERSKI, Z. (2016). Brownfields, Geography and Geographers in CEE Countries - Holistic Approach. *Geografski Pregled*, 37, 9-33.
- BERNASOVSKÁ, J., KOVAL', J., BERNASOVSKÝ, I. et al. (2007). Mortality Reasons of Romany Children in Eastern Slovakia. *Journal of Human Ecology*, 22, 1, 53-157.

CHAPTERS IN BOOKS

- MATLOVIČ, R., VLČKOVÁ, V., MATLOVIČOVÁ, K. (2015). Religiosity in Slovakia after the Social Change in 1989. In Brunn, S.D., ed., *The Changing World Religion Map. Sacred Places, Identities, Practises and Politics*. Part V. Dordrecht: Springer, pp. 1031-1045.

CHAPTERS IN CONFERENCE PROCEEDINGS

- ZEMÁNEK, P. (2001). The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference: proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Lednice: Mendel University of Agriculture and Forestry, pp. 262-268.

WEB REFERENCES

- HOGGAN, D. (2002). Challenges, Strategies, and Tools for Research Scientists. In *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship* [online].

vol. 3, no. 3 [accessed on 18 October 2015]. Retrieved from: http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v03n03/Hoggan_d01.htm.
MINISTRY OF INTERIOR OF THE SLOVAK REPUBLIC, 2010. Euroregions. Retrieved from: <http://www.minv.sk/euroregiony>. Accessed on 18 October 2011.

THESES AND OTHER UNPUBLISHED DOCUMENTS

BAUMGARTNER, J. et al. (1998). *Regional development in Slovakia*. Research report. Nitra: Slovak University of Agriculture.
METELKA, J. (2016). *Gentrification in Prague*. PhD. thesis. Prague: Charles University.
BALCOMBE, R.J., YORK, I.O. (1993). *The future of residential parking*. Project Report 22, Crowthorne: Transport Research Laboratory.

ATLASES

Atlas krajiny Slovenskej republiky. (2002). Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR.
MUŠINKA A., ŠKOBLA D., HURRLE J., MATLOVIČOVÁ K., KLING J. (2014): *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava, UNDP, 120 p.

DATASETS

OGURO, M., IMAHIRO, S., SAITO, S. et al. (2015). Mortality data for Japanese oak wilt disease and surrounding forest compositions. [dataset] Mendeley Data, v1. <https://doi.org/10.17632/xwj98nb39r.1>.

LEGISLATION

STN ISO 690: 1998 : Dokumentácia – Bibliografické odkazy – Obsah, forma a štruktúra.
Act No. 416/2001 Coll. on transfer of competencies from state administration to communities and to higher territorial units adopted on 15 November 2001.

- The preferred language of papers is English. In certain cases, it is possible to submit also papers in Slovak language. Quality of language and translation is responsibility of the authors. Authors should use American or British spelling style consistently throughout manuscript.
- We strongly recommend to use this list to carry out a final check of your submission before you send it to the journal for review:
 - LETTER OF IDENTIFICATION (title page with all author's details) is attached, one author has been designated as the corresponding author with contact details: e-mail address, full postal address
 - BLIND MANUSCRIPT OF PAPER is attached
 - Manuscript has been 'spell checked' and 'grammar checked'

- All references mentioned in the reference list are cited in the text, and vice versa
- Permission has been obtained for use of copyrighted material from other sources (including the Internet)
- All figures and tables as a numbered separate files are attached
- Scanned signed DECLARATION OF AUTHORSHIP is attached

4. SUBMITTING THE MANUSCRIPT

The papers are collected continuously. The manuscript together with other related files (letter of identification, figures and tables) and scanned signed declaration of authorship should be sent via email to foliageographica@unipo.sk. The declaration of authorship contains also statement on originality as well as declaration denying multiple publishing of the contribution. It is inevitable part of the submission process related to manuscript offered for publication in Folia Geographica. Declaration form is available on the journal webpage (see sheet).

5. MANUSCRIPT PEER-REVIEW PROCESS

First evaluation

The executive editor is authorised for collecting of all manuscripts. Each manuscript receives an individual identification code that is used in all correspondence regarding the publication process.

Manuscript delivery is confirmed by the executive editor within 7 days after paper's submitting. Editors deal only with the complete contributions submitted in accordance with the instructions for authors. If contribution is complete, executive editor delivers editor in chief manuscript for first evaluation. There are two decisions possible on this stage of process: accept to peer-review or reject. The paper can be rejected without review, if the studies reported are not sufficiently novel or important to merit publication in the journal. Manuscripts deemed unsuitable (insufficient originality or of limited interest to the target audience) are returned to the author(s). The executive editor will confirm the acceptance of paper for peer-review process or the rejection of paper after first evaluation within three weeks period.

Second evaluation

The editor-in-chief seeks advice from experts in the appropriate field. Original research articles, review articles and technical reports are refereed by a minimum of two reviewers (second evaluation of paper). Folia Geographica uses double-blind review, which means that both the reviewer and author identities are concealed from the reviewers, and vice versa, throughout the review pro-

cess. The review process normally takes two to three months and every effort is made to respond as soon as possible.

The reviewers make an objective, impartial evaluation of scientific merits of the manuscript. Reviewers are asked to comment on the following aspects of submitted manuscripts: novelty and originality of the work; significance to the field of study design and clarity; rigorous methodology, substantial evidence supporting claims and conclusions; linguistic and stylistic level, quality and relevance of attached figures and overall assessment of paper. If a manuscript is believed to not meet the standards of the journal or is otherwise lacking in scientific rigor or contains major deficiencies, the reviewers will attempt to provide constructive criticism to assist the authors in ultimately improving their work. If a manuscript is believed to be potentially acceptable for publication but needs to be improved, it is invited for reconsideration with the expectation that the authors will fully address the reviewer's suggestions. Once all reviews have been received and considered by the editor-in-chief, a decision letter to the author is sent. There are several types of decisions possible: accept without revision, minor revision, major revision, reject.

Third evaluation

When revision of a manuscript is requested, authors should return the revised version of their manuscript as soon as possible. Prompt action may ensure fast publication, if a paper is finally accepted for publication. The revised version is evaluated by editor-in-chief. The authors could be asked to make second revision. After second revision is made the final decision by the editor-in-chief. There are two decisions possible on this stage of process: accept or reject. The final structure of articles

Final proofreading

Authors will receive a pdf file with the edited version of their manuscript for final proofreading. This is the last opportunity to view an article before its publication on the journal web site. No changes or modifications can be introduced once it is published. Thus authors are requested to check their proof pages carefully against the manuscript within 3 working days and prepare a separate document containing all changes that should be introduced. Authors are sometimes asked to provide additional comments and explanations in response to remarks and queries from the technical editor.

Erratum

If any errors are detected in the published material, they should be reported to the executive editor. The corresponding authors should send the appropriate corrected material to the executive editor via email. This material will be considered for publication as soon as feasible.

6. OPEN ACCESS STATEMENT

Folia Geographica is fully open access journal, which means that all articles are available on the internet to all users. Unrestricted use and distribution in any medium is permitted, provided the author and the journal are properly credited.

7. REPOSITORY POLICY

Folia Geographica allows authors the use of the final published version of an article (publisher PDF) for self-archiving (author's personal website) and/or archiving in an institutional repository (on a non-profit server) publication. The published source must be acknowledged and a link to the journal home page.

8. COPYRIGHT

Folia Geographica published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

9. DISCLAIMER

The publisher and Editors cannot be held responsible for errors or any consequences arising from the use of information contained in this journal. The views and opinions expressed do not necessarily reflect those of the publisher and Editors.

10. PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

Folia Geographica follows and respects commonly used standards of publication ethics, which are in accordance with principles and rules introduced by COPE – Committee on Publication Ethics and with the international standards of the responsible research publication elaborated by E. Wager and S. Kleinert (2011).

Ethical responsibility and duties of the authors

- The research being reported in papers submitted to Folia Geographica should have been conducted in an ethical and responsible manner and should comply with all relevant legislation.
- Authors should present their results clearly, honestly, and without fabrication, falsification or inappropriate data manipulation. Authors should adhere to publication requirements that submitted work is original, is not plagiarised, and has not been published or submitted elsewhere in any language.
- The authorship of papers must accurately reflect individuals' contributions to the work and its reporting. Authorship should be limited to those who have made a significant contribution to the conception, design, execution, or interpretation of the paper. Where there are others who have participated in certain substantive aspects of the research project, they should be acknowledged or listed as contributors. The corresponding author should ensure that all co-authors have seen and approved the final version of the paper and have agreed to its submission for publication.
- Applicable copyright laws and conventions should be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) should be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement.
- Relevant previous work and publications, both by other researchers and the authors' own, should be properly acknowledged and referenced. The primary literature should be cited where possible. Data, text, figures or ideas originated by other researchers should be properly acknowledged and should not be presented as if they were the authors' own.
- Authors may be asked to provide the raw data in connection with a paper for editorial review, and should be prepared to provide public access to such data.
- Researchers should not generally publish or share identifiable individual data collected in the course of research without specific consent from the individual (or their representative).
- Authors should disclose all sources of research funding, including direct and indirect financial support, supply of equipment or materials, and other support (such as specialist statistical or writing assistance) should be disclosed.
- Original wording taken directly from publications by other researchers should appear in quotation marks with the appropriate citations.
- Authors should strive to describe their methods and to present their findings clearly and unambiguously. Papers should provide sufficient detail to permit experiments to be repeated by other researchers.
- Authors should inform editors if findings have been published previously or if multiple reports or multiple analyses of a single data set are under considera-

tion for publication elsewhere. Authors should provide copies of related publications or work submitted to other journals.

- Authors should inform the editor if they withdraw their work from review, or choose not to respond to reviewer comments after receiving a conditional acceptance. Authors should respond to reviewers' comments in a professional and timely manner.
- Authors should alert the editor promptly if they discover an error in any submitted, accepted or published work. Authors should cooperate with editors in issuing corrections or retractions when required.

Ethical responsibility and duties of the editors and reviewers

- Editors should strive to ensure that peer review is fair, unbiased and timely.
- Editors and reviewers must avoid any conflict of interests during peer-review process.
- Editors and reviewers may not disclose any communication and material concerning review process to other persons and not retain or copy the manuscript.
- Editors have a duty to act if they suspect misconduct or if an allegation of misconduct is brought to them. This duty extends to both published and unpublished papers.
- Editors should not simply reject papers that raise concerns about possible misconduct. They are ethically obliged to pursue alleged cases. Editors should first seek a response from those suspected of misconduct. If they are not satisfied with the response, they should ask the relevant employers, or institution, or some appropriate body (perhaps a regulatory body or national research integrity organization) to investigate.
- Editors should encourage and be willing to consider cogent criticisms of paper published in Folia Geographica. Authors of criticised material should be given the opportunity to respond.
- Editors should consider retracting a paper if: they have clear evidence that the findings are unreliable, either as a result of misconduct (e.g. data fabrication) or honest error (e.g. miscalculation or experimental error); the findings have previously been published elsewhere without proper cross-referencing, permission or justification (i.e. cases of redundant publication); it constitutes plagiarism; it reports unethical research. Retraction should usually be reserved for publications that are so seriously flawed (for whatever reason) that their findings or conclusions should not be relied upon. Retracted articles should not be removed from printed copies of the journal (e.g. in libraries) nor from electronic archives but their retracted status should be indicated as clearly as possible.

References:

Wager E., Kleinert S (2011) Responsible research publication: international standards for authors. A position statement developed at the 2nd World Conference on Research Integrity, Singapore, July 22-24, 2010. Chapter 50 in: Mayer T & Steneck N (eds.) Promoting Research Integrity in a Global Environment. Imperial College Press / World Scientific Publishing, Singapore (pp 309-16). (ISBN 978-981-4340-97-7).

FOLIA GEOGRAPHICA

An international scientific journal for theory, research and practice of geography and related disciplines.

The journal has been published since 1959, under the current title since 1998. It is published by University of Prešov. The editorial policy of journal is not under influence of sponsors. Folia Geographica publishes original research papers and review articles, all of which are refereed by at least two anonymous reviewers. To be accepted, a paper must adhere a high standard of scholarship and make a significant theoretical, conceptual, methodological or empirical contribution to geographic knowledge. It should be grounded in the relevant literature. Moreover, the contents of journal may include book reviews, invited essays and memorials.

ISSN 1336-6157 (hard copy)

ISSN 2454-1001 (online)

EV 4949/14

Editor-in Chief: prof. RNDr. René Matlovič, PhD.

Executive editor: doc. RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.

DTP: Ing. Stanislav Kurimai

Publisher: University of Prešov,
Ul. 17. novembra 15, 080 01 Prešov, Slovakia

Official e-mail: foliageographica@unipo.sk

Periodicity: Twice a year in June and December

This journal is available online:
www.foliageographica.sk/unipo/home

Instructions for authors can be found online at:
www.foliageographica.sk/unipo/instructions

Copyright: Folia Geographica published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Disclaimer: The publisher and Editors cannot be held responsible for errors or any consequences arising from the use of information contained in this journal. The views and opinions expressed do not necessarily reflect those of the publisher and Editors.

DEPARTMENT OF GEOGRAPHY & APPLIED GEOINFORMATICS

PREŠOV, SLOVAKIA

FOLIA GEOGRAPHICA

Volume 59, 2017, No. 1

ISSN 1336-6157 (hard copy)

ISSN 2454-1001 (online)

EV 4949/14

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

FOLIA GEOGRAPHICA